

TÁJ ÉS NÉPI KULTÚRA 20.

A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai
Tanszékének kiadványsorozata

Alapító szerkesztő: Juhász Antal
Sorozatszerkesztő: Mód László és Simon András

DiákKörKép 6.

Tudományos diákköri írások a néprajz szegedi műhelyéből

Solymossy Sándor Egyesület
Szeged

A kiadvány a Nemzeti Tehetség Program és a Kulturális és Innovációs Minisztérium támogatásával a Nemzeti Tehetség Alapból valósult meg "Az Országos Tudományos Diákköri Konferencián, valamint tudományos műhelyein való részvétel és a lebonyolítási feladatok ellátására" címmel kiírt pályázat keretében.

A pályázati azonosítója: NTP-HHTDK-25-0001

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

Nemzeti Tehetség
Program

Az első borítón:

Fotómontázs a kötet szerzőinek terepfotóiból
(fotók: Klima Döníz, Maruzsenszki Andor, Páncsics Nóra,
Papp Jázmin Karina)

Borítóterv:
Klima Döníz

© Szerzők és szerkesztők, 2026

Táj és népi kultúra
ISSN 1785-0991

DiákKörKép
ISSN 2416-3414

Nyomdai kivitelezés:
Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő
Felelős vezető: Drágán György
www.innovariant.hu
<https://www.facebook.com/Innovariant>

DiákKörKép 6.

Tudományos diákköri írások
a néprajz szegedi műhelyéből

Szerkesztette:

GLÄSSER Norbert–TAKÁCS Gergely

Néprajzi és
Kulturális
Antropológiai
Tanszék

SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék

SZEGED

2026

TARTALOM

Beköszöntő (GLÄSSER Norbert–TAKÁCS Gergely)	7
KLIMA Döníz: „eleven hangulat és élni akarás” A vajdasági táncházmozgalom kezdetei.....	9
MARUZSENSZKI Andor: A mérai katonamars.....	31
PÁNCSICS Nóra: Lokális társadalmi beágyazottságok, családi és hitközségi kapcsolatok a 19. század végi szegedi zsidóság példáján.....	49
PAPP Jázmin Karina: A sárközi népviselet jelentéseinek változása Decsen.....	83

BEKÖSZÖNTŐ

A szegedi néprajzi műhely gyökerei 1929-ig vezethetők vissza, a sikeres hallgatói munkákat bemutató diákköri sorozat pedig 2013-ban indult. Ez a közel száz év óriási távlat mind szakmai problémalátás, mind pedig társadalmi kontextus tekintetében. Nemzedékek sora, a tudományterületi célok többszörös újrafogalmazása és a folyamatosan változó világ mind-mind elválasztanak bennünket az előttünk járóktól, de számos hasonlóság is akad, ami összeköt bennünket, s mindinkább hozzájuk kapcsol. Elődeink munkásságának számon tartása, gondozása, megfelelő bemutatása nemcsak szakmai kötelességünk és tudománytörténeti feladatunk, hanem minden intézmény és közösség létének feltétele is. Ezáltal önmagunkat is elhelyezzük, s kellő alázattal tudunk tekinteni arra, amit továbbvinni szeretnénk.

Az alapítás időszakában – és még sokáig – a dolgok eredetére és ősiségére kérdeztek rá, az ezredforduló előtt a működés, a fenntartás mikéntje és a konstruáltság kérdése került középpontba, a múltra azonban nem lehet csak megszerkeszttként és célzatosan fenntartottként tekinteni. A hagyomány, a közös emlékezet, a szövegekkel körülszótt tárgyi világ megtartó, összekötő tényező az egyén és a tágabb közösség számára egyaránt. Hallgatóink írásai egyfelől az elődök munkáira és meglátásaira építenek. Megjelenik a Vajdaság, ahol a szegedi nemzet nyomait kereste Kálmány Lajos, Kalotaszeg felé kitekintve feltűnik Méra, a kiemelt jelentőséggel felruházott néprajzi tájak és csoportok közül pedig a sárközi Decs, végül pedig Szeged városa, annak története, polgársága, azon belül pedig a helyi zsidó közösség, ahol vendégként Bálint Sándort megbecsülés övezte. A szerzők másfelől új utakat nyitnak meg.

Megismerhetjük, hogyan működtek a közelmúlt és a távolabbi történetiség közösségei, miként vált a vajdasági Bácskában a táncház az élni akarás gyakorlatává, hogyan honosítottak meg katonaviselt magyarok és románok egy, a helyi legényeshez adaptálódó csoportos férfitáncot az 1918-as összeomlás után, az orosz frontról hazatérve, milyen közösségteremtő és megtartó szerepe van a birtokolt viseleti daraboknak Decsen, és hogyan rajzolódik ki egy gyökereit kereső, egykori szegedi zsidó polgárcsalád töredékes családi dokumentumaiból a dualizmus kori izraelita gazdasági és hitközségi élet, rokoni kapcsolathálók és régiók adta lehetőségek mentén.

Ami ezeket a tanulmányokat összeköti, azok a közösségte-remtő konnektív struktúrák. Konstruktivista szemszögből ezek ugyan megalkotott hagyományok, múlt-rekonstrukciók, de a szövegeket olvasva mégis kitűnik, hogy ezek a jelenségek valós közösségeket, folyamatosságokat, közösségvállalásokat jelenítenek meg az adott korban élők között, vagy különböző korok lokális nemzedékei között kulturális örökségként, a múlt ismereteként, a jelenbe való beépítéseként. Ez nem hamis tudat és nem megítélendő folyamat, hanem minden közösségi jövő záloga: építeni a múltra, megismerni a múltat, és beépíteni a különböző önmeghatározásokba, ami a közösség és a jövőbe tekintő folytatás alapja.

A kötetben bemutatott dolgozatok mögött meghúzódó hallgatói érdeklődés és lendület így válik valódi tudománygazdagító erővé. A fiatal kutatók pozíciója sajátos alkotói szabadságot biztosít, s ebből a frissességből adódóan olyan eredeti szemléletmódok nyílnak meg, amelyek bátran használják az inter- és multidiszciplinaritásban rejlő előnyöket. Remek példa erre a hálózat kutatás módszertanának beemelése a vajdasági táncmozgalom kialakulásának és működésének vizsgálatába. A szegedi zsidó családtörténetek elemzése ráirányítja a figyelmet a történetiség és az alulnézeti perspektíva jelentőségére, arra, hogy a mikrotörténeti, személyes vagy sajtóforrások miként képesek árnyalni a nagy narratívákat. A decsi példa – a viselet jelentésváltozásainak nyomon követésével – megmutatja, hogy a tárgyak nem feltétlenül statikus relikviák, hanem a jelenben megélt identitás aktív formálói is lehetnek. Végül üdítő időről időre szembesülni azzal, hogy a táncfolklorisztikai feltáró munka napjainkban is képes újat hozni, amikor egy gyakorló népzeneész tudományos igénnyel lép fel, s eredményeivel érvényesen finomítja és árnyalja a tudományos kánont.

A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Diákkörének 6. köteté így egyszerre tanúskodik tiszteletről és bátorságról: tiszteletről a szegedi iskola közel évszázados hagyományai iránt, és bátorságról, amellyel a mai hallgatók a jelen kihívásaira reflektálnak.

Szeged, 2026. június 12.

Takács Gergely
muzeológus

Glässer Norbert
egyetemi docens

„...*ELEVEN HANGULAT ÉS ÉLNI AKARÁS...*”
A VAJDASÁGI TÁNC HÁZMOZGALOM KEZDETEI

„Visszatérve az első tánc házra, ekkor még nem volt élő zene, de eleven hangulat és élni akarás annál inkább.”¹

A vajdasági magyar közösség számára a néptánc csoportok és népzenei műhelyek ma is az identitásépítés meghatározó színterei; ezeket a helyi közbeszéd összefoglalóan vajdasági tánc házmozgalomként említi. E jelenségről azonban eddig nem született átfogó elemzés, sem a fogalmi kereteket tisztázó munka. Dolgozatomban feltárom a mozgalom társadalmi és intézményi hátterét, valamint a zenész-táncos hálózatok szerkezetét. Tanulmányom egy 1970-től napjainkig tartó időszak, hálózatelméleti fókuszú kutatásának első fázisát összegzi.

Elméleti és módszertani keret

A kutatás központi terminusa a vajdasági tánc házmozgalom, amely a helyi szóhasználatban a Kárpát-medencei *revival* modelltől a színpadi népművészetig terjedő jelentéstartományt fedile.² Ezek az alkalmak a közösségi élet fontos színterei voltak, amelyek szabályozták a társas érintkezést, és hozzájárultak a közösségi identitás fenntartásához.³

¹ CSORBA 2018. 128.

² HALMOS 2006. 8., VARGA 2015., SZÉKELY 2024.

³Tánc ház és tánc házmozgalom: A tánc ház eredetileg az erdélyi Mezőség kettős jelentésű (helyszín és esemény) terminusa. A tánc házmozgalom az 1972-ben Magyarországon indult városi *revival* folyamat (HALMOS 2006., SZÉKELY 2024.). Az interjúalanyok értelmezéseiben a fogalom gyűjtőnévként, területi megjelölésként vagy a népművészeti mozgalom szinonimájaként is megjelenik. Lukács Imre (1974) adatközlő kiemeli: a 90-es évekig nem állt rendelkezésre hozzáférhető film vagy gyűjtés a vajdasági táncokról, így a magyarországi (főleg erdélyi) anyagot tanították. (Elmondta: Lukács Imre (1974), gyűjtötte: Klima Döníz 2024.08.13.) A Tánc ház-módszer 2011-ben került fel az UNESCO szellemi és kulturális örökség jó megőrzési gyakorlatok regiszterébe. CSONKA-TAKÁCS –HAVAY 2011.

„Nem tudunk (vajdasági néptáncot táncolni). Mi erről nem tudunk. Én amikor ennek utána jártam, valamikor a 90-es évek elején, közepén, akkor Bodor Anikót kérdeztem, hogy van-e valami gyűjtés. A filmeket kértem, és ő adott egy filmet, de hát azon nagyon kevés, egy-két idevalósi mozzanat volt.”⁴

Az interjúk alapján cáfolható az a feltételezés, miszerint a vajdasági táncok kezdetben a helyi táncokra építettek volna. A források egyértelművé teszik, hogy a mozgalom indulásakor a magyarországi modellt és repertoárt vették át, a hazai táncanyag gyűjtése és beépítése ekkor még elmaradt.⁵

Módszertanilag a többszintű etnográfia⁶ és a hálózat kutatás eszköztárát ötvözőm. Előbbi a jelenség határokon átívelő, mobil jellegét és a lokális szintek (pl. Temerin, Újvidék, Szeged, Budapest) közötti kölcsönhatásokat ragadja meg. A hálózat kutatás⁷ segítségével a mozgalom „kisvilág-jellegét”, azaz a szereplők közötti közvetlen kapcsolatok sűrűségét és a kulcsfigurák (csomópontok) centralitását elemzem. A gráfelméleti alapú vizualizáció ábrázolja a kapcsolatokat, illetve feltárja a mozgalom rejtett szerkezeti dinamikáját is.

A vajdasági táncmozgalom kezdetei

A vajdasági táncmozgalom tudományos igényű feldolgozása során a kutatás elsődlegesen az adatközlői visszaemlékezésekre támaszkodik, amelyek a mozgalom rendszeressé válását és tényleges indulását egybehangzóan 1986-ra teszik. A mozgalom kialakulása azonban nem választható el az 1945 és 1990 közötti jelentős demográfiai⁸ és társadalmi változásoktól, valamint attól

⁴ Elmondta: Lukács Imre (1974), gyűjtötte: Klima Döníz 2024.08.13.

⁵ Kezdetben szintén erdélyi táncok tanításával kezdték, de a táncoktatás (az általam vizsgált időszakban) a táncoktatás szervezését képezték. Elmondta: Lukács Imre (1974), Mórnicz Károly (1952), Szűcs Sándor (1959), Miklós Nándor (1952), Fábri Géza (1953). Gyűjtötte: Klima Döníz 2024.02.17, 2024.04.11, 2024.08.13, 2024.09.04, 2024.11.07.

⁶ MARCUS 1995., LAJOS 2015., TURAI 2016.

⁷ Hálózati alapfogalmak: A hálózat csomópontokból (szereplők) és élekből (kapcsolatok) áll. A *centralitás* a kulcsszereplők befolyását, a *kisvilág* (small world) tulajdonság pedig a hálózat sűrűségét és az elérések hatékonyságát jelöli. (BARABÁSI 2003., GALAMBOSNÉ 2015.)

A módszert a néprajztudományban korábban Könczei Csongor (KÖNCZEI 2011.) alkalmazta sikerrel a cigány muzsikások kapcsolati hálóinak vizsgálatánál.

⁸ Az 1910-es népszámlálás adataihoz képest a népesség 1980-ra számottevően

a kulturális önszerveződési folyamattól, amely a közösségi identitás megőrzését célozta a korszak kihívásaival szemben.⁹

Az intézményi háttér megteremtésében döntő szerepet játszott az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv és Irodalmi Tanszéke (alapítva 1959-ben), illetve az 1969-ben létrehozott Hungarológiai Intézet, amely 1976-os egyesülésüket követően¹⁰ a helyi néprajzi és folklórisztikai kutatások központjává vált. Ez a tudományos közeg nemcsak a szakmai alapot biztosította, hanem kinevelte a táncházmozgalom későbbi kulcsszereplőit is.¹¹ Ezzel párhuzamosan az *Új Symposion* folyóirat a modernizmus és a hagyományörzés közötti párbeszéd mediátoraként járult hozzá a vajdasági magyar kulturális identitás újra fogalmazásához.¹²

A vajdasági folklórkutatás közvetlen és közvetett módon is hozzájárult a táncházmozgalom kialakulásához. A gyűjtések révén a fiatal generáció saját kultúrájára reflektált, ami ösztönzően hatott a későbbi mozgalmi részvételre.¹³ Kiemelkedő szerepet játszott Jung Károly, aki néprajzi kutatásaival és publikációival hozzájárult a vajdasági magyar identitás tudományos megalapozásához.¹⁴ Hasonlóan meghatározó volt Csorba Béla tevékenysége, aki temerini gyűjtéseivel és közösségszervező munkájával

csökkent, amelyben szerepet játszottak az impériumváltások, az 1944–45-ös megtorlások, valamint az 1960-as évektől erősödő elvándorlás és marginalizáció. (SZERBHORVÁTH 2021. 13; 15–21.)

⁹ SZERBHORVÁTH 2021. 18–20. A jugoszláv szocialista rendszer hivatalosan a nemzetiségi jogok védelmét hirdette, ám ezek gyakorlati érvényesülése gyakran korlátozott maradt. Az 1963-as alkotmány ugyan bevezette a „nemzetiségek” fogalmát, amely elismerte a magyar közösség státuszát, de a politikai lojalitás követelménye sokszor ellehetetlenítette az autonóm közösségi életet. Az állampárti ideológia, amely a „testvériség-egység” eszméjére épült, elvárta a nemzeti identitások háttérbe szorítását. A magyar értelmiség így kettős nyomás alá került: képviselnie kellett a közösség érdekeit, miközben kerülnie kellett a „nacionalizmus” vádját, amely politikai következményekkel járhatott (SZAJBÉLY 1995., SZERBHORVÁTH: 2021. 20–21.)

¹⁰ SZAJBÉLY 1995;

<http://ujvidekimagyartanszek.ff.uns.ac.rs/index.php/rolunk/bemutakozas>

¹¹ SZERBHORVÁTH: 2021. 24., KATONA. 1984. 26.

¹² SZAJBÉLY 1995., SZERBHORVÁTH 2021.

¹³ Ennek pontosabb feltárásához további interjúk készítésére lesz szükség.

¹⁴ SZAJBÉLY 1995. 127–138., JUNG 1978., KESZEG 1979. 650., KATONA 1980. 125–127., KÓSA 1978. 7., PÉTER 1979. 10., A 70-es években ebben a témában nem volt még megfelelő kutatási modell és a Magyarországon kiadott tanulmány (DÖMÖTÖR 1972.) csupán vázlatnak felelt meg, de ez a munka mégis áttörést

közvetlen hatást gyakorolt a fiatalok kulturális aktivitására.¹⁵ A temerini Irodalmi Kör (később Művelődési Kör) keretében végzett gyűjtőmunka fontos előzménye volt a táncházmozgalomnak, mivel résztvevői a kezdetektől bekapcsolódtak annak szervezésébe.

Az 1960-70-es években Magyarországon és a határon túl is folytak szervezett táncgyűjtések, kutatások, ám a táncfolklorisztikai kutatások javarészt elmaradtak, kivétel ez alól¹⁶ Martin György és Vásárhelyi László 1969-ben folytatott egyhetes vajdasági gyűjtőútja, mely keretében hat településen jártak, és szinte mindegyik helyszínen készítettek felvételt.¹⁷ A korszak szakirodalmá, illetve annak hiánya is alátámasztja a kutatások esetlegességét.¹⁸

A lokális táncmuzika zenekarok megalakulása

A vajdasági táncmuzika létrejöttét alapvetően meghatározta a hangszeres váltás: a helyi domináns tambura- és citerahagyományt felváltotta a magyarországi *revival* mintájára épülő vonószene.¹⁹ A folyamat azonban nemcsak technikai nehézségekbe, hanem intézményi ellenállásba is ütközött. Egyes művelődésszervezők a táncmuzika „külföldről hozott”, a vajdasági (főleg citerás-tamburás) hagyományoktól idegen formának tekintették.²⁰ Ez a szemlélet – amely a táncmuzika „mesterséges importként” kezelte – jelentősen lassította a mozgalom intézményesülését és a művelődési otthonok megnyílását az új forma előtt.

A vonószene csak szórványosan, főleg városi környezetben

jelentett a néprajzi munkákban.

¹⁵ SZAJBÉLY 1995. 161; 167., MÁK 2020. 17–18., CSORBA 1988.

¹⁶ VÁZSONYI 2014. 101., KISIMRE 2011. 321.

¹⁷ Ez a gyűjtés meghívás miatt valósulhatott meg, ugyanis ennek a kutatásnak az volt a célja, hogy az akkor, azaz 1969-ben hamarosan meginduló jugoszláviai magyar televíziós adásokhoz néptánc vonatkozású forráslehetőségeket keressenek. Gomboson, Doroszlón, Hertelendyfalván, Bácskertesén, Horgoson és Ürményházán jártak, ahol Gyöngyösbokrétán előadott koreográfiák maradványait találták. (KLIMA 2023. 91–92.)

¹⁸ A Bibliográfiái füzetek tanúsága szerint ebben az időszakban mindössze néhány, táncsal kapcsolatos publikáció született. (PASTYIK 1970a., 1970b., 1972., 1975a., 1975b., 1976a., 1976b., 1978., 1979., 1980., 1983a., 1983b.)

¹⁹ RESÓCKI 2021. 64–69., VARGA 2024. 26–32; HH THA AL 000013 02.

²⁰ HH THA AL 000013 02.

volt jelen, az erdélyi stílusú táncmuzikáláshoz szükséges tudást és repertoárt kezdetben csak külső forrásokból lehetett megszerezni.²¹ A folyamatot két csatornán keresztül sikerült felgyorsítani: egyrészt a Magyarországon tanuló egyetemisták (pl. a magyarországi táborok és továbbképzések látogatói) hozták be a tudást, másrészt az Újvidéki Rádió népzenei szerkesztősége biztosított platformot (1971–1984), ahol a fiatalok megismerhették a Sebő vagy a Muzsikás együttesek munkásságát.²²

Nevenincs együttes

„...ők voltak az első úgymond táncmuzikánsok, aki táncmuzikációba soha nem muzsikáltak...”²³

A Nevenincs együttes 1976-ban alakult az újvidéki *Sonja Marinković* Ifjúsági Kulturközpontban, és a vajdasági táncmuzikáció népzenei képviselőjeként tartják számon.²⁴ Bár tényleges táncmuzikációban nem muzsikáltak, tevékenységük a népzenei mozgalom részeként értelmezhető.²⁵ Repertoárjuk elsősorban vajdasági magyar és jugoszláv népdalokra épült, amelyekhez gyűjtésekből és kortárs költők megzenésített verseiből merítettek. Nem játszottak hagyományos táncmuzikáció táncrendeket, azonban eltérve a korábbi citerazenekari gyakorlattól, új megközelítést képviseltek a népzene feldolgozásában. A zenekar tagjai: Cseh Ferenc, Kónya Sándor, Cseh Klára, Szabó Iván és Borsi Ferenc voltak.

²¹ HH THA AL 000013 02; Elmondta: Szűcs Sándor (1959), Miklós Nándor (1952), Fábri Géza (1953), Móricz Károly (1952), Lukács Imre (1974) Szerda András (1966), Ferenc Pál (1959). Gyűjtötte: Klima Döníz 2024.02.17-én, 2024.04.11-én, 2024.08.13-án, 2024.09.04-én, 2024.11.07-én és 2025.01.10-én.

²² HH THA AL 000013 02; Elmondta: Szűcs Sándor (1959), Lukács Imre (1974), Móricz Károly (1952), Miklós Nándor (1952). Gyűjtötte: Klima Döníz 2024.02.17-én, 2024.08.13-án, 2024.09.04-én és 2024.11.07-én.

²³ Elmondta: Szűcs Sándor (1959). Gyűjtötte: Klima Döníz 2024.11.07-én.

²⁴ A Nevenincs zenekarról igen kevés írott adatot találtam, ezért Kónya Sándorral való beszélgetés, illetve Szűcs Sándorral, Barlog Károllyal készített interjúim alapján, a YUHAR – Jugoszláviai Magyar Archívumban, valamint a Hagyományok Háza Táncmuzikáció Archívumában talált forrásokra támaszkodom

²⁵ Ld. fentebb beszélgetőtársaim között hárman is úgy fogalmaztak, hogy a táncmuzikáció mozgalom egy olyan tág gyűjtőfogalom, amelybe a népzenei mozgalom is beletartozik.

*Batyu együttes*²⁶

A Batyu együttes 1976-ban alakult Óbecsén, kezdetben citerazene-karként működött, majd az 1980-as évek elejére fokozatos hangszerbővítéssel vonós, illetve tamburazenekarrá vált. A zenekar alapítója Szűcs Sándor volt, aki citerázni tanította a fiatalokat. A név a régi batyubálak emlékét idézi. A kezdeti időszakban vajdasági anyagot játszottak, és a helyi zenei hagyomány népszerűsítésére törekedtek. A hangszerbeszerzés nehézségei miatt több hangszert saját készítésből vagy külső segítséggel szereztek be. A zenekar kapcsolatba került néprajzkutatókkal és gyűjtőkkel, akik hanganyagokkal segítették munkájukat. A hangszeres tudás bővítése magyarországi népzenei táborokhoz kötődött, ahol különböző hangszereken tanultak játszani, és archív felvételeket is gyűjtöttek. A táborok és szakmai kapcsolatok révén a zenekar egyre kiterjedtebb kapcsolathálóba ágyazódott, ami hozzájárult ahhoz, hogy Óbecse is a vajdasági táncmuzika egyik fontos csomópontjává váljon. 1979-től a vonós hangszerek is megjelentek a zenekarban, és az 1980-as évek elejére már táncmuzika folyamatokat is tudtak játszani. 1983-ban a II. Táncmuzika-találkozón Jugoszláviát képviselték.

A Batyu együttes felállása (néhány személyt leszámítva) viszonylag stabil: Szűcs Sándor (brácsa) – az együttesben meghatározó munkát fejtett ki, Ferenc Pál (bőgő), Szabó Árpád (hegedű), Szabó Gabriella (ének), Kisimre Szerda Anna (ének), Szerda András, Bálint György és Vrábel János.

*Hívogató együttes*²⁷

A Hívogató együttes kialakulása az 1970-es évek közepére vezethető vissza, és szorosan kapcsolódik a magyarországi egyetemi táncmuzika közegehez. Miklós Nándor és Fábri Géza szegedi egyetemi éveik alatt találkoztak először a táncmuzikával, ahol zenészekkel is kapcsolatba kerültek, és zenei segédanyagok-

²⁶ Szűcs Sándorral, Szerda Andrással, Ferenc Pállal és Szabó Gabriellával készített interjúkra támaszkodom.

²⁷ Miklós Nándorral, Fábri Gézával, Szűcs Sándorral, Móricz Károllyal, Szabó Gabriellával készített interjúkra támaszkodom.

hoz jutottak. A hetvenes évek végén Moholon működő táncsoport zenei kíséretként szerveződtek zenészek, akikből 1978-ban megalakult a Búzavirág együttes. Ez volt az első vajdasági zenekar, amely táncmuzikális zenét játszott. Repertoárjuk több tájegység tánczenéjét foglalta magába, és fellépéseik után gyakran alkalmi táncmuzikális koncerteket tartottak, ezek jelentették az első táncmuzikális koncerteket a Vajdaságban. A Búzavirág megszűnése után új felállásban működtek tovább, majd később, új tagok csatlakozásával vették fel a Hívogató nevet. Működésük több ponton is átfedett a Batyu együttesével, szoros kapcsolatban álltak vele. A magyarországi kurzusokon való részvétel és a szakmai kapcsolatok révén egyre erősebben beágyazódtak abba a hálózatba, amely a *revival* mozgalomhoz kötődött. Ez a kapcsolatrendszer segítette nekik a zenei tudás és táncmuzikális ismeretek bővítésében, valamint a folyamatos tudásáramlásban gyakorlati folyamatos áramlásához. A zenekar repertoárja tovább bővült, és több helyszínen is felléptek, illetve rádiós felvételeket készítettek.

A vajdasági táncmuzikális mozgalom kezdeteinek hálózatelemzése

A hálózatokat a Barabási-féle szempontok (stabilitás, centralitás, presztízs, intenzitás, fokcentralitás, csomópontok) alapján vizsgálom. Ezáltal a vajdasági táncmuzikális mozgalom belső viszonyai, valamint a magyarországi kapcsolatok is elemezhetővé válnak.

A Hívogató és a Batyu együttes több vajdasági településen is koncertezett, amelyeket rendszerint táncmuzikális koncertek követték. Ezek közül Újvidék kiemelkedő helyszíneknek számított, hiszen az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv és Irodalmi tanszékére a *Hívogató* együttes többször is ellátogatott, és koncerttel egybekötött táncmuzikális koncertet tartottak. Így Újvidék is központi csomóponttá vált, mivel az egyetemisták körében nagy érdeklődés övezte ezt az akkoriban újszerűnek számító megmozdulást. Temerin és Újvidék mellett Vajdaság-szerte voltak kezdeményezések más településeken is táncmuzikális koncertek indítására, ezeket a kutatásom későbbi szakaszában vizsgálom. A következő elemzések alapját a jelenlegi forrásaimból származó adatok képezik, különös tekintettel azokra a központi szereplőkre, akik nélkül a Temerinben kéthetente megrendezett táncmuzikális koncertek megszervezése nem valósulhatott volna meg. Ezek az alkalmak gyermektáncmuzikális koncertekkel kezdődtek, majd a meghí-

vott vendégelőadó tartott egy előadást, amit a felnőtt táncház követett.

A táncházi zenekarok hálózatának elemzése

A hálózat stabilitása a központi csomópontok és a kapcsolatok jellege alapján értelmezhető.²⁸ Szűcs Sándor központi szerepe jól látható: az ő kiesése instabilitást okozhatott volna, mivel Szabó Gabriella mellett ő kapcsolta össze a két zenekart (1. ábra). A hálózat értelmezése alapján elmondható, hogy a zenekarok tagjai között kialakult közvetlen, baráti kapcsolatok jelentősen elősegítették a zenei fejlődést, hiszen az archív felvételek és kiadványok ezen csatornákon keresztül kerültek át egyik együttestől a másikhoz. A kapcsolati háló azt is mutatja, hogy Szűcs Sándor központi szerepet töltött be mindkét zenekarban, ezzel pedig szorosabbra fűzte az együttműködést és az információcserét; zenei és közösségi értelemben is összekötő szerepet töltött be.

A vajdasági táncházmozgalom meghatározó szereplői közötti kapcsolatháló szerkezete világosan tükrözi, hogy a közösség tagjai közötti viszonyok nem csupán formális, szakmai együttműködésen alapultak, hanem erős személyes kötelékeken, mint a barátság vagy a családi kapcsolatok.

Ennek a szövetségnek szerves részeivé váltak a vajdasági népzene kutatók és gyűjtők is – elsősorban Burány Béla és Bodor Anikó –, akik a közvetítői szerep betöltésével lehetővé tették a helyi zenészek számára a külső forrásokhoz való hozzáférést.

A hálózat elemzése arra is rávilágít, hogy a vajdasági szereplők nem zárázóztak be saját helyi közegükbe, hanem szoros, tartós kapcsolatot áptak a magyarországi és erdélyi táncházmozgalom kiemelkedő alakjaival. Ezek a szálak jellemzően személyes alapokon, közös tanulmányi utakon, illetve szakmai együttműködésekén keresztül szövődtek.

A zenekarok közötti információáramlás és az archív hanganyagok átadása dokumentumok hiányában szinte követhetetlen, hiszen a tagok között fennálló szoros baráti (viszony és a népzenei felvételek iránti közös érdeklődés miatt a magnókazetták kézről-kézre, gyorsan terjedtek. Informátoraim egybehangozóan állí-

²⁸ GALAMBOSNÉ 2015. 23., BARABÁSI 2003., BARABÁSI 2016.

tották, hogy amikor valaki a *Batyú* vagy a *Hívogató* együttes tagjai közül új felvételekhez jutott, azt azonnal megosztotta zenekari társaival és barátaival, akik aztán szintén továbbadták másolásra a kazettákat.

Ez a gyakorlat főleg a magyarországi nyári táborokban és kurzusokon zajlott. Ezeken az eseményeken olyan hangfelvételeket sikerült a Vajdaságba vinni, amelyek jelentősen gazdagították mindkét együttes repertoárját.

A *Batyú* együttes archív felvételeinek zömét Szabó Árpádnak és Szűcs Sándornak köszönhette, akik a nyári táborokban és kurzusok gyűjtötték be ezeket az anyagokat. Emellett Kiss László különböző népzenei kiadványokkal, Szabó Gabriella pedig a Pécssett (C-kategória) és Budapesten (B-kategória) elvégzett néptáncoktatói tanfolyamai során, a magyarországi antikváriumokból beszerzett elméleti, népi énekes és gyermekjáték-kiadványokkal segítette a zenekar szellemi bázisának épülését, amelyek a Vajdaságban nem voltak elérhetőek.

A zenei hangfelvételek beszerzése az 1980-as években, a digitális technológia és az online adatbázisok híján különösen nehéz volt. Az adatközlők visszaemlékezései szerint a hangfelvételekhez főként magyarországi táborokban és kurzusokon jutottak hozzá, ahol sokszor nem is volt egyértelmű, az adott gyűjtés pontos származási helye, mindössze a tájegységi vonatkozás tűnt biztosnak. Ezeket akkor a jó hangzás alapján azonnal másoltatták, és később továbbadták. A Vajdaságban elsősorban Bodor Anikó látta el hanganyagokkal a zenekarokat.

Meghatározó kapcsolati szál fűződik Miklós Nándorhoz, aki a táncház jelenségével először Szegeden találkozott, a helyi *Sipos Bandától* kapott archív felvételeket.²⁹ Miklós Nándor e mellett nagyon jó kapcsolatot ápolt Nagy Alberttel, a Szeged Táncgyüttes vezetőjével, akivel 1980-ban eljutott gyűjteni a Kolozs megyei Székre. Ezen a tanulmányúton a táncgyűjtés mellett értékes zenei felvételeket is készítettek, amelyeket később a *Búzavirág* zenekar használt fel, Kolozsváron pedig Kallós Zoltán egyedülálló gyűjteményéből másolhattak kazettákat, amelyek

²⁹ A Sipos Banda tagjai ezeket a kazettákat Simoncsics Jánostól kaphatták, aki Erdélyben több településen is gyűjtött, 1972-ben és 1973-ban. (Elmondta Dr. Simoncsics János (1948). Gyűjtötte: Klima Döniz 2024.04.02-án. Ezeknek az adatoknak a pontosabb feltárása kutatásom következő szakaszában történik meg.

ugyancsak hozzájárultak a repertoár bővítéséhez. Magyarországi tanulmányai alatt és azt követően is Miklós Nándor szoros kapcsolatot tartott fenn a magyarországi *revival* mozgalom vezéralakjaival, Martin Györggyel, Halmos Bélával, Tímár Sándorral és Sebő Ferencsel.³⁰

Hasonló módon Szűcs Sándor is a nyári táborok során jutott számos hangfelvételhez, amelyeket ő is továbbadott másolásra. Barabási szerint a hálózatok stabilitása nagyrészt a csomópontok közötti erős és gyenge kapcsolatok egyensúlyában, valamint a rendszer redundanciájában rejlik.³¹ Szűcs Sándor kiemelkedő szerepet játszott a vajdasági táncműzmozgalom kezdeteikor: az ő feladata volt a táncműzokban előadást tartó szakmai vendégek meghívása, ő kapcsolja össze a legtöbb szereplőt.³² Tari István elmondásai alapján nemcsak baráti, hanem tanácsadói viszony is volt közöttük:³³ Tari segített Szűcsnek abban, hogy mely előadókat, csoportokat érdemes meghívni a táncműzok előadásaira. Ez a fajta támogatás a meghívottak sokszínűségét és emelte a táncműzok színvonalát.

Az 1980-as években a meghívott vendégek közül többen kötődtek a magyarországi táncműzmozgalomhoz (a 4. ábrán sárga sraffozással jelölve). Ez jól jelzi, hogy a magyarországi és a vajdasági táncműzmozgalmi szereplők között szoros együttműködés jött létre. A Temerini Első Helyi Közösség,³⁴ Temerini Irodalmi Kör biztosították a táncműzok kulturális és intézményi hátterét. Tari István és a Temerini Irodalmi Kör a táncműzokat szélesebb kulturális körben aktívan népszerűsítették. Ennek érdekében pél-

³⁰ Ezeknek a kapcsolatoknak a minősége pontosításra szorul.

³¹ GALAMBOSNÉ 2015., BARABÁSI 2003., BARABÁSI 2016.

³² Elmondta: Szabó Gabriella (1969), Szűcs Sándor (1959), Lukács Imre (1974). Gyűjtötte: Klima Döníz 2024.08.13-án, 2024.11.07-én és 2024.11.14-én. A gyermek és a felnőtt táncműz között volt körülbelül egy órácska, amikor meghívott néprajzkutatókkal, zenészekkel, adatközlőkkel folyt beszélgetés. A 4. ábrán jól látható, hogy ezeken a beszélgetéseken megfordult többek között olyan néprajzkutatók, mint Csorba Béla, Jung Károly, Bodor Anikó, Burány Béla. Adatközlők közül a moholi nótafa, Valsityné Zélicity Klára is meg volt hívva, valamint magyarországi zenekarok is felléptek, koncertet adtak, innen az ismeretség Berecz Andrással.

³³ Elmondta: Szűcs Sándor (1959). Gyűjtötte: Klima Döníz 2024.11.07-én.

³⁴ A temerini első helyi közösség magyarországi viszonylatban önkormányzatnak feleltethető meg.

dául különböző tematikával foglalkozó írókat, adatközlőket, illetve az Újvidéki Rádió szerkesztőit is meghívták az előadásokra.³⁵

A mozgalom információáramlásában nemcsak a baráti, hanem a szakmai kapcsolatoknak és a szakembereknek is fontos szerep jutott. Az olyan néprajzi gyűjtők és kutatók, mint Bodor Anikó, Burány Béla, Tripolszky Géza és Király Ernő nemcsak előadásokat tartottak, hanem a táncmuzikáris zenekarokat archív anyagokkal, jó tanácsokkal, kiadványajánlóval folyamatosan támogatták.

Szabó Gabriella szerepe megkerülhetetlen, ő tartotta a kapcsolatot a Temerini Első Helyi Közösséggel. A szervezőknek³⁶ részletes éves tervet kellett készíteni az Első Helyi Közösség számára, amely minimális anyagi támogatást biztosított a programok megvalósításához. Szabó Gabriella az elkészült tervet az első helyi közösségben előadta. Ez alapján kellett beszámolnia a megvalósult eredményekről és a szükséges módosításokról. Központi kapcsolattartó szerepe jól látható a 4. ábrán Lackó Illéssel együtt vezette a tánc-, esetenként a közös énekképzést is a felnőtt táncmuzikárisokban, illetve a gyermektáncmuzikárisok lebonyolításáért is ő volt a felelős. Elhivatott munkájának köszönhetően a temerini táncmuzikárisok működése stabilizálódott, közönsége gyarapodott.

Informátoraim visszaemlékezései alapján a temerini táncmuzikárisok nem az anyagi haszonszerzésről, hanem a közösségi élményről, az „élni akarásról” szóltak.³⁷ A mozgalom regionális jelentőségét jól mutatja, hogy ezekbe a táncmuzikárisokba nemcsak helyiek, hanem Óbecse, Újvidék, Mohol, Ada, Zenta, Topolya, Szabadka lakói is rendszeresen ellátogattak.

³⁵ Németh Istvánt, Harkai Imrét, Székely András Bertalant, Dudás Anikót, Horváth Lászlót. Valamint, voltak olyan alkalmak, amikor adatközlőket hívtak meg, mint például a moholi nótafát, Vlasityné Zélicity Klárát, valamint a moholi tamburást, Raffai Alajost.

³⁶ További interjúk szükségesek ahhoz, hogy pontosítani tudjam a többi szervező számát és személyét

³⁷ Elmondta: Miklós Nándor (1952), Fábri Géza (1953), Szűcs Sándor (1959), Szerda András (1966), Szabó Gabriella (1969), Lukács Imre (1974). Gyűjtötte: Klima Dóníz 2024.02.17., 2024.04.11-én, 2024.08.13-án, 2024.09.04-én, 2024.11.07-én és 2024.11.14-én.

Összegzés

A „vajdasági táncházmozgalom” kezdeteinek feltárása igazolta, hogy a téma összetett, további vizsgálatot igényel. A kifejezés használata jelentésének mélyebb megragadására is ösztönzött.

A fogalom tisztázása során világossá vált számomra, hogy a jelenség „kisvilágként” értelmezhető, amely kulturális, társadalmi és közösségi vonatkozásokat egyesít. A hálózat kutatás segítségével azonosíthatóvá váltak a központi szereplők és kapcsolataik, valamint az információáramlás és a tudásátadás útvonalai.

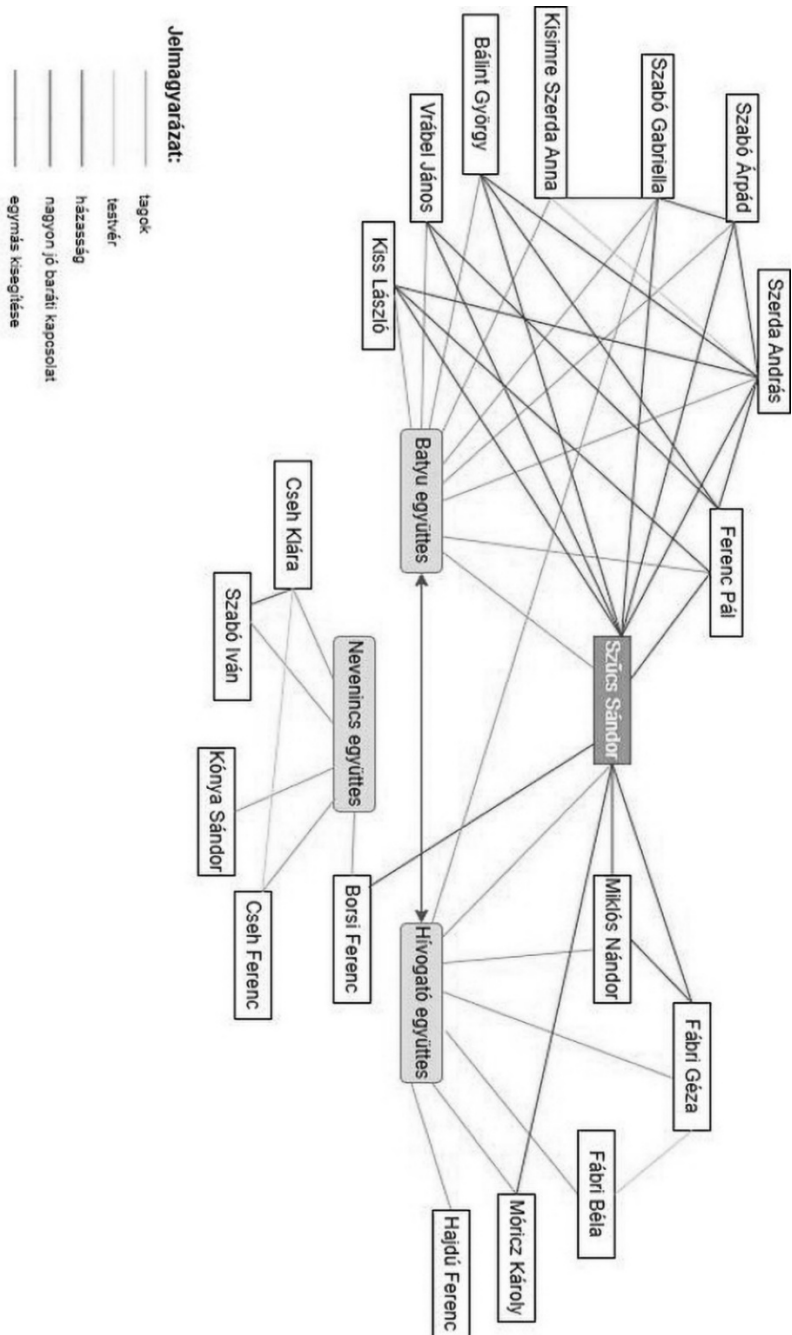
A zenészek és táncosok elsősorban magyarországi táncházakban, nyári táborokban és különböző képzéseken sajátították el tudásukat. Ezek az alkalmakon archív hangfelvételekhez és kiadványokhoz is hozzájutottak. Az Újvidéki Rádió népzenei szerkesztősége műsorai révén szintén fontos szerepet játszott a zenei anyagok közvetítésében és terjesztésében.

Az eddigi adatok alapján a vajdasági *revival* mozgalom központja Temerin volt, és az anyaországi impulzusok alapvető hatást gyakoroltak rá. A magyarországi zenekarok, valamint a nyári táborokban szerzett ismeretek meghatározták a *Nevenincs*, a *Batyu* és a *Hívogató* együttesek szakmai útját. Szűcs Sándor szerepe megkerülhetetlen: támogatásával és szervezőmunkájával hozzájárult a temerini táncházak működéséhez és a szakmai-közösségi kapcsolatok bővítéséhez. A magyarországi és vajdasági táncházmozgalom szereplői között szoros együttműködés alakult ki: a temerini táncházak rendszeres vendégei voltak az anyaországi mozgalom képviselői, ami nagyban emelte a helyi események presztízsét.

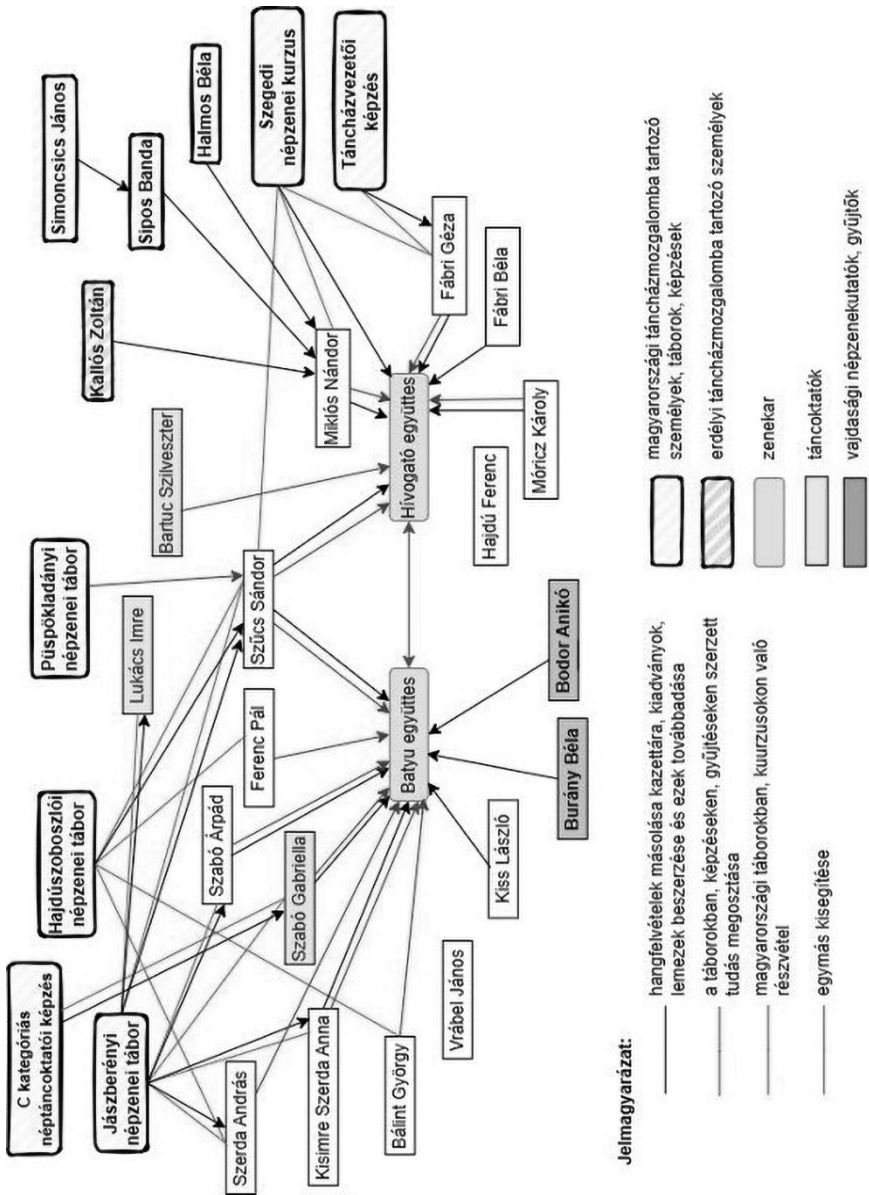
A kutatás további szakaszában a fogalmak pontosítására, a kapcsolati hálók bővítésére, valamint a vizsgálat térbeli és időbeli kiterjesztésére törekszem, azzal a céllal, hogy a vajdasági táncházmozgalom múltját és jelenét teljes mélységében és társadalmi-kulturális beágyazottságában értelmezhessem.

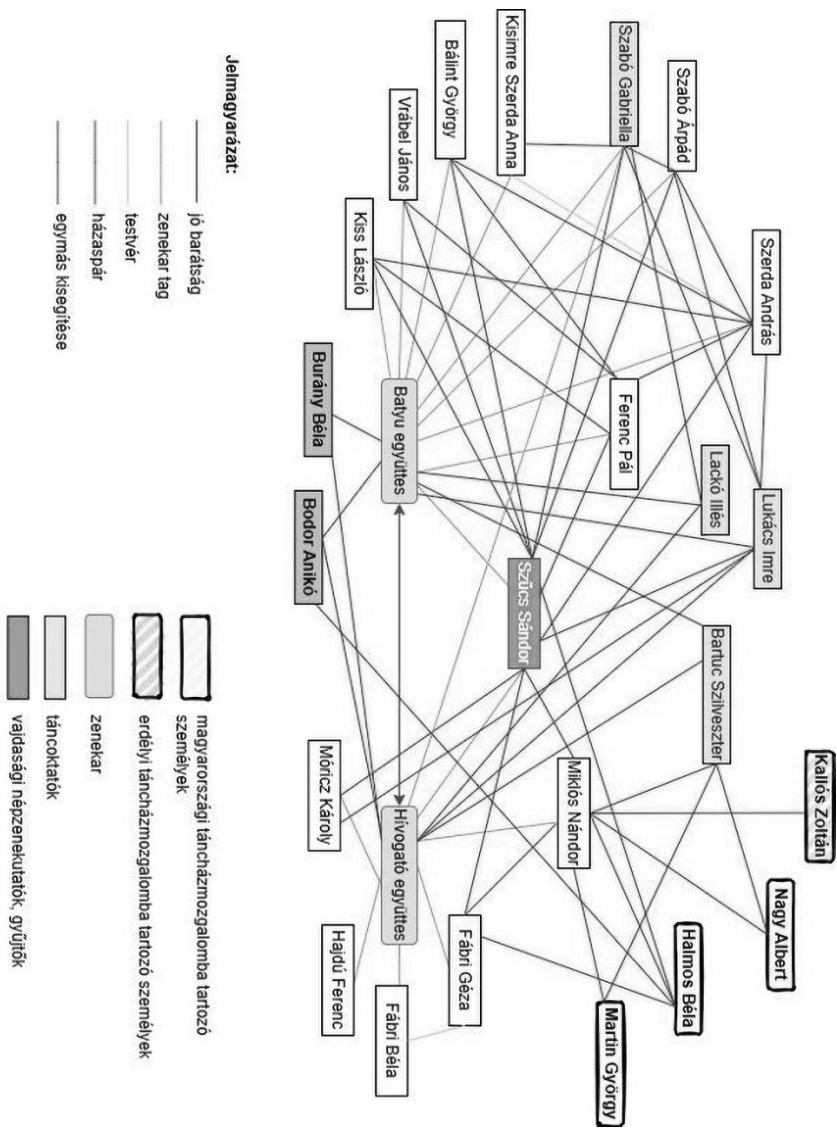
1. kép: A vajdasági táncházmozgalom főbb helyszínei. (A térkép-alap forrása: Resócki Rolland - Tradicionális tánc kultúra a vajdasági Tisza mentén 1920-1990. Szerkesztette: Klima Döníz)

1. ábra: Táncházi zenekarok hálózatos ábrázolása.
(Készítette: Klima Döníz)

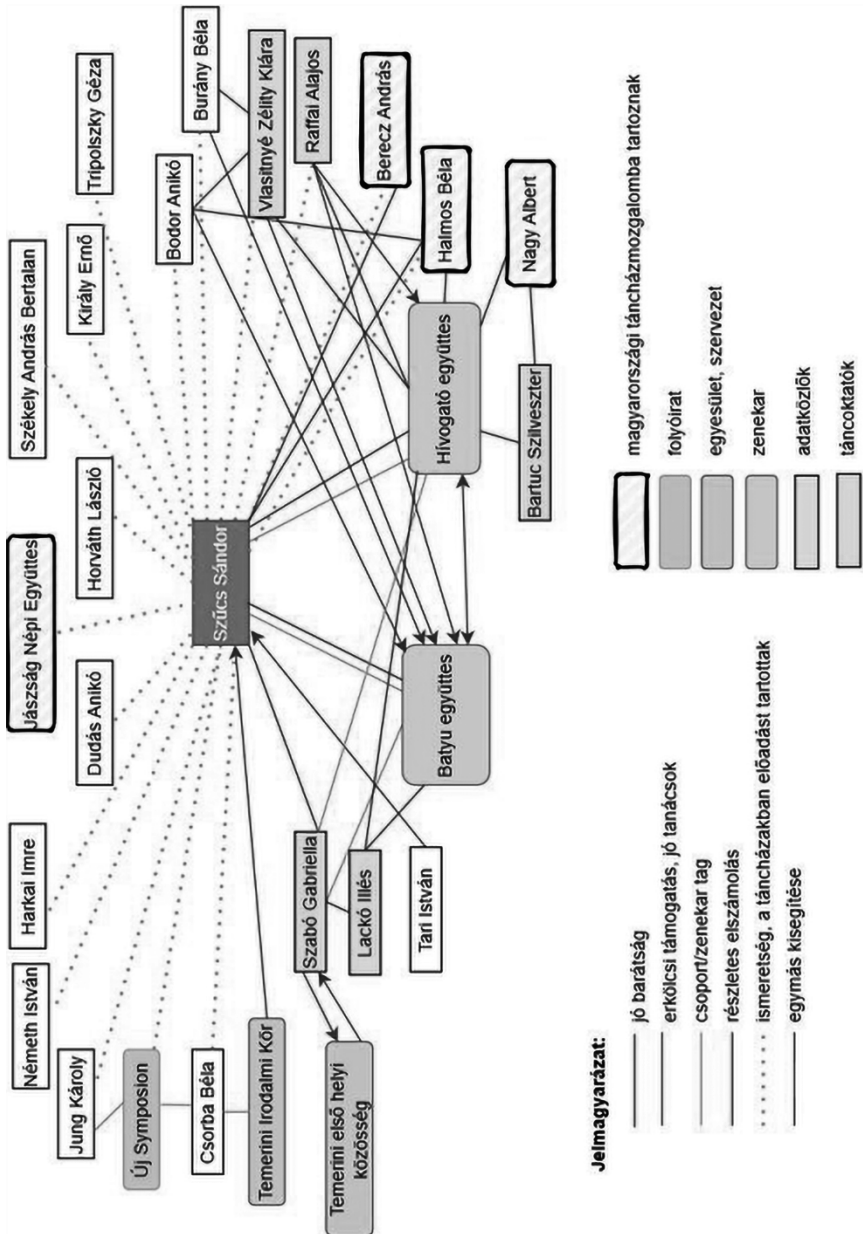

2. ábra: Kapcsolatok a magyarországi és az erdélyi táncműveléssel az 1980-as években I.
(Készítette: Klima Döniz)

3. ábra Kapcsolatok a magyarországi és az erdélyi táncházmozgalommal az 1980-as években II.

(Készítette: Klima Döniz)

4. ábra: Táncházszervezés az 1980-as években. (Készítette: Klima Döníz)

ADATKÖZLŐK

Barlog Károly,	szül.: 1986, Zenta
Fábri Géza,	szül.: 1953, Zenta
Ferenc Pál,	szül.: 1959, Óbecse
Kónya Sándor,	szül.: 1952, Csóka
Lukács Imre,	szül.: 1974, Újvidék
Miklós Nándor,	szül.: 1952, Óbecse
Móricz Károly,	szül.: 1952, Temerin
Nagy István,	szül.: 1958, Magyarittabé
Dr. Simoncsics János,	szül.: 1948, Szeged
Szabó Gabriella,	szül.: 1969, Temerin
Szerda András,	szül.: 1966, Óbecse
Szűcs Sándor,	szül.: 1959, Katalinfalva

ARCHÍVUMI FORRÁSOK

Hagyományok Háza Táncház Archívumából kézzel írott dokumentum: HH THA AL 000013 02.

IRODALOM

BARABÁSI, Albert–László

2003 *Behálózva. A hálózatok új tudománya Hogyan kapcsolódik minden egymáshoz, és mit jelent ez a tudományban, az üzleti és a mindennapi életben.* Budapest: Magyar Könyvklub

2016 *A hálózatok tudománya.* Budapest: Open Books

CSONKA–TAKÁCS Eszter – HAVAY Viktória (szerk.)

2011 A táncház módszer mint a szellemi kulturális örökség átörökítésének magyar modellje Felterjesztési anyag és dokumentáció az UNESCO regiszterébe szellemi kulturális örökség megőrzését célzó legjobb gyakorlatok. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum. <http://szellemikulturalisorokseg.hu/doks/Tanchaz-method.pdf>

- CSORBA Béla
 1988 *Temerini néphagyományok*. Újvidék: Forum Könyvkiadó
- DÖMÖTÖR Tekla
 1972 *Magyar népszokások*. Budapest: Corvina Kiadó.
- EITLER Ágnes
 2020 A színpadra vitt népi kultúra. Az Ecséri lakodalmas és a lakodalmak Ecseren a 20. század második felében. *Ethnographia*. 131.évf. 2.sz. 340–359.
 2022 *A színpadra vitt népi kultúra szerepe a lokalitás szervezésében*. Pécs: PNEKAT WORKING PAPERS
- GALAMBOSNÉ DR. TISZBERGER Mónika
 2015 *A hálózat kutatás módszertani vizsgálati lehetőségei – szakirodalmi összefoglalás. Irodalomkutatás eredményei*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem
- HALMOS Béla
 2006 A táncházmozgalomról. In: Sándor Ildikó (szerk.): *Betonon is kinő a fű. Tanulmányok a táncházmozgalom történetéből*. Budapest: Hagyományok Háza. 7–22.
- JUNG Károly
 1978 *Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások*. Újvidék: Forum Könyvkiadó
- KATONA Imre
 1980 Jung Károly: *Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások*. Az utószót írta: Voigt Vilmos. Forum, Újvidék, 1978. 329 l., 32 képpel (recenzió). *Ethnographia* 91.évf. 125-127.
 1984 Magyar néprajzi kutatások Jugoszláviában. In: *Néprajzi füzetek. A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások (Az 1982. november 19–20-án Debrecenben, a Déri Múzeumban tartott országos konferencia anyaga)*. Budapest: Tudományos Ismeretterjesztő Társulat. 25–65.
- KESZEG Vilmos
 1979 *Az emberélet fordulói*. *Korunk* 38. évf. 7–8. szám. 649–650.

KISIMRE Árpád

- 2011 Hagyományörzés és színpadi néptáncművészet a Vajdaságban. In: DIÓSZEGI László – JUHÁSZ Katalin (szerk.): *Hagyomány – örökség – közkultúra. A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát medencében*. Budapest: Teleki László Alapítvány. 321–324.

KLIMA Döníz

- 2023 „Mi megtanultunk táncolni,...mert élni akartunk”. A gombosi táncok kutatástörténete. In: GLÄSSER Norbert – TAKÁCS Gergely (szerk.) *DiákKörKép 5. Tudományos diákköri írások a néprajz műhelyéből*. Szeged: Solymossy Sándor Egyesület. 84–96.

KÓSA László

- 1978 Az emberélet fordulói. Jung Károly könyve In: *Népszava* 106. évf. 290. sz. 7.

KÖNCZEI Csongor

- 2011 *A kalotaszegi cigányzenészek társadalmi és kulturális hálózatáról*. Kriza Könyvek 36. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság

LAJOS Veronika

- 2015 Mozgásban a világ. A több színterű etnográfia (multisited ethnography) kérdése. In JAKAB Albert Zsolt – KINDA István (szerk.): *Aranykapu: Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, Székely Nemzeti Múzeum, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum. 163–172.

MARCUS, George E.

- 1995 Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24. 95–117.

MARTIN György

- 1995 *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. Budapest: Planétás Kiadó.

MÁK Ferenc

- 2020 Aki állva tekint széjjel bácskaságunk közeli és távoli valóságában (Köszöntő a néprajztudós születésnapjára). *Létünk* 50. évf. 2. sz. 17–23.

PASTYIK László

- 1970a *A jugoszláviai magyar folyóiratok és lapok 1968. évi magyar irodalomtörténeti repertórium.* Újvidék: Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat.
- 1970b *A jugoszláviai magyar folyóiratok és lapok 1969. évi magyar irodalomtörténeti repertórium.* Újvidék: Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat.
- 1972 *A jugoszláviai magyar irodalom 1970. évi bibliográfiája.* Újvidék: Forum Lap-és Könyvkiadó Vállalat.
- 1975a *A jugoszláviai magyar irodalom 1971. évi bibliográfiája.* Újvidék: Forum Lap-és Könyvkiadó Vállalat.
- 1975b *A jugoszláviai magyar irodalom 1972. évi bibliográfiája.* Újvidék: Forum Lap-és Könyvkiadó Vállalat.
- 1976a *A jugoszláviai magyar irodalom 1973. évi bibliográfiája.* Újvidék: Forum Lap-és Könyvkiadó Vállalat.
- 1976b *A jugoszláviai magyar irodalom 1974. évi bibliográfiája.* Újvidék: Forum Lap-és Könyvkiadó Vállalat.
- 1978 *A jugoszláviai magyar irodalom 1975. évi bibliográfiája.* Újvidék: Forum Lap-és Könyvkiadó Vállalat.
- 1979 *A jugoszláviai magyar irodalom 1976. évi bibliográfiája.* Újvidék: Forum Lap-és Könyvkiadó Vállalat.
- 1980 *A jugoszláviai magyar irodalom 1977. évi bibliográfiája.* Újvidék: Forum Lap-és Könyvkiadó Vállalat.
- 1983a *A jugoszláviai magyar irodalom 1978. évi bibliográfiája.* Szabadka: Birografika nyomda.
- 1983b *A jugoszláviai magyar irodalom 1979. évi bibliográfiája.* Szabadka: Birografika nyomda.

PÉTER László

- 1979 Szokásmonográfia a Vajdaságból. In.: *Magyar Hírlap* 12. évf. 59. szám 10.

RESÓCKI Rolland

- 2021 *Tradicionalis tánc kultúra a vajdasági Tisza mentén.* Kézirat. Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar. MA szakdolgozat. 64–69.

SZAJBÉLY Mihály (szerk.)

- 1995 *Rózsaszín Flastrom. Beszélgetés vajdasági írókkal.* Szeged: SZOTE Nyomda

SZERBHORVÁTH György

- 2005 *Vajdasági lakoma.* Pozsony: Kalligram.
2021 *Nem tudták, hogy tudják. Vajdasági magyar valóságirodalom (1945–1990).* Pozsony: Kalligram.

SZÉKELY Anna

- 2024 *Közösség és autenticitás: A kortárs magyar néptáncos revival mozgalom vizsgálata.* Szegedi Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola Modernkor Program, Néprajz Alprogram. Doktori disszertáció.

TURAI Tünde

- 2016 *Ápolónők több helyszínen – Kutatás több szintéren. Módszertani döntések, többszinterű etnográfia.* In: *Ethno-lore: a Magyar Tudományos Akadémia néprajzi kutatóintézetének évkönyve 33.* 79–102.

VARGA Gergely

- 2024 *A vajdasági magyar tamburazene Honismeret* LII. évf. 3. szám 26–32.

VARGA Sándor

- 2015 *Térhasználat a mezőségi táncos házban.* In: *Ház és ember.* Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum. 87–100.

VÁZSONYI Csilla

- 2014 *A revival mozgalmak és a hagyomány kapcsolata* *Híd.* 78.évf. 12. szám. 94–124.

A MÉRAI KATONAMARS

Bevezetés – a téma és a források rövid áttekintése

Jelen dolgozatom kiindulópontját egy 1963-as táncfolklorisztikai interjú képezi, amely alapján egy, a néptánckutatás számára eddig ismeretlen, csoportosan járt mérai férfitáncot fogok bemutatni. A táncot az első világháború alatt katonáskodó, fiatal mérai férfiak honosították meg saját közösségükben, majd tovább adták azt a következő generációnak, így a *katonamars* Méra tánc kultúrájának részévé vált. A kutatás alapvető nehézségét az adta, hogy a *katonapalotásnak* is nevezett táncra vonatkozóan a faluban már nem találtam emberi emlékezettel megfogható adatokat. A fő forrásként használt, 1963-as interjúban elhangzó információk segítségével viszont a vizsgált folklórjelenséghez kapcsolódó forrásanyag kellő mértékben kiszélesíthető volt, ennek áttekintése pedig meglepően részletes, egymást megerősítő adatokkal szolgált. A felhasznált forrásokkal kapcsolatban megemlítendő, hogy jellegüket, tartalmukat tekintve nagyon eltérőek voltak. Az interjú leírata mellett felhasználtam hangszeres népzenei gyűjtéseket, kottalejegyzéseket, katonai ezredtörténetek, veszteséglajstromok adatait, irodalmi forrásokat, visszaemlékezéseket, a korabeli sajtóban megjelent anyagokat és ide sorolnám a közelmúltban általam végzett mérai kutatásokat is, amelyek egy ismeretlen személy nevének beazonosításában voltak segítségemre. A felsorolt forrásanyag bemutatásán túl, kísérletet teszek a *katonamarsot* táncoló első mérai férfiak beazonosítására. A források adta lehetőségek keretein belül rávilágítok a táncot érintő folklorizációs folyamatra és a tánc formálódását kísérő, 20. századi változásokra. A dolgozatom végén a tánc műfaji besorolására is javaslatot teszek.

A mérai *katonamars*

Az 1963-as interjú

A kutatás során felhasznált, katonamarsra vonatkozó interjú rögzítésére Mérában került sor. A felvétel pontos dátuma teljes bizonyossággal nem határozható meg, de nagy valószínűség szerint 1963. december 25-én, szerdán készülhetett.¹ A táncfolklorisztikai interjú kérdései Martin György megfogalmazásában hallhatók, ő irányította a beszélgetést, amelynek fókuszában a mérai *katonamars* állt.² Rajta kívül még egy ismeretlen női- és egy férfi gyűjtő volt jelen a felvétel készítésekor. A helyi viszonyokra vonatkozó kérdéseik alapján mély helyismerettel rendelkeztek, ugyanakkor személyükre vonatkozó adatokat nem találtam. Hasonló a helyzet az interjúban megszólaló férfi adatközlővel is. Sajnálatos módon a nevét nem jegyezték fel 1963-ban, és a közelmúltban végzett mérai terepkutatásaim során sem sikerült a falu idősebb generációjától konkrét információt szereznem az illetőre vonatkozóan.³ Annyi azonban bizonyossá vált, hogy mérai lakosról van szó, gyermekéveit pedig az első világháború körüli időben töltötte Mérában – az interjúból kiderül, hogy széleskörű tudása van a helyi viszonyokra vonatkozóan.

Az ismeretlen adatközlőtől részletes beszámolót kapunk a mérai *katonamarsról*. A beszélgetés alapján a kalotaszegi legényes olyan csoportosan járt megjelenési formája bontakozik ki, amelyben besorozott fiatal legények közösen, a katonai kiképzés

¹ A *katonamars*a vonatkozó rövid hangfelvétel a Kovács Márton “Csutkóval” Martin György által 1963.12.25-én Mérában készített, legényesről szóló táncfolklorisztikai interjút rögzítő szalag végén található. Arra azonban semmilyen konkrét adatot nem találtam, hogy a két felvétel egy időben készült volna. Könnyen lehet, hogy Martin György a hosszabb lélegzetvételű Kovács Márton-interjú után a szalag végén fennmaradt, néhány percnyi kitöltetlen részre más helyszínen és időpontban (pár napos intervallumon belül) készítette a *katonamars*hoz kapcsolódó hangfelvételeit.

² A táncfolklorisztikai interjú Zenetudományi Intézet Hangarchívumában található hangfelvételének azonosító száma: Mg-01701B. A hangfelvételhordozók száma: ZTI_Mg_01701; ZTI_AP_08369b.

³ 2023 júniusában, 2024 áprilisában és májusban, három alkalommal nyílt lehetőségem Mérában a *katonamars* témájában terepkutatást végezni. Főbb adatközlőim Tötszegi Sándor “Deák” (1954), Tötszegi Sándorné Lőrincz Erzsébet “Böske” (1958) Varga Katalin “Hangya” (1948) voltak.

alatt tanult szalutáló, tisztelgő mozdulatokat is megjelenítik táncukban. Az interjúban hallható adatok az adatközlő gyerekkorára, az első világháború idejére vonatkoznak.

„1914, ‘15, ‘16-ban volt, amikor bejött a katonamars. Szóval én hanggal mondom el annak a jelentőségét. Nem tudom, ezek a zenészek tudják-e ezt vagy nem tudják lemuzsikálni, de a valóságban így volt, ahogy én mondom meg maguknak. [a felvételen ezt követően kürtutánzás dúdolása hallható] Le is tudom táncolni, csak most nem vagyunk olyan sokan (a felvételen ezt követően kürtutánzás dúdolása hallható) Ezt marsra csinálták, érti? [ezt követően a felvételen legényes közjáték-dúdolás hallható] Ez már figurás. [ezt követően a felvételen legényes közjáték dúdolás majd kürtutánzás dúdolása hallható] Szóval ez az egész, érti?”

Arra a kérdésre, hogy kik táncolták a *katonamarsot* a következő válasz hangzik el: „Azok a honvédek, akik jöttek az orosz frontról haza. Katonák voltak, 1914-től 18-ig.”

A tánc felépítésének összefoglalása egy második, a fentieket megerősítő és kiegészítő formában újra elmondásra kerül. „Azok úgy táncolták, mikor felálltak táncolni... [ezt követően a felvételen kürtutánzás dúdolása hallható]. Mikor jöttek aztán... Mikor a végén voltak, felálltak haptákba. [a felvételen ezt követően legényes közjáték-dúdolás hallható] Akkor megkezdték a táncot. Ez volt az egész. Közvetlenül mindig így ment, folyatólagosan. Mintegy kollektíven csinálták az egészet. Voltak négyen, öten, hatan. Ezek a honvédek, akik akkor jöttek a harcterről haza.”

A leírtak alapján világosan kirajzolódik a *katonamars* ket-tős felépítése: először az együttesen előadott “*katonafigura*” bemutatására került sor, majd a hagyományos értelemben vett legényes tánc figurái következtek. Ez az egymástól elkülönülő két egység folyatólagosan követte egymást, tehát ciklikusan ismétlődött a mars és legényes váltakozása. Az adatközlő két tisztán értelmezhető, egymástól jól elkülönülő dallamot dúdolt a két rész zenei kíséretének érzékeltetésére. Az első a katonai kürtjelzések, kürtszignálok jellemzőit hordozza magán, a második rész kíséretként pedig az legényes dallamok állandó kísérelőjeként előforduló közjáték vagy helyi elnevezéssel *cifra* hallható.

A *katonamars* zenei vonatkozásai

A 20. század elejére vonatkozó, 1963-ban hangszalagra dúdolt dallamok validitása egyértelműen megerősíthető Balabán Imre⁴ 1912-es mérai vonószenei gyűjtése alapján. Ezen felvételek ideje egybeesik a *katonamarssal* kapcsolatban tárgyalt időszakkal (a *katonamarsra* vonatkozó felvétel a Bartók-rend függelékében, a hangszeres dallamok között az F 342-es Bartók-rendi számon található).⁵

A mérai Laci Gyuri (1849–1919) nevezetű primás⁶ és bandája által eljátszott *katonamarsra* vonatkozó zenei tétel vázlatos felépítése a következő: *ABCBBvABCCvBv*. Ez esetben a nagybetűvel jelzett különböző zenei részek egy-egy 16 negyed hosszúságú legényes pontnak felelnek meg. A *katonamarssal* közvetlenül egyező egységeket pedig az *A* (kürtutánzás) és *B* (legényes *cifra*) betű jelöli (a másik két betűjel egy közjátékvariációt és egy másik közjátékdallamot takar). Ez a példa szemlélteti a *katonamars* két zenei tételének összetartozását. A dallam variációi a tánc közösen táncolt, kettős felépítésű eredeti változatának eltűnése után is fennmaradtak és a későbbi tánczenei gyűjtések során számos adattal igazolhatók az egyéni előadásmódú kalotaszegi legényes kísérezenejeként.⁷ A *katonamars* dallamát 1969 áprilisában Martin György és Kallós Zoltán egy magyarlónai (*Luna de*

⁴ Balabán Imre (1889–1947) biztosítóintézeti vezérigazgató, a magánbiztosításügy szakértője, zongoratanár, zongoraművész és népzene gyűjtő. Bartók Béla tanítványaként végzett zongora és zeneszerzés szakon a budapesti Zeneakadémián 1910-ben és ezt követően csatlakozott Bartók és Kodály népzene gyűjtő mozgalmához. Balabán Imre meglehetősen korainak számító, fonográffal készült tánczenei darabokat is tartalmazó anyagában egy hosszabb legényesfolyamat részeként az 1963-as ismeretlen mérai adatközlő által előadott katonamars dallamai hallhatók.

⁵ A felvétel a Zenetudományi Intézet Bartók-rend adatbázisában a Függelék hangszeres beosztásban online is megtalálható. Hangfelvétel azonosító: MH_2780. Leltári szám: BR_13169, BR_13170, BR_13171.

⁶ MARTIN 2004. 182.

⁷ Magyarfodorháza (A Zenetudományi Intézet Hangarchívumában található hangfelvételek azonosító száma: Mg-04528A. A hangfelvételhordozó száma: ZTI_Mg_04528; ZTI_AP_14689n.); Szucság (Lázár Zsigmond szucsági primás szászfenesi (Floresti) legényesnek nevezi a tárgyalt legényesfolyamatot. A Zenetudományi Intézet Hangarchívumában található hangfelvételek azonosító száma: Mg-01537B. A hangfelvételhordozó száma: ZTI_Mg_01537B04; ZTI_AP_08129b. A BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Tudástár adatbázisában

Sus) funkciós táncgyűjtés alkalmával rögzítették, Kovács Simon *Buráló* (kb. 1924–1975) primás előadásában.⁸ A *Kis Pali* primás nevét viselő legényesben tisztán kivehető a *katonamars* dallama, amelyet a felvételen játszó Kovács Simon *Buráló* primás ugyancsak kürtjelszerű előjátékkal egészít ki a dallam indításakor. A Kárpát-medencei népi hegedűjátéktól nem idegen a különböző hangszerek utánzásának gyakorlata. A legtöbb adat a dudára⁹ és a furulyára vonatkozik.¹⁰ Ezek alapján nem meglepő a katonai menetjelek jellegzetes dallamainak és azok megszólalásának hegedűre alkalmazása. A Magyar Honvédségnél az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnését követően is érvényben maradt katonai trombitajelek (az ébresztő, a takarodó, a vigyázz és a menetre hívó szignál) szerzőjének Joseph Haydnt tartja a katonazeinei hagyomány.¹¹

A *katonamars* első mérai táncosai – Lőrincz Ferenc, id. Töt-szegi István és *Ruszu*

Egy új folklórjelenség felbukkanásával kapcsolatban ritka szerencsének mondható, ha annak megjelenését konkrét személyhez vagy személyekhez köthetjük. A mérai *katonamarsról* készült táncfolklorisztikai interjúban az ismeretlen férfi adatközlő három konkrét nevet is megemlít, azokra a honvédekre vonatkozóan, akik az első világháborús harctérről hazatérve először táncolták a *katonamarsot*. A *Ruszu* néven említett román nemzetiségű magyar honvédről az interjúban elhangzott adatokon kívül

található, párhuzamosan készült filmfelvétel azonosító száma: Ft.513.); Inaktelke (A Zenetudományi Intézet Hangarchívumában található hangfelvételek azonosító száma: Mg-03722B. A hangfelvételhordozó száma: ZTI_Mg_03722; ZTI_AP_10737f. A BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Tudástár adatbázisában található filmfelvétel azonosító száma: Ft.666.)

⁸ MARTIN 2000. 180.

⁹ AGÓCS 1999. 11.

¹⁰ “Az adatközlő zenész sokszor színesítette játékát valamilyen hangulatfestő zenei megoldással: több hegedűs gyakran imitálta a furulya hangját *sul ponticello* játékkal, azaz vonójával közvetlenül a láb közelében szólaltatta meg a húrokat...” ÁRENDÁS 2003.

¹¹ A kürtjelek dallamvonalának közérthetőségre törekvő, dúr hármashangzat felbontásai nagyon egyszerűek és sematikusak, zeneszerzői értelemben alig nevezhetők önálló alkotásnak. Ezért létrejöttük konkrét személyhez kötése meglehetősen bizonytalan.

egyéb forrást nem találtam. A meglévő információk szerint a Méra közvetlen szomszédságában található Nádaskóródról (*Coruşu*) származott. A település lakossága az 1910-es években 690 fő körül mozgott és javarészt románok lakták, a magyarság számaránya a népesség 10%-át tette ki.¹² A kóródi származású *Ruszu* MÉRÁBAN szolgált katonaként és házasságon kívüli viszonyt folytatott egy helyi asszonnyal, *Boncz Kisóval*.

Ugyanebben a beszélgetésben az adatközlő egy másik honvéddel kapcsolatban megemlíti, hogy szakaszvezető volt, a pontos névre azonban nem emlékezett. Annyi információval viszont szolgál, hogy az említett első világháborús honvéd bizonyos Tötszegi Pista édesapja volt. Helyi vendéglátóim, Tötszegi *Deák* Sándor és felesége, Tötszegi Sándorné Lőrincz Erzsébet *Böske* közlése alapján Tötszegi István *Boncz Piti* első világháborút megjárt édesapját id. Tötszegi Istvánnak hívták.

Az 1963-as interjúban név szerint említett Lőrincz Ferkő őrmester személyére vonatkozóan részletesebb adatokat sikerült felkutatnom az első világháborút követően kiadott alakulattörténeteknek és veszteséglajstromok révén.¹³

A *katonamars* időbeli elhelyezésénél az ismeretlen adatközlő az 1914–1918 közötti időszakot jelöli meg. A szintén MÉRÁBAN készült első tánczenei adat viszont két évvel korábbi, 1912-ből való. Így előfordulhat, hogy a besorozott, katonakorú legények már az első világháború előtt használták a katonaságnál el-sajátított közös mozdulatokat táncukban, az azokhoz tartozó kürt-jelzésekkel együtt.

Katonamars a színpadon

Szentimrei Jenő és a *Csáki bíró lánya* című balladajáték

A *katonamarsot* az 1930-as évek második felétől Szentimrei Jenő *Csáki bíró lánya* című balladajátékának részeként több erdélyi és

¹² VARGA E. 2001. 538.

¹³ Az *Erdélyi ezredek a világháborúban* című kiadvány második része *Az erdélyi ezredek bajtársi emlékalbuma ezredalbum* címet viseli. »A tiszték és tisztjelöltek«, illetve az »Altiszték és legénység« című fejezetek saját belső oldalszámozással rendelkeznek. Az »Altiszték és legénység« című fejezet 28. oldalán található Lőrincz Ferenc katonaportréja, a 68. oldalon rövid katonai pályájának összefoglalása.

magyarországi színházban is bemutatták a mérai legények. Szentimrei újságíróként, költőként, íróként, színikritikusként, az Erdélyi Szépmíves Céh alapítójaként és az erdélyi Helikon kör tagjaként meghatározó és tevékeny alakja volt az első világháború utáni erdélyi magyarság kulturális életének.¹⁴ Elsősorban irodalmi tevékenysége irányította figyelmét a népművészet és a népballada felé. 1935 nyarán – Kós Károly tevékeny részvételével – kezdte meg a darab koncepciójához kapcsolódó folklóranyag összegyűjtését, amelyet megelőzően néprajzi terepkutatást végzett Kalotaszeg nádasmenti falvaiban.¹⁵

Művészi elképzelésének meghatározó eleme volt, hogy a balladajáték előadásába a kalotaszegi falvak lakóit is bevonja, élő ének- és táncgyománnyait a történetbe ágyazva. Arra törekedett, hogy az előadás keretein belül Kalotaszeg táncai, népdalai, a díszes nádasmenti viselet organikus, élő egységként jelenjenek meg, ugyanakkor a korabeli színpadi művészet felé irányuló elvárásokat is szem előtt tartotta. A felgyűjtött folklóranyaggal kiegészített balladajáték megírását 1935 őszére fejezte be. A *Csáki bíró lánya* című ballada drámává formálása és színpadra vitele olyan sikeres kulturális vállalkozásnak bizonyult, amely túlmutatott Kalotaszeg határain. Az előadásra szánt mű szövege kompilatív: Szentimrei az Ortutay–Budai-féle balladagyűjtemény „halálba táncoltatott lány” balladatípusának szövegváltozatát vette alapul, mert teljesebbnek találta, mint a kalotaszegi variánst. Emellett Jankó János egykori gyűjtéséből is kölcsönzött lakodalmi rigmusokat, a dialógusokon túl pedig maga is költött népies jellegű verses betéteket.¹⁶

A színpadi mű szereplőgárdáját kalotaszegi értelmiségi- és lelkészcsaládok, valamint Nádasmente falvainak paraszti származású lakosai adták.¹⁷ Szentimrei tisztában volt azzal, hogy a színpadra vitt táncok közé újabb divatúak is bekerültek (pl. *gólya*, *katonapalotás*), de meghonosodott kalotaszegi jellegük miatt helyénvalónak tartotta a felhasználásukat a régebbi legényes és pá-

¹⁴ BALOGH–FÜLEMILE 2023. 247.

¹⁵ A gyűjtőútról 1940-ben a *Pásztortűz* folyóiratban részletesebb írást közöl Szentimrei.

¹⁶ SZENTIMREI 1969. 37–38.

¹⁷ BALOGH–FÜLEMILE 2023. 248.

ros táncok mellett. Az előadás vizuális értékét jelentősen növelték a Kós Károly által készített díszletek. Az első felvonás nyitóképe a körösfői templom szimbolikus látványát tárta a közönség elé.¹⁸

Mérai *katonamars* a *Csáki bíró lányában*

Szentimrei a színpadi előadás során fontos szerepet szánt a mérai katonamarsnak. A három felvonásból és öt képből álló színpadi mű második felvonásának második képében, a lakodalmi jelenetben került sor a *katonapalotás* bemutatására. Az ide vonatkozó részlet a következőképpen jelenik meg a darabban:

NÁSZNAGY: Ácsi cigány! Most én rendelem a nótát, /
Most nálatok jobban tudom én a kótát, / Igazság szerint
most menyasszonytánc jönne, / Hogy a szép menyasszony
aztán elköszönne / Lánybarátnéitól s legénybarátaitól. /
Kedves szüleitől, jóakaróitól. / De míg együtt ül itt e szép
vendégsereg, / Jókedvet deríteni gondoltunk egyebet. / A ka-
tonaságnál egy szép táncot tanult / Egy kiszolgált legény,
mit most bemutatunk. / Most zendíts rá cigány, de ha elté-
veszted, / Készülj a halálra, s vess mindjárt keresztet. (*ez-
alatt öt legény felállott, eljáráják a katonapalotást*)

I. VÉNASSZONY (*a palotás alatt csujogatják*): /A mérai
legények /Mind ügyesek, serények, /Csak az a bajuk nekik,
/ Hogy nem hamis a szemik, / U-ju-jujújú.¹⁹

A lakodalmi jelenet a *katonapalotás* után is férfitánccal folytatódott, a leírás szerint a házasemberek *legényestánca* következett. Szentimrei *Csáki bíró lánya* nyomtatott kiadásának végén (1936–1937-ben jelent meg Kolozsváron) külön fejezetben részletezi a műben felbukkanó népdalok, táncok és a címadó ballada eredetét, valamint színpadra állítási módját. A »Megjegyzések« címet viselő összefoglalással a szerző egyrészt a balladajáték hitelességét kívánta megerősíteni, másrészt számos néprajzi adalékot is közöl. A méraiak által járt *katonapalotásra* vonatkozó, forrásértékű észrevételeit a következőképpen fogalmazta meg: „*Katonapalotás* néven – mert így nevezik MÉRÁBAN, ahol

¹⁸ BALOGH–FÜLEMILE 2023. 249.

¹⁹ SZENTIMREI 1969. 31.

csakugyan egyik kiszolgált katonától tanulták – székely vidékeken is jól ismert, valójában Moldovából beszivárgott *kaluser* szerepelt a darabban, melynek azonban már erősen kalotaszegi jellege van. Néhány figuráját az én táncosaim szemem láttára találták ki és gyakorolták össze.”²⁰

Szentimrei Jenő *katonapalotásra* vonatkozó adatainak összegzése

Szentimrei Jenő koncepciójának, illetve a *Csáki bíró lánya* balladajáték Nádasmentéhez és Mérához kapcsolódó folklorisztikai beágyazottságának bemutatását követően érdemes összefoglalni azon adatokat, amelyek közvetlenül a *katonamarsra*, azaz *katonapalotásra* (az 1935-ös mérai szóhasználat szerint) vonatkoznak. Szentimrei az 1935 nyarán feleségével és Kós Károllyal közösen végzett folklórgyűjtései kapcsán említi meg, hogy „Mérában... a legények valami zsinórra járó, katonalépésekből összeállított táncsal jeleskedtek, amit ők katonapalotásnak neveznek.”

Ezen kívül a balladajáték szöveges kiadásában két helyen is fontos információkat közöl a vizsgált táncról. Az első magában a mű dramatikus, párbeszédes szövegében olvasható: „A katonaságnál egy szép táncot tanult / Egy kiszolgált legény, mit most bemutatunk.” A leírtakhoz színpadi instrukcióként társul az „ez alatt öt legény felállott, eljárák a *katonapalotást*” utasítás, illetve a tánc közben felhangzó, fentebb már idézett csujogató szövege. A balladajáték irodalmi szövegtörzséhez szervesen nem kapcsolódó »Megjegyzések« című zárzóban Szentimrei részletesebb adatokkal is szolgál. Itt újra megerősítést nyer az az állítás, amely szerint a méraiak a táncot ténylegesen egy kiszolgált katonától tanulták. A szerző itt határozottan állást foglal a tánc eredetével kapcsolatban: „székely vidékeken is jól ismert, valójában Moldovából beszivárgott kaluser szerepelt a darabban.” Az általa megnevezett tánc, a *kaluser* (*călușar*) olyan csoportosan járt férfítánc, amely Románia dunai dialektusának területein, Erdélyben a Maros folyásának középső vidékén, a Bánságban illetve Dél-Moldvában egyaránt elterjedt volt.²¹

²⁰ SZENTIMREI 1969. 38.

²¹ GIURCHESCU 1992. 33.

A termékenységi és avatási rítuselemeket is megőrző, elsősorban a román etnikumhoz kapcsolható táncchagyomány bemutatásának ideje pünkösdre esett és az előadói között nőtlen, házasság előtt álló férfiak szerepeltek. Még ha Szentimrei néprajzi jellegű megállapításai korrekcióra is szorulnak, a *katonapalotás kaluser*hez való hasonlítása (akkor is, ha a *katonapalotást* nem a kaluserből származtatjuk) – a két tánc eddig bemutatott jegyei alapján – helyesnek tűnik. Mindkét esetben csoportosan járt férfi körtáncról van szó, és fontos hasonlóságnak számít az is, hogy táncok tartalmaznak kötött, szinkronban bemutatott mozdulatokat. A *katonapalotás* és a *kaluser* összehasonlítását annyiban árnyalja Szentimrei, hogy szerinte az előbbinek – bár szerinte ugyanarról a két táncról van szó – már „erősen kalotaszegi jellege van”.

Izgalmas kérdés, hogy mitől válhatott egy csoportosan járt férfitánc „*kalotaszegi jellegűvé*.” Feltételezésem szerint attól, hogy a kalotaszegi legényesre jellemző táncmotívumok jelentek meg benne. Szentimrei minden bizonnyal tudatában volt ennek, hiszen a balladajáték folklóranyagának összegyűjtésekor Türebén és Vistában is találkozott a jelenséggel. Véleményem szerint a *katonapalotás erősen kalotaszegi jellegét* a kalotaszegi legényes és a *katonapalotás* közötti táncmozdulatok hasonlósága adhatta, azzal a lényeges különbséggel, hogy a *katonapalotásban* nem improvizatív módon használhatták azokat, hanem előre megbeszélt kötött formában.

Fontos kiemelni, hogy Szentimrei utolsó észrevétele a táncot bemutató mérai legények alkotó magatartására is rávilágít. Leírja, hogy „a *katonapalotás* néhány figuráját az én táncosaim szemem láttára találták ki és gyakorolták össze.” Ebből következően a tánc kötött, összegyakorolt jellege továbbra is igazolást nyer, ez a kötöttség azonban nem az egyes táncelemek megváltoztathatatlanóságát jelenti: a motívumok felcserélhetőek, és új mozdulatokkal is helyettesíthetőek voltak. Úgy tűnik tehát, hogy a mérai táncosok nem csupán reprodukálták a *katonapalotás* egymáshoz igazított lépéseit, hanem maguk is a tánc aktív formálójává, alkotó egyéniségeivé váltak.

Katonamars, katonafigura – katonapalotás

Az elnevezések elemzése

Az általam feltárt források a dolgozat címében szereplő táncra többféle megnevezést használnak. A tánc első világháború idején történő, mérai megjelenéséről hírt adó 1963-as interjúban a *katonamars*, illetve a *katonafigura* megnevezést használja az ismeretlen adatközlő. A szóösszetételek első tagja, a *katona* nem igényel különösebb magyarázatot, hiszen a feltárt források alapján egyértelműen bebizonyosodott, hogy a táncot az első világháborús harctereket megjáró katonák honosították meg Mérában. A megnevezés kétféle utótagja közül a *mars* szót a *Néptánc kislexikon* lakodalmi szertartásos vonulásokon vagy mulatságok kezdetén és végén járt menettáncként értelmezi.²² A német eredetű kifejezés 17. század végén, osztrák közvetítéssel, katonai műszóként került a magyar nyelvbe ’menetelés, hadi menet’ jelentéssel, a 18. század közepére pedig már a katonai indulók zenéjének megjelölésére is használták.²³

A *katonamars* szóösszetétel második tagja tehát arra utalhat, hogy valamiféle menetelő, vonuló alkotórészt tartalmazott a mérai honvédek tánca (amely a lejegyzett interjú szerint, közös *haptákkal*, azaz vigyázzállással zárult). Emellett azonban érvényes lehet a *mars* szó zenére utaló jelentése is, hiszen a *katonamars* zenei kíséretét adó dallam határozottan magán viseli a katonai kürtjelek, szignálok jellemző jegyeit. A két jelentés ez esetben nem zárja ki egymást és lehetséges, hogy a *katonamars* mindkettőt – a szinkron katonai menetelés és a zenei kíséret tartalmát is – magába sűrítette.

Az 1963-as interjú táncra vonatkozó másik megnevezése a *katonafigura* szóösszetétel, amelynek második tagja kíván részletesebb magyarázatot. A *figura* latin eredetű jövevényszó a magyar nyelvben, amelynek táncsal kapcsolatos ’*változat, mozzanat* tartalmú jelentése’ 1795-ből adatható először és német mintára keletkezett.²⁴ A kalotaszegi legényes lokális elnevezései igen

²² PÁLFY 2001. 101–102.

²³ ÚESZ: „mars”. (Utolsó letöltés: 2024.04.23.)

²⁴ ÚESZ: „figura”. (Utolsó letöltés: 2024.04.23.)

szerteágazók. A legényes mellett *figurás, fiús, nyolcas, csürdön-gőló* stb. elnevezésekkel találkozhatunk.²⁵ Jelen esetben a legényes tánc méraiak által használt émikus, belső megnevezése ad fontos támpontot. Egy ugyancsak 1963 decemberében Martin György által készített táncfolklorisztikai interjú során Kovács Márton *Csutkó Marci* (1896–1967) mérai adatközlő arra a kutatói kérdésre, hogy a legényesnek volt-e másik, lokálisan használt elnevezése MÉRÁBAN a következő választ adta: „A figura vagy lényeges, ez mind egy. Például itt MÉRÁBAN figura, már VISTÁBAN legényes. ÉN ÍGY TUDOM LEGALÁBB.”²⁶

Ezekből következően a *katonafigurás* szóösszetétel ’katonalegényesként’ értelmezhető. Az első világháború idején érvényben lévő elnevezésekhez képest a *Csáki bíró lánya* balladajátékhoz kapcsolódó források egyöntetűen a *katonapalotás* megnevezést használják. Felmerül a kérdés, hogy az elnevezés megváltozása összefüggésbe hozható-e a tánc átalakulásával vagy egyszerűen ugyanazon jelenségre szinonimaként használt újabb fogalomról van szó. Először is érdemes megvizsgálni a Szentimrei Jenő által 1935-ben leírt *katonapalotás* szóösszetétel második tagját. A palotás, mint táncnév a 19. század elejétől adatható a magyar nyelvben. Az ünnepélyes tartású, lassú, nemesi eredetű társastánc idővel a falusi tánciskolák népszerű, bálnyitó, bemutató jellegű táncává vált, amelynek sematikus változatait vidéki táncmesterek állították színpadra.²⁷

Kézenfekvő megoldás lenne a *katonapalotás* elnevezést a palotás tánc jelentéskörébe vonni, hiszen a *Csáki bíró lánya* balladajátékban való szerepeltetése mindenképpen ünnepélyes, színpadi megjelenést kölcsönzött a táncnak, és feltehetően megkövetelte a tánclépések valamiféle összehangolását a látvány fokozása érdekében. Figyelembe kell venni ugyanakkor, hogy a palotás műtánc meglehetősen lassú tempójához mérten a dolgozatban bemutatott dallamok zenei kíséretét (brácsa, cselló) a kalotaszegi legényesre általánosan jellemző, úgynevezett gyors düvő adja,

²⁵ MARTIN 2004. 137.

²⁶ A Zenetudományi Intézet Hangarchívumában található hangfelvétel azonosító száma: Mg-01701B. A hanghordozó száma: ZTI_Mg_01701; ZTI_AP_08369a. A szöveget lejegyezte: Maruzsenszki Andor.

²⁷ PÁLFY 2001. 121–122.

amelynek $J = 116-126$ közötti tempója mérsékelt ugyan,²⁸ de lassúnak semmiképpen sem mondható. Véleményem szerint a méraiak által 1935-ben használt *katonapalotás* elnevezés inkább a tánc valamiféle megszerkesztettségére, az előre megbeszélt, összehangolt mozdulatokra utalhatott, és ez a koreográfiaszerűség adhatta meg, az ugyancsak kötött szerkezetű, palotás mütánccal való hasonlóság alapját az elnevezéshez.

A katonamars és a katonapalotás viszonya

Az általam használt két forráscsoport között mintegy húsz év időbeli különbség van (kb. 1914–1918 és kb. 1935–1940). A következőkben a két forráscsoport *katonamarsra* és *katonapalotásra* vonatkozó főbb adatainak összehasonlításával világítom meg a két tánc egymáshoz való viszonyát. Az első világháború idejére vonatkozó interjú arról tájékoztat, hogy a *katonamarsot*, illetve a *katonafigurást* a mérai honvédek négyen, öten vagy hatan táncolták. Szentimrei 1936-ban megjelent művének szöveges változatában is hasonló adatok találhatók, miszerint „öt legény felállott, eljárák a katonapalotást.” A táncosok létszámára vonatkozóan tehát mindkét forrás esetében hasonló számot kapunk.

Szentimrei mérai táncosai a *katonapalotást* egy kiszolgált katonától tanulták, erről a darab szövege és a szerző által írt »Megjegyzések« című fejezet is közöl leírást. Az 1963-as interjúban három név is elhangzik a *katonamarsot* meghonosító kiszolgált mérai katonákkal kapcsolatban, amelyeket már korábban részletes vizsgálat alá vettem. Nagy valószínűséggel egyikük személye takarja azt a kiszolgált katonát, akitől a *Csáki bíró lányában* szereplő öt mérai legény a *katonapalotást* tanulta.

Véleményem szerint a *katonamars* és a *katonapalotás* között fennálló kapcsolat alapján kijelenthető, hogy a tánc mérai meghonosodását követő időkben az újítást tartalmazó (lásd katonai menetelés, vigyázállás) jelenség sikeresen beépült Méra táncagyományába. Ha falu közösségének ellenőrző-korlátozó folklorizációs szűrője ezt nem tette volna lehetővé, akkor a megjelenése után húsz évvel már valószínűleg nem táncolták volna fiatal férfiak, és Szentimrei folklórból merítő színdarabjába sem

²⁸ MARTIN 2004. 140.

került volna be. Ennek igazolásaként a forrásokból jól kiolvasható az átadás–átvétel folyamata, amely során a háborút megjárt katonák továbbadták táncukat a következő generációnak.

Ha Méréban a 20. század tízes éveinek végétől élő folklór-jelenségként tekintünk a mérai *katonamarsra*, akkor számolni kell a tánc változásának, alakulásának lehetőségével is. Meglátásom szerint ez abban ragadható meg, hogy a tánc szerkezete kötöttebb formát vett fel, egyöntetűbbé, szerkesztettebbé vált; ezt a vélekedést a *katonamars* elnevezés *katonapalotássá* való átalakulása is megerősíteni látszik. Emellett persze a tánc megjelenése – ahogyan azt Szentimrei is megfogalmazta 1935-ben – továbbra is *erősen kalotaszegi* jelleget öltött és az improvizációnak is maradt némi tere, amennyiben a kötött elemek a forrásrészlet tanúsága szerint felcserélhetők maradtak.

A műfaji besorolás lehetőségei: kalotaszegi legényes-e a *katonamars*?

A kérdés megválaszolásához elengedhetetlen a kalotaszegi legényesről alkotott tudományos kép formálódásának rövid bemutatása. A magyar tánc kutatás több évtizeden át a kalotaszegi legényes bemutató jellegű, versengő funkcióját tartotta meghatározónak, kiemelve a tánc szólisztikus előadásmódját. Ezen álláspont meggyökeresedése minden bizonnyal a modern szemléletű tánc-folklórgyűjtés első jeles képviselőjének számító Molnár Istvánhoz kötődik, aki az 1940-es években, Észak-Erdély visszacsatolásának idején végzett intenzív gyűjtőmunkát Kalotaszeg nádasmenti falvaiban. A mozgófilmre rögzített táncok újszerűnek számító leírását az 1947-ben kiadott *Magyar táncgyűjtemények* című munkájában jelentette meg, köztük Méra, Inaktelke és Magyarvista legényes táncaival.²⁹ Annak ellenére, hogy Molnár gyűjtései során többször is megörökítette a legényes párban táncolt formáját, a táncok leírásánál kizárólag a szólisztikus, versenyszerű megjelenésre koncentrált.³⁰

Molnár István közlésmódja és interpretációja nagymértékben és tartósan meghatározta a kalotaszegi legényes műfaji-funk-

²⁹ KARÁCSONY 2009. 345.

³⁰ KARÁCSONY 2009. 347.

cionális jellegzetességeiről kialakított képet. 1970-es évek végéig tanulmányaiban Martin György is amellet foglal állást – a fent említett elmélethez igazodva –, hogy a kalotaszegi legényes gyakorlatilag táncfolklorisztikai felfedezése óta megőrizte a „legfőbb formai-strukturális jellegzetességét, a rögtönzött, egyéni előadást”.³¹ Szerinte, ha csoportosan is járták a legényest, egymáshoz akkor sem igazodtak és minden táncos a saját figuráját táncolta.³² Későbbi műveiben Martin már óvatosabban fogalmaz, és megemlíti, hogy a kalotaszegi legényes a 20. század előtt valószínűleg kettes és csoportos formában volt elterjedt és a kizárólagos egyéni előadásmód kései jelenségnek tekinthető.

Újabban Karácsony Zoltán vizsgálta a kalotaszegi legényes csoportos megjelenési formáját, amelynek meglétét irodalmi és ikonográfiai forrásokkal egyaránt alátámasztotta.³³ Karácsony emellett a csoportos megjelenési forma 20. század második felében rögzített, kései változatát is részletes elemzés alá vette. A kalotaszegi peremvidéken elhelyezkedő Tordaszentlászlón (Sävädisla) gyűjtött tánc hármass felépítése a következő:

1. A sétáló-bevezető rész: a táncosok kört alkotnak és az óramutató járásával ellentétes irányba haladva ritmussal tapsolnak;
2. A figurázás: a bevezető részt követően a kör középpontja felé fordulva veszi kezdetét maga a legényes tánc
3. A csapásoló rész: a harmadik részt csapásoló motívumok töltik ki.

Az egymást követő, hármass egység eltáncolása után a motívum-sor újraindul. A kollektív előadásmód a legényes alapvető strukturális jellemzőit nem érintette, legfeljebb színezte, tovább szőtte azokat.³⁴

A rövid kitékintésből következően meglátásom szerint fennáll a lehetősége annak, hogy az 1910-es években Mérában egyáltalán nem számított különleges eseménynek, ha fiatal legé-

³¹ KARÁCSONY 2009. 342.

³² KARÁCSONY 2009. 347.

³³ KARÁCSONY 2009.343.

³⁴ KARÁCSONY 2009.343

nyek csoportosan mutatták be legényestáncukat. Ezek alapján pedig a legényes mozdulatokat tartalmazó, csoportosan járt *katonamars* vagy *katonafigura* könnyebben befogadásra található a falu lokálisan létező táncagyományainak sorába – azzal a nyilvánvaló újítással, amelyet az első világháborúból hazatért honvédek katonasághoz kapcsolódó mozdulatai jelentettek. Felvetődik tehát annak lehetősége, hogy a *katonamars/katonapalotás* műfaji besorolása a kalotaszegi legényes tánchoz köthetően megoldható lehet. A kalotaszegi legényes eleddig – a kiterjedtebb forrásanyag hiányában – kevésbé vizsgált csoportos megjelenési formája jelentheti a besorolás kulcsát. Végezetül meg kell említeni, hogy a csoportosan járt legényes a körverbunkok irányába is mutat rokonítható szálakat, ezen kérdéskör azonban meghaladja jelen dolgozat kereteit.

IRODALOM

AGÓCS Gergely

1999 „A kutyadudának a nótája.” A dudazene stílusa és előadásmódja a vonószenekezek gyakorlatában. In: *Zenetudományi Dolgozatok. Falvy Zoltán hetvenedik születésnapja tiszteletére.* Budapest: MTA Zenetudományi Intézete. 11–24

ANTALNÉ SZÉP Ildikó – BÁN Márta

2007 *Szucság hét évszázada.* Kolozsvár: Gloria Kiadó.

ÁRENDÁS Péter

2003 *Új Pátia 17: A juhait kereső pásztor* CD-kiadvány kísérőfüzete. Budapest: Fonó Records. FA-117-2.

BALOGH Balázs – FÜLEMILE Ágnes

2023 *Történeti idő és jelenlét Kalotaszegen.* Budapest: HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Néprajztudományi Intézet.

DESEŐ Lajos (szerk.)

1941 *Erdélyi ezredek a világháborúban.* Budapest: Ardói Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat

DOMOKOS Pál Péter

1958 A moresca Európában és a magyar nép hagyományában. *Filológiai Közöny. IV. 1.* 194–223.

GIURCHESCU, Anca

- 1992 A Comparative Analysis between the 'Căluș' of the Danube Plain and 'Călușerul' of Transylvania (Romania). In: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Tom. 34. Fasc. 1–2.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 31–44.

KARÁCSONY Zoltán

- 2009 A kalotaszegi legényes műfaji-funkcionális változatai. In: KISS Gábor (szerk.): *Zenetudományi dolgozatok. Somfai László 75. születésnapja tiszteletére.* Budapest: MTA Zenetudományi Intézete. 341–371.
- 2020 Együttműködés és alkalmazkodás a kettes előadás-módú kalotaszegi legényesben. In: PÉTERBENCZE Anikó (szerk.): *Tánc és szakralitás. Tanulmányok a rituális táncok világából.* Budapest: Csángó Fesztivál Alapítvány. 163–233.

MARTIN György

- 2004 *Mátyás István "Mundruc". Egy kalotaszegi táncos egyéniségvizsgálata.* Budapest. Planétás Kiadó – Mezőgazda Kiadó

PÁLFY Gyula (szerk.)

- 2001 *Néptánc kislexikon. Második, átdolgozott kiadás.* Budapest. Planétás Kiadó

SZÁSZ István

- 1969 A Csáki bíró lánya tündöklése és kálváriája. *Utunk XIV. 16.* 8–9.

SZENTIMREI Jenő

- 1940 Jó estét, jó estét Csáki bírónénak... *Pásztortűz XVI. 12.* 520–522.
- 1969 Csáki bíró lánya. Kalotaszegi balladajáték. *Művelődés XXII. 5.* 25–38.

ÚESZ

- é.n. *Új magyar etimológiai szótár* – Online kiadás. GERSTNER Károly (főszerk.) Nyelvtudományi Kutatóközpont.
URL: <https://uesz.nytud.hu/index.html> (utolsó letöltés: 2024.04.23.)

VARGA E. Árpád

2001 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája IV. Fehér, Beszterce–Naszód és Kolozs megye.* Budapest – Csíkszereda: Teleki László Alapítvány – Pro-Print Könyvkiadó

LOKÁLIS TÁRSADALMI BEÁGYAZOTTSÁGOK,
CSALÁDI ÉS HITKÖZSÉGI KAPCSOLATHÁLÓK A 19.
SZÁZAD VÉGI SZEGEDI ZSIDÓSÁG PÉLDÁJÁN¹

A kutatás az 1918 előtti regionális rendszer működését vizsgálja a mobilitás és a rokoni hálózatok által biztosított gazdasági lehetőségeken keresztül. A kiindulópontot az Eisenstädter, illetve a velük házasság révén rokoni kapcsolatban álló Back család adja, amit a Milkó, Holtzer, Freund, valamint a Grünbaum/Galambos családok példái egészítenek ki. A vizsgált kapcsolati hálók Szeged mellett a dél-alföldi, régióhoz a Közép-Tiszamentéhez és a Balkán–Bécs kereskedelmi útvonalhoz kötődtek.

A tárgyalt korszakban az izraelita vallású gyártulajdonosok vagy kereskedők nem elszigetelt szereplőként, hanem szövevényes rokoni, üzleti és hitközségi kapcsolathálózataik mentén végezték gazdasági tevékenységüket. A dolgozatban bemutatom azokat a családi stratégiákat, amelyek a korszak modernizációs folyamataihoz kötődtek. Kiemelt figyelmet kap a betelepülés, gazdasági felemelkedés, foglalkozási mobilitás, rokonsági hálózatok működése, hitközségi és városi közéletben való szerepvállalás, beilleszkedés a nem zsidó, többségi helyi társadalomba, és a státuszemelkedés különböző formái. A következő kérdésekre kerestem a választ: hogyan segítette elő a rokonsági háló, valamint a társadalmi tőke a családi vállalkozás sikeres megőrzését? Milyen mértékben alkalmasak a családtörténet töredékes (elsősorban sajtóban fellelhető) forrásai tágabb társadalomtörténeti kontextusának felrajzolására?

Gazdasági környezet

A szegedi izraelita kereskedőréteg tőkefelhalmozása a napóleoni háborúk gabonakonjunktúrájához köthető, ekkor alapozódott

¹ Írásom a Szegedi Tudományegyetemen benyújtott BA szakdolgozatomon alapul; témavezetőm Dr. habil. Glässer Norbert egyetemi docens volt. A kutatás kiindulópontját adó témával a Holtzer-Horváth-Lindberg Alapítvány által 2025 februárjában meghirdetett Életutak Pályázat keretében kezdtem el foglalkozni. Ezúton is köszönöm mindenkinek a segítségét!

meg az Eisenstädter család, Kiss Dávid és Pollák Simon vagyona. Sokan családjukkal együtt, a kedvező megélhetési és cégalapítási lehetőségek miatt telepedtek le a Tisza-parti városban, hozva szakmai tudásukat és tőkéjüket.² Az 1879-es nagyárvíz előtt számos izraelita nagykereskedő birtokolt értékes ingatlant a belvárosban: Eisenstädter Lajos a Kárász utcában, Kiss Dávid és Rósa Izsó pedig a Széchenyi téren.³ Az 1870-es évek elején a helyi kereskedelem látványos fejlődésnek indult, amit a vasúthálózat kiépülése is segített: a Budapest–Szeged vonalat 1854-ben adták át, majd a vasúti híd 1858-as elkészültével a Temesvárig tartó szakasz is megnyílt. A helyi kereskedőréteg érdekképviselőjét az 1822-ben alapított Kereskedők Egyesülete, majd az annak utódaiként 1868-tól működő Szegedi Lloyd Társulat látta el.⁴ Az 1867-es kiegyezés gazdasági keretei, a közös vám- és kereskedelmi szövetség, valamint a vasút és folyami közlekedés egységes elvei biztosították a tőke és munkaerő szabad áramlását az Osztrák-Magyar Monarchiában.⁵ A 19. század második felének agrárkonjunktúrájában jellegzetes termékekre (pl. szegedi fűszerpaprika) szakosodott körzetek jöttek létre.⁶ A 19-20. század fordulójának piaci átrendeződése komoly nyomást gyakorolt a gazdasági struktúrára: az egyes termékek iránti kereslet csökkenése miatt több cég csődbe jutott.⁷

Szeged a 18-19. században

III. Károly 1719 májusában kiadott kiváltságlevele alapján a városi tanács kizárólag katolikus vallású személyek polgárrá válását engedélyezte, bár a város 1723. évi jegyzőkönyvében szereplő zsidó eskümintá tanúsága szerint kereskedők már megfordultak a településen.⁸

II. József 1781-es türelmi rendelete hazánkban 1791-ben törvényi rangra emelkedett. Az intézkedés elsősorban a protestáns és ortodox felekezetűek helyzetének rendezését célozta

² MARJANUCZ 1988. 5–6.

³ TAMASI 2001. 10.

⁴ LÖW–KULINYI 1885. 12, 268–269.

⁵ GERŐ 2010. 19.

⁶ DÖVÉNYI 2016.

⁷ TAMASI 2001. 82

⁸ VARGA PAPI 2002. 9–10.

meg.⁹ Ezzel szemben a zsidó lakosságra az 1783-as „Systematica Gentis Judaicae Regulatio” vonatkozott, amelyet II. József halála után visszavontak, és életbe léptették az 1790. évi 91. *De Judaeis* törvénycikket,¹⁰ amely többek között a kiutasításokkal szemben nyújtott védelmet a zsidóságnak.¹¹

Szegeden az első izraelita családok számára a Helytartótanács 1786-ban adott letelepedési engedélyt, városvezetés az uralkodó halálát követően sem utasította ki őket, mivel felismerte a közösség kereskedelmi közvetítő szerepében rejlő gazdasági előnyöket.¹² A valószínűleg cseh-morva gyökerű betelepülők¹³ számára 1813-ban jelöltek ki lakóközteret. Ebben az évben 12 izraelita háztulajdonost tartottak számon, a közösség lélekszáma pedig 1848-ra elérte az 1683 főt.¹⁴ A zsidóság helyi emancipációjának fontos állomása az 1849. július 28-án, a szegedi városházán elhangzott országgyűlési javaslat, majd Kreminger Antal belvárosi plébános 1861-es indítványa volt, amelynek nyomán a zsidók nagyrészt *virilis* jogon bekerülhettek a városi képviselőtestületbe.¹⁵ A korszak felekezeti közti megbecsülését jól szimbolizálta Löw Lipót főrabbi és Kreminger Antal apátplébános szoros személyes kapcsolata.¹⁶ A hitközség a városi szervezethez hasonlóan alakult ki: belső- és külső tanács, szószólók, valamint a bíró, akinek jogköre a céhmesteréhez volt hasonlatos.¹⁷

Kutatott családok

Gazdaság és üzlet

A zsidó családok vagyonának emelkedése 1853 után indult meg, amikor elnyerték a szabad ingatlanvásárlási jogot a város egész területén. Eisenstädter Lajos 1865 őszén vásárolta meg a Kárász

⁹ FARKAS 1895. 23.

¹⁰ DÁVID–TORONYI 2006. 47.

¹¹ ZANIT 1898. 494.

¹² VARGA PAPI 2002. 9–10

¹³ MARJANUCZ 1988. 9–10.

¹⁴ VARGA PAPI 2002. 11.

¹⁵ LÖW–KULINYI 1885.15.

¹⁶ A szegedi zsidó hitközség 1885. évi jelentése

¹⁷ LÖW–KULINYI 1885.12.

utca 5. alatti ingatlant, ahol a Hoffer Károly által tervezett épületben 1867 tavaszán lakások és üzlet nyílt.¹⁸

Az 1815-ben alapított Eisenstädter Simon és társai cég a generációváltások során folyamatosan terjeszkedett: fő telephelyeik Szegeden, Bécsben és Temesváron működtek, emellett Nagybecskerekén, Makón és Gyulafehérváron nyitottak fiókküzeteket. A családi tevékenységet később buziási Eisenstädter Róbert és Nándor,¹⁹ valamint a velük rokonságban álló Back család bővítette az Osztrák–Magyar Monarchia piacain.²⁰

A morvaországi eredetű Back család tagja, Ernő 1838-ban került Szegedre, ahol 1851-ben született meg fia, Bernát.²¹ A család vagyonának alapjait az 1870-ben elhunyt Bernhard Back teremtette meg; a 19. század közepén az apa Bécsbe, Back Hermann Győrbe, Back Szófia pedig Brünnebe költözött.²² A Back-féle gőzmalom liszttermelésének nagy részét a Monarchia piacain értékesítették.²³ A Bécsben alapított Back Bernát és Fiai cég részeként Back Ernő és Back Hermann 1872-ben hozták létre a Szegedi Gőzmalom és Vízvezeték Vállalatot (*Szegediner Dampfmühle & Wasserleitung von Bernhard Back Söhne*). Később megvásárolták a Szegedi Kiviteli Malmot és a nyitrai Árpád-malmot; Back Ernő 1888-tól a *bégavári* nemesi előnevet viselte.²⁴ Az 1870-ben árverésen vett szegedi egységet folyamatosan korszerűsítették, vezetését később az alapító fia, ifjabb Back Bernát (1871–1953) vette át.²⁵ A fivérek megosztották az érdekeltségeket: Hermann Szegeden és Nyitrán, Ernő Győrben és Szegeden tevékenykedett, a Benes-féle malmot pedig közösen működtették.²⁶ A 19. század végén a vezetést Back Ernő fia, Bernát, valamint unokaöccse, Max Kohn (Richards Richard) vették át a győri hengermalmot, miután Ernő Bécsbe költözött. Richards Richard később finomposztógyárat indított a malom területén. A

¹⁸ TÓTH 2000.422.

¹⁹ MARJANUCZ 1988. 4–6.

²⁰ CSENDES 2022. 152–153.

²¹ MARJANUCZ 1988. 4.

²² CSENDES 2022. 152.

²³ Dunántúli Hírlap 1904. szeptember 29. *Back Hermann alapítványai*

²⁴ CSENDES 2022. 153

²⁵ TAMASI 2021. 17

²⁶ HONVÁRI 2021. 76

fivérek és ifjabb Bernát az 1906-os káposztásmegyeri Növényzsirgyár Rt. igazgatóságában is helyet kaptak, emellett kezdeményezésükre jött létre a győri Szeszgyár és Finomító Rt., valamint a Magyar–Angol Biscuit Részvénytársaság.²⁷ Back Hermann 1874-ben megvette a győri Fischer-féle gőzmalmot, majd 1875-ben megalapította a győri hengermalmot, amely 1910-ben családi részvénytársasággá alakult Richards Richard vezetése alatt. Az 120 főt foglalkoztató üzem a régió legnagyobb exportáló malma lett; bégavári Back Hermann 1896-ban nemességet kapott, 1916-os halálakor pedig 8 494 675 korona vagyont hagyott hátra.²⁸

A Milkó család szintén kiterjedt regionális hálózattal rendelkezett: dr. Milkó Ignácot 1892-től Óbecse főorvosa volt, míg Milkó Vilmos és fia pedig Budapesten, Szegeden, Szolnokon, Törökbecsén, Szabadkán, Óbecsén és Makón üzemeltetett gőzfűrész- és gőzmalom-telepeket.²⁹ A család „kulturális elitjéhez” tartozott Milkó Izidor író (szül. 1855) és dr. Milkó Vilmos egyetemi magántanár, sebész (szül. 1878).³⁰ Milkó Sámuel (szül. 1838) vállalkozásai Szeged, Törökbecse, Budapest, Verbász, Erdély és Máramaros területére, valamint Torontál megyei erdőkre és gőzfűrészekre terjedtek ki. Közéleti beágyazottságát mutatja, hogy a törvényhatósági bizottság és a hitközség tagja, a Szegedi Lloyd Társulat igazgatója, a szegedi keramitgyár elnöke, valamint a Szegedi Kézművesbank alelnöke volt.³¹

A Holtzer család az 1848-as boltnyitási engedélyek után alapította első üzletét, az 1870-es évekre pedig már Versecen, Nagyzomborban, Nagyikindán, Hódmezővásárhelyen, Nagyszébenben és Brassóban is rendelkeztek érdekeltségekkel. Jakab a Deák Ferenc utca 23. szám alatti, Kálmán a Kelemen utca 11. szám alatti szegedi boltot vezette, míg Mihály Nagyikindán és Aradon, a család pedig később Makón, Temesváron, Budapesten és Bécsben működtetett üzleteket a százéves fennállást lezáró államosításig.³²

²⁷ HONVÁRI 1995. 153.

²⁸ CSENDES 2022. 153.

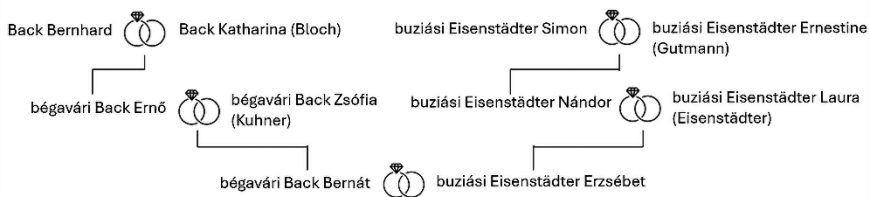
²⁹ GLÄSSER–ZIMA 2022. 104–105.

³⁰ TOLNAI ÚJ VILÁGLEXIKONA 12. Mem–Ném

³¹ Szeged és Vidéke 1907. február 2.

³² FRAUHAMMER 2021. 10–11.

A cseh származású Pick Márk 1869-ben alapított termény- és paprikakereskedése az 1870-es években paprikaörlő teleppel bővült Szegeden. 1892-es halála után az özvegy és fivére, Weisz Mihály, majd 1898-tól legidősebb fia, Pick Jenő vezette a céget, aki modernizálta a szalámigyártást, így az üzem 1912-re jelentős középvallalattá vált.³³ A szalámigyártás 1883-ban indult a Tisza Lajos körúton olasz munkásokkal; a cég 1886-ban kapott hivatalos gyártási engedélyt, 1888-ban az országos, 1896-ban pedig a millenniumi kiállításon szerepelt termékeivel. A vállalat 1897-ben paprikanagykereskedésre, terménynagykereskedésre és egy kétemeletes szalámigyárra tagolódott, az 1900-as évek elején pedig egy csődbe ment konkurens üzem megvásárlásával és gépesített beruházásokkal bővült.³⁴

1. ábra: A bégavári Back- és buzai Eisenstädter családok rokonkapcsolatai (Készítette: Páncsics Nóra @geni.com)

Házassági stratégiák és öröklés

Az Eisenstädter család házasságkötéseit a vagyoni és felekezeti endogámia jellemezte a családi tőke és a cég egyben tartása érdekében.³⁵ Eisenstädter Lajos a tekintélyes szegedi kereskedőcsaládból származó Szégál Nanettet vette feleségül, a család lányai pedig a korabeli sajtóhíradások szerint budapesti és bécsi nagykereskedőkhöz mentek nőül. A vállalaton belüli generációváltás tervszerűen zajlott: az 1864-ben még az alapítók (Simon, Adolf Ferenc, Lajos, Fülöp, Ármin, Ignác) által vezetett cégből 1866-ban az idősebbek kiléptek, és társasági szerződéssel átadták

³³ MANN-SIPOS 1970. 12–15.

³⁴ MANN-SIPOS 1970. 11–13.

³⁵ MARJANUCZ 1988.4–6.

a helyüket a fiatalabb generációnak: Áronnak, Antalnak, Ignác Lajosnak és Károlynak.³⁶

A család legkiemelkedőbb házasságát Eisenstädter Lukács kötötte, aki 1869-ben a katolikus tiszai nagykereskedő, Zsótér Andor³⁷ Ilka nevű lányát vette el. Ez a felekezeti közti vagyoni- és presztízsközösség szokatlan volt Szegeden. Bár apját, Istvánt bántotta, hogy fia nem mutat hajlandóságot a családi mesterség folytatására, Lukács a város egyik legtekintélyesebb polgára, a Szegedi Napló szerkesztője és műgyűjtő lett. Ez a mintázat illeszkedett a Löw Lipót által is támogatott zsidó vallású magyarrá válás folyamatába, amelyet a névmagyarosítások is jeleztek.³⁸ Hasonló generációs folytonosság jellemezte a többi családot is. A Milkó-cégnél Milkó Sámuel fiai, dr. Milkó Endre és Milkó Ferenc fokozatosan vették át a vállalat vezetését.³⁹

Az 1790-es években Zsámbékról Szegedre költöző Holtzer család alapítója, Jakab textilekkel kereskedett és adakozott az első zsinagóga felépítésére, fia, Salamon pedig már meghatározó szegedi céget alapított, miközben a hitközség pénztárnokaként és templomatyájaként működött.⁴⁰

A buziási Eisenstädter családhoz köthető eljegyzéssel és esküvővel kapcsolatosan a sajtó a következőképpen számol be:

„**Eljegyzés.** Hecht József, a budapesti Hecht Jónás és fia társfőnöke f. hó 18-án eljegyezte buziási Eisenstädter Nándornak, a szegedi Eisenstädter S. és társa cég főnökének leányát, Jenny kisasszonyt. A családi ünnepélyt Szegeden nagy animóval ünnepelték meg.”⁴¹

„**Esküvő.** Beer F. Izidor úr, a »Beer Salamon és Tsa« tekintélyes bpesti cég részese, e hó 26-án vezette oltárhoz Bécs melletti Badenben buziási Eisenstädter Mari kisasszonyt, buziási Eisenstädter Antal, ismert nagybirtokos női bájakban és szellemben egyaránt gazdag leányát.”⁴²

³⁶ BATTONYA 1887.502.

³⁷ GLÄSSER–ZIMA 2022.105.

³⁸ MARJANUCZ 1988.4–6. Löw ugyanakkor nem a zsidó vallás és közösség elhagyását támogatta.

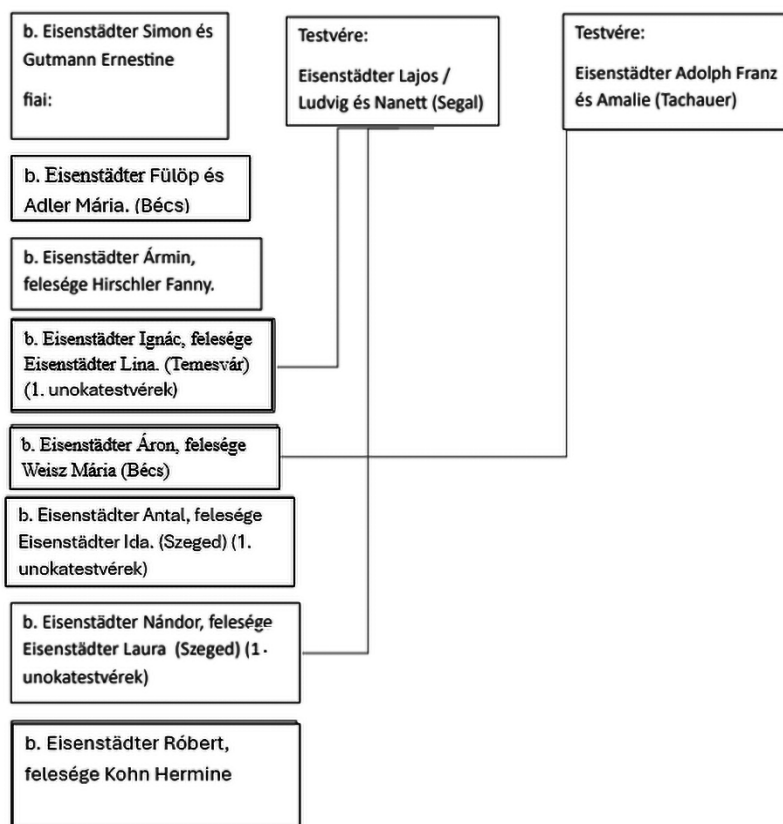
³⁹ Szeged és Vidéke 1907. február 2.

⁴⁰ FRAUHAMMER 2021.

⁴¹ Egyenlőség, 1891. július 24. (11. o.)

⁴² Egyenlőség, 1888. július 29. (9. o.)

A 20. század elejére a generációváltás szerkezeti változást hozott a közösségben: a leszármazottak már nagyrészt eltávolodtak a szülők kereskedelmi és ipari pályájától, és értelmiségi pályákra – ügyvédnek, zenésznek, tudósnak, újságírónak vagy képzőművésznek – léptek, sőt néhányan el is hagyták az izraelita felekezetet.⁴³

2. ábra: Házassági, rokoni kapcsolatok
(Készítette: Pánics Nóra @geni.com)

⁴³ Bácsmezei Napló, 1924.február 10. (9.o.)

Virilizmus⁴⁴ és a gazdasági elit: az adózás és társadalmi presztízse

Az 1891-ben összeállított virilista jegyzék alapján a legtöbb adót fizető polgárok automatikusan tagjai lettek a városi törvényhatósági bizottságnak. Ebben a névsorban a legnagyobb adóösszegeket befizetők kaptak helyet, a tagoknak pedig pontosan rögzítették a foglalkozását, valamint azt is, hogy háztulajdonnal vagy földtulajdonnal rendelkeztek-e. Az 1890-ben törvényi előírásra létrehozott Szegei Kereskedelmi és Iparkamarába a legelőkeőbb vállalkozók léphettek be, ami kiemelt szerepet jelentett. A diplomásoké mellett a kamarai tagok adóját is kétszeresen számították be, a lista első helyein pedig ekkor egyértelműen a kereskedők szerepeltek. Az 1880-as évtized második felében a kereskedelem és az üzleti élet fellendülése magával hozta a magánvállalatok és részvénytársaságok létrejöttét, bár a város építése, fejlesztése ekkor még kevésbé volt jelentős, és a bankok forgalma is csak lassan emelkedett. A legjelentősebb adófizetők listáján 1890-ben az első helyen Back Bernát malma állt 3921,49 forinttal. Az 1891-es jegyzékben a kilencedik helyen Eisenstädter Nándor kereskedő, a tizedik helyen pedig Eisenstädter Róbert kereskedő szerepelt, egyaránt 994,56 forint adóval. 1900-ban a legtöbb adót fizetők között a második helyet a Back Bernát és fiai cég foglalta el 6654,96 koronával. Back Bernát egyéni adója 5622 korona volt, ami a korszak óriási tőkekoncentrációját bizonyítja a kisiparos műhelyekkel szemben.⁴⁵

⁴⁴ „Virilizmus: a dualizmus kori Magyarországon alkalmazott jogintézmény, amely az adófizetés mértékéhez kötötte a politikai részvételt. A rendszert az 1870. évi XLII. tc. vezette be, felváltva az 1848: XXIII. tc. egyenes választójogi elvét. A virilisták a település legtöbb közvetlen állami adót fizető, legvagyonosabb polgárai voltak, akik választás nélkül, alanyi joron kapták meg a törvényhatósági bizottságok (önkormányzati képviselőtestületek) tagsági helyeinek pontosan a felét (50%-át). A bizottság másik felét a választójoggal rendelkező polgárok szavazták meg, a testületet pedig a városi tanács vezető tisztviselői egészítették ki.” ÖLVETI. 1997. 132.

⁴⁵GARAMI 2007. 162. A Monarchia teljes területén 1858-ban bevezetett „osztrák értékű forint” egészen 1892-ig maradt forgalomban, amikor is felváltotta az aranyalapú korona. 1857 előtt 1 forint = 60 krajcár; 1857 után 1 forint = 100 krajcár; 1892 előtt: forint (váltópénz: krajcár); 1892 után: forint és korona (1 forint = 2 korona, váltópénz: fillér). A reformkori zsidó családok vagyoni helyzetére elsősorban az általuk fizetett adó nagyságából vonhatunk le következtetéseket,

Az 1875-ben kiadott virilistán az Eisenstädter Lukács és Lajos, a hetedik és nyolcadik helyen szerepeltek. Az első helyet Zsótér Andor híres hajósgazda, gabonakereskedő foglalta el.⁴⁶ Tíz évvel később 1885-ben, Eisenstädter Róbert már az ötödik helyre lépett, Milkó Jakab a tizenhatodik. A listát megvizsgálva az látszik, hogy a szegedi gazdasági élet meghatározó szereplői a kereskedők voltak ebben az időszakban.⁴⁷ 1890-ben a malomtulajdonos Back Bernát az első.⁴⁸ 1900-ban Milkó Vilmos fiai és társai léptek a lista elejére, utána rögtön Back Bernát és fiai következtek. Ekkor Eisenstädter Simon és társa az ötödik.⁴⁹ A vagyon jogán a törvényhatósági bizottsági tagok között meghatározó súllyal politizáltak, tagjai lehettek a város képviselő-testületének, de le is mondhattak az őket megillető virilista-tagságról.⁵⁰

A virilisták azért sem tükrözték minden esetben a város leggazdagabb rétegét, mert kimaradtak belőle a máshol adózók és a részvénytársaságok tagjai, ennek ellenére a jegyzék jó képet mutatott a legjelentősebb vállalkozókról.⁵¹ Az első világháború komoly változást hozott a virilistán szereplők körében, és elmondható, hogy Szeged gazdasági élete nem mutatott fejlődést, sőt visszafejlődött az első világháború idejéhez képest. Az 1908-as listában az első tíz személy között még nyolc kereskedőt, illetve iparral foglalkozót találunk, az 1929-esben viszont a számuk háromra csökkent, és megjelentek más területek képviselői is, így találunk köztük főorvost, ügyvédet, törvényszéki bírót, altábornagyot és a vagyonukból élőket is.

Hitközségi szerepvállalás és családi hálózatok

Buziási Eisenstädter Ignác családjának társadalmi helyzetét szimbolikusan, a Szegeden másodikként épült, mai napig álló kis

hiszen a szegedi zsidók vállalkozási szerkezetéből adódóan jelentős vagyonképzésre leginkább a kereskedő családoknál nyílt lehetőség.

GERŐ 2010. 19.

⁴⁶ TAMASI 2001. 11–13.

⁴⁷ TAMASI 2001. 19.

⁴⁸ TAMASI 2001. 22.

⁴⁹ TAMASI 2001. 48.

⁵⁰ BLAZOVICH 2005. 144.

⁵¹ MARJANUCZ 1998. 4–6.

zsinagógában megváltott helyeiknek elhelyezkedése is jelképezte. Ezt az imahelyet az 1800-as évek utolsó évtizede felé haladva kezdte kinőni a közösség, ezért az 1890-es évek elején pályázatot hirdettek egy új imaház építésének céljából, amelyet Baumhorn Lipót nyert meg. 1900 augusztusában kezdődtek meg az építkezési munkálatok, amelyek 1902 októberére szerkezetkész állapotig, míg a belső munkálatok 1903-ra fejeződtek be, az ünnepélyes átadásra pedig 1903. május 19-én került sor.⁵²

A család tagjai több fontos tisztséget is betöltöttek a városi és hitéleti intézményekben. Buziási Eisenstädter Nándor nyugdíj-bizottsági elnök, testvére, buziási Eisenstädter Róbert pedig az alapítvány ellenőrző bizottságának elnöke volt.⁵³ Ezen kívül mindketten tagjai voltak a rászorulóknak, betegeknek, haldoklóknak és elhunytak ellátásáról gondoskodó Chevra Kadisának (Szent Egylet), amelynek tagsága komoly rangot jelentett, vezetését csak megbecsült közösségi tagok láthatták el, fenntartását adományokból és tagdíjakkal fedezték, működése pedig szorosan összefonódott a hitközséggel.⁵⁴ A Szegedi Zsidó Hitközség történetében a karitatív tevékenységből a nők is kivették a részüket. 1876-ban az árvaalap részére külön pénztárat hoztak létre, amelynek pénztárosa Eisenstädter Lajosné lett egészen 1884-ben bekövetkezett haláláig. Az őt követő választott pénztáros buziási Eisenstädter Nándorné lett, akit többször újraválasztottak, majd munkája elismerésének jeléül az 1909. május 18-i közgyűlésen örökös tiszteletbeli pénztárossá választották.⁵⁵

A temesvári zsidóság intézményeit buziási Eisenstädter Ignác (1830–1893) fejlesztette és bőkezűségével gyámolította. Az 1848–49-es szabadságharcban hősiességgel küzdött, és a közlegénységtől egészen a főhadnagyi rangig vitte. Az ötvenes években nagykereskedést alapított Temesváron, és már az 1859. évben a kereskedelmi- és iparkamara alelnöke volt, 1863-ban a Nemzeti Bank fiókjának igazgatója lett, 1866-ban pedig az országos honvéd választmány tagjává választották. Különböző zsidó egyletek

⁵² FRAUHAMMER–SZENTGYÖRGYI 2020.

⁵³ PÁL 2024. 90.

⁵⁴ ÁBRAHÁM 2014. 398.

⁵⁵ PÁL 2003. 80;100;181.

alapítása és felvirágoztatása fűződik a nevéhez.⁵⁶ A pénzügyi bizottság elnökeként a temesvári hitközség élén 1870 óta dolgozott, és e minőségében nagyban hozzájárult a hitközségi intézmények működéséhez. A temesvári új zsinagóga, amely a város egyik legszebb középülete volt, jórészt az ő fáradozásának és áldozatkészségének köszönhető, amit a hitközség meg is örökített a zsinagóga falába elhelyezett emléktáblán. A helyi Chevra Kadisa elnöki agendái szintén az ő vállára nehezedtek, amely tisztséget húsz éven át töltötte be, emellett tagja volt a budapesti rabbiszeminárium bizottságának és dísztagja az Országos Izraelita Hitközségi Hivatalnokok Egyletének.⁵⁷ Hatalmas részvétel mellett lezajlott temetésére Löw Immánuel szegedi főrabbi írt búcsúbeszédet, amelyben kiemelte, hogy buziási Eisenstädter Ignác bölcs vezető volt, aki nyugalomra és türelemre intette a közösséget akkor is, amikor 1863-ban országos és helyi problémák adódtak, és ínséges időszakot élt meg a helyi gyülekezet is. Buziási Eisenstädter Ignác meghatározó alakja volt a magyarországi neológ izraelita hitközségek történetének, ő képviselte az egyetemes gyűléseken és az országos szervezetben a szegedi gyülekezetet, sőt a Délvidék egész területét is. A hitközség vezetése mellett a Szent Egylet és a szegényeket gyámolító egylet elnöke is volt, utóbbi minőségében fontos szerepet játszott az 1879-es árvíz idején otthon nélkül maradtak támogatásában. Több helyen is meghatározó pozícióban dolgozott: tagja volt a kiegyezés után a köztörvényhatóságnak, a közigazgatási bizottságnak, és elnöke a kereskedelmi kamarának. Jellemző volt rá az adakozás, a hazai művészek és a helyi sajtó támogatása, részt vett a közművelődés és a közélet minden jelentős mozgalmában, és élete végéig aktívan támogatta a Rabbiképző Intézet könyvtárát is.⁵⁸ A Holtzer család tagjai szintén fontos szereplői voltak a gazdasági társaságoknak, a hitközségben, a Chevra Kadisának⁵⁹, a Leány- és Nőegyletnek, valamint több jótékonyági alapítványnak is.⁶⁰

A családi kapcsolatok nem csak Temesvár és Győr felé mutattak több hitközségi előkelő család esetében, hanem a Közép-

⁵⁶ Szeged és Vidéke 1907. február 2.

⁵⁷ Egyenlőség 1893. április 14.

⁵⁸ Löw 1900. 445–446.

⁵⁹ Szent Egylet, Temetkezési Egylet

⁶⁰ FRAUHAMMER 2021. 10–11.

Tiszamente és Óbecse is fontos szerepet játszott. Az óbecsei Freund család női rokoni szálon kapcsolódott Szegedhez, az óbecsei Grünbaum/Galambos Pálügyvéd, lapszerkesztő, hitközségi előjáró pedig Czukor Ignác szegedi táblabíró, szegedi izraelita hitközségi előjáró lányát vette feleségül. Freund József 1875-ben örökölte meg nagybátyja, Freund Ignác vagyonát, amiből fake-reskedést vásárolt, majd fakitermeléssel és fűrésztelepi feldolgozással építőanyag-kereskedést épített ki.⁶¹ A Galambos család a középpolgári szinten helyezkedett el, aktív szerepet játszott a helyi dualista elit gazdasági és társadalmi életében, és kifejezetten jó kapcsolatokat ápolt a dualista katolikus magyar elittel, többek között a szegedi-óbecsei tiszai szállítmányozó Zsótér családdal.⁶²

Ezzel szemben Szegeden Pick Jenő már egy teljesen új, modern vállalatvezető típust testesített meg: egyszerre volt kereskedő-tőkés – ami a 19. századból hozott jellemzője volt –, de egyben 20. századi újító gyárvezető is, akinek a nevéhez komoly üzemi bővítések és újítások kapcsolódtak, amelyekre szükség is volt a konkurenciával való versenyben és a cég érdekeinek megvédésében. Politikai nézetei szerint Pick Jenő a mindenkori kormánypárthoz volt hű, osztva azok álláspontját, a közéletben pedig csak a legszükségesebb mértékben vett részt, pontosan annyira, amennyire azt a vállalat közvetlen üzleti érdekei megkívánták.⁶³

Egyletek, társasági élet és a jótékonyág rendszere

A szegedi *virilista* elit életében elfoglalt magas státusz magával hozta a különböző felelős tisztségek betöltését, a rendszeres adományozást és a jótékonykodást. Ez a társadalmi szerepvállalás kiemelten megmutatkozott a szegedi új zsinagóga építési költségeihez való hozzájárulásokban is, amelyhez z Eisenstädter család több tagja jelentős összegekkel járult hozzá. A helyi lakosok közül buziási Eisenstädter Nándor 2800 koronát, buziási Eisenstädter Róbert pedig 2600 koronát adományozott, míg a bécsi buziási Eisenstädter Antal 1200 koronával, a temesvári lakos buziási Eisenstädter Richárd pedig

⁶¹ GLÄSSER–ZIMA 2022. 104.

⁶² GLÄSSER–ZIMA 2022. 112.

⁶³ MANN–SIPOS 1970. 14.

480 koronával támogatta az építkezést.⁶⁴ Az új neológ zsinagóga frigyszekrény-emelvényén mind a mai napig látható menórák közül kettőt szintén buziási Eisenstädter Nándor és Róbert adományozott szüleik, Buziási Eisenstädter Simon és neje emlékére. A személyes tragédiák az elit tagjainál gyakran párosultak tartós jótékonyági alapítványok létrehozásával. Jó példa erre a buziási Eisenstädter Ernő-féle alapítvány, amelyet buziási Eisenstädter Antal hozott létre 1881-ben, egyetlen fia halálának első évfordulóján, a gyermek nevének és emlékének megőrzése céljából. A 200 forintos alapítvány tőkájének kamatait az alapító rendelkezése szerint minden évben a halálozási évforduló (Jahrzeit) napján a zsidó elemi népiskola egy szegény, de szorgalmas, negyedik osztályos – vagyis az elhunyttal körülbelül egyidős – tanulója kapta meg ösztöndíjként, akinek kiválasztását az éppen regnáló iskolai elöljáróra bízta. A hitközségi karitatív tevékenységnek komoly hagyományai voltak a szegény sorsú leányok támogatásában is.⁶⁵ Az 1870. december 7-i közgyűlésen feléledt a gondolat, hogy a szegény árva leányok részére „keresetre képesítő foglalkozás taníttatására” hozzanak létre alapot. A megindult gyűjtés révén egyetlen év alatt közel 4000 forint gyűlt össze, az áldozatkész adakozók közül pedig kiemelkedett özvegy Bamberger Sámuelné 200 forintos, valamint Eisenstädter Lajosné és buziási Eisenstädter Antalné egyenként 100-100 forintos adománya.⁶⁶

Óbecsei párhuzamok

Joggal merülhet fel a kérdés, Győr és Temesvár mellett miért vannak óbecsei párhuzamokat. Az Óbecsei I. Takarékpénztár vezetésének összetétele jól érzékelteti a település gazdasági elitjének kapcsolatrendszerét. Az igazgatóságban a dolgozatban vizsgált családok közül a Milkó, a Grünbaum és a Zsótér család képviselői egyaránt jelen voltak, ami arra utal, hogy a helyi gazdasági élet meghatározó szereplői több ponton is kapcsolódtak egymáshoz és Szegedhez is.⁶⁷

⁶⁴ SOMORJAI 2001. 16.

⁶⁵ LÖW-KUBINYI 1885. 12.

⁶⁶ PÁL 2003. 80;100;181.

⁶⁷ GLÄSSER-ZIMA 2013. 62. Löwy Lajos pályafutása jól példázza, hogy a betelepülő iparosok beilleszkedését nemcsak a helyi gazdasági igények, hanem a korábban kialakult személyes kapcsolatok is segítették. A szegedi származású

A korábban tárgyalt szegedi jótékonyági és közösségépítő mintázat szoros párhuzamba állítható az óbecsei Freund család tevékenységével is, hiszen sikeres gyártulajdonosként mindketten gyermektelenek maradtak, életük előrehaladtával saját hitközségük belső bázisát építették ki, és ezzel párhuzamosan a lokális, nem zsidó társadalom felé is aktívan jótékonykodtak. Freund József Óbecse köztisztviselőként álló polgáraként rengeteg embert foglalkoztatott,⁶⁸ és kiemelten támogatta a közügyeket: 1897-ben a helyi izraelita hitközség alelnöke, 1909-ben pedig az elnöke lett. Családjával jelentős összeggel járult hozzá az óbecsei zsinagóga építéséhez, téli imaházat hoztak létre, Budapesten, a József körúton pedig bérházat vásárolt a Rabbiképző fiúinternátusa részére. Emellett alapítványt hozott létre az óbecsei és várpalotai izraelita hajadonok kiházasítására – kiterjesztve ezt a rászoruló munkásaira is –, felekezettől függetlenül lerakta Óbecsén a szegény- és beteggondozás alapjait, egy közel 100 férőhelyes szegényházat létesített az időseknek, amelyben a beteggondozást helyi katolikus apácákra bízta, és egy kórház felépítését is tervezte, amit végül az első világháború hiúsított meg.⁶⁹

Az Óbecsei Izraelita Nőegylet rendezvényei a 19. század végén fontos társadalmi találkozási pontként szolgáltak, és jól mutatták a határokon átnyúló kapcsolatokat, hiszen az óbecsei imaház felépítéséhez Szegedről is érkezett anyagi támogatás a helyi rokoni szálak révén. A nőegylet 1898-as táncmulatságán nemcsak a régió (Szeged, Szabadka, Győr) zsidó hitközségeinek tagjai jelentek meg, hanem a helyi keresztény felső középosztály is képviseltette magát. Ez a felekezeti nyitottság a nőegylet *purimbáljain* is megmutatkozott, ahol a befolyásos Milkó család kiterjedt rokoni köre mellett olyan keresztény előkelőségek is megjelentek adományozóként, mint Zsótér Andor vagy Gombos Béla.⁷⁰ Felekezeten átívelő jótékonykodás szimbolikus ügyként az izraelita felekezet recipiálásának és honfoglalás ezredik

nyomdász a nagy árvíz után érkezett Óbecsére, és első műhelyét a szintén szegedi kötődésű Reisl Sándor házában rendezte be. E kapcsolatok hozzájárultak ahhoz, hogy rövid idő alatt bekapcsolódjon a helyi gazdasági és kulturális életbe, majd jelentős vállalkozóvá és sajtószerrelővé váljon. MÁK 2013. 652.

⁶⁸ FÁRBÁS 1932. 3.

⁶⁹ GLÄSSER–ZIMA 2022. 111.

⁷⁰ Löwy Lajos pályafutása nemcsak a helyi gazdasági érvényesülés, hanem a közéleti integráció szempontjából is figyelemre méltó. A Szegedről érkező nyomdász

évfordulójának megünnepléséhez is kapcsolódott. Óbecsén a katolikusok száma kiemelkedő volt, míg az evangélikusok és a reformátusok kisebbséget alkottak. A Millenniumra való összefogás keretében megvalósult egy közös evangélikus-református imaház felépítése, amelyet a helyi katolikusok és izraeliták mellett a Szegedi Zsidó Hitközség tagjai is adományokkal támogattak. Czukor Ignác szegedi táblabíró, a hitközség meghatározó alakját szoros rokoni szálak kötötték Óbecséhez, akinek lánya Grünbaum Pál felesége volt. Amikor az evangélikus-református templom elkészült, annak 1896-os avatóünnepségén Grünbaum Pál képviselte a helyi izraelita hitközséget, és személyesen köszöntötte Szász Károly református püspököt.⁷¹

A 19. században prosperáló egyletrendszer egyszerre kötötte össze és tagolta a társadalmat, a kulturális és jótékonyági együttműködések pedig a felekezeti hovatartozáson átívelve segítették a közösségek közötti kapcsolatokat. Ez a jó viszony nem egyszerűen a magyar elithez való igazodás eredménye volt, hanem a modern társadalmi berendezkedés tette lehetővé a régi rendi világ korlátaival szemben.⁷²

A szegedi hitközség átalakulása és költségvetése

A szegedi hitközség belső életében az 1906-os év jelentős szervezeti átalakulást és nagyszabású intézményi beruházásokat hozott. Czukor Ignác választási elnök vezetésével ebben az évben tisztújítás történt, és az alakuló képviselő-testület megválasztotta az elöljáróit: a pénzügyi területen Milkó Sámuel Vas Károly, míg a gazdasági elöljárói székben Szobotka Vilmos helyett Landesberg Mór lett. Az új vezetés hangsúlyozta, hogy a hitközségi

rövid idő alatt kapcsolatba került az óbecsei magyar közélet meghatározó szereplőivel, köztük Zsótér Andorral, Milkó Ignáccal és Gombos Bélával.

MÁK 2013. 152.

⁷¹ GLÄSSER–ZIMA 2022. 111–112.

⁷² Az egyedi példák mindkét helyi szintről hozhatók. Szulik József katolikus papköltő és Grünbaum Pál jó kapcsolta Óbecséről. GLÄSSER–ZIMA 2022. Lőw Lipót főrabbi és Kreminger Antal apátplébános barátsága és közös sétái Szegeden. Kálmány Lajos katolikus pap, néprajzkutató és Lőw Immanuel szegedi főrabbi több évtizedes levelezése is ismert, akiket a folklór iránti közös érdeklődés kötött össze, és leveleiket rendszeresen a „szerető barátod” aláírással zárták.

PÉTER 2015. 52.

intézményfejlesztés mellett törekedni kell a hiányzó vagyontárgyak beszerzésére, de úgy, hogy ez ne jelentsen megterhelést a hitközség pénzügyi helyzetére. Ekkor alakították át a régi zsinagógát is, amelynek felújított berendezésével újra alkalmassá tették a teret a rendszeres istentiszteletek megtartására, emellett az új zsinagóga és a zsidó elemi népiskola területén is történtek külső felújítások, mint a fák ültetése és az udvar kikövezése. Az elemi iskola további bővítése, egy tornacsarnok és egy óvoda létesítése érdekében a hitközség a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium támogatását kérte, amely a személyi kiadások felének fedezését ígerte.

Az új zsinagóga felépítése hatalmas anyagi terhet jelentett: az építési költségek eddig 645 022 korona 21 fillért tettek ki, a fennálló hátralék 3560 korona 77 fillér volt, a környező utak aszfaltozása pedig további 2248 koronát igényelt. Az iskola kibővítésére, az óvoda és a tornacsarnok építésére jóváhagyott 80 000 koronás kölcsönből a hitközség eddig 65 000 koronát vett fel. A hitközség védnöksége és közvetlen felügyelete alatt álló Chevra Kadisa (Szent Egylet) a rászorulóknak téli segélyezése mellett a temetői infrastruktúrát is fejlesztette, és a források egy részét új sírboltok, valamint egy hullaház létrehozására fordította.

A hitközség alapítványi tőkéje folyamatosan növekedett, és elérte a 64 160 korona 16 fillért, miközben a jótékony célú alapok tőkéje a tagok felajánlásai révén további 4703 korona 98 fillérrel gyarapodott, a zsinagógai adományok összege pedig 7921 korona 78 fillért tett ki. Az egyéni adakozásra szép példát mutatott özvegy Schwarz Salamonné, aki még 1888-ban 1000 forintot adományozott a hitközségnek azzal a kikötéssel, hogy élete végéig havi 5 forint életjáradékban részesül, halála után pedig gondoskodnak a méltó eltemetéséről. Az 1907. évi költségvetés tervezésekor az előljáróság arra kérte a közgyűlést, hogy a korábbi 37 000 korona helyett 40 000 korona kultuszadó beszédét engedélyezze, mivel az ország más területeiről összegyűjtött adatok alapján Szeged elmaradt az átlagtól, és más városokban nagyobb összegű kultuszadót fizettek a tagok. A zsidó elemi népiskola az 1906–1907-es tanévet 541 tanulóval indította el, akik közül a szegény sorsú gyermekek komoly kedvezményeket kaptak: 149-en teljes tandíjmentességben részesültek, 56 tanuló csak a tandíj

egynegyedét, 116-an pedig a felét fizették, miközben a legszegényebbek további támogatásban is részesültek.⁷³ A hitközség 1906-os jelentésének könyvelése pontosan dokumentálja az elit családok mikroadományait és alapítványaik működését, zsinagógai adományokat és segélyeket. A felajánlások sorában találjuk Bach Jenőt 2 koronával, buziási Eisenstädter Róbertet 20 koronával. A zsinagóga-fenntartási alapra (*cedoko*)⁷⁴ 50 koronát fizettek be, míg az iskolai ruházatra 60 koronát, a tanulók élelmezésére 20 koronát, a buziási Eisenstädter-féle adományalapnak pedig 12 koronát könyveltek el. A szegény családok téli segélyezésére a Back Bernát és fiai cég kiemelkedő összeggel, 200 koronával járult hozzá, míg a buziási Eisenstädter Simon és társai cég 60 koronát adományozott. Az Eisenstädter Ernő Alapítvány: A korábban említett, korán elhunyt gyermek nevét viselő alapítvány tőkéje ekkor 400 korona értékben, 2 darab koronajáradék-kötvényben volt elhelyezve, amelynek 16 korona éves jövedelmét Berényi Nándor József negyedik osztályos tanuló nyerte el ösztöndíjként.

Egyéb alapok és tisztségek: Egy másik hitközségi alapból Fuchs Vilmos tanítónak 300 koronát utaltak ki tanulmányi utazásra a meglévő 2862 korona 67 filléres tőkéből, így a megmaradt 2562 korona 67 fillért 9 darab, összesen 2500 korona névleges értékű koronajáradék-kötvényben, a fennmaradó 62 korona 67 fillért pedig a Szegedi Kereskedelmi és Iparbank betétjében helyezték el. Buziási Eisenstädter Róbert saját alapítványának tőkéje 1905. december 31-én 2758 korona 37 fillért tett ki, amelyhez 1906-ban 100 korona szelvényjövedelem és 4 korona 3 fillér kamatjövedelem adódott. A hitközség tulajdonát képezte továbbá a buziási hitközség 161. számú, 25 korona értékű kötelezvénye is a kezelt alapítványok 1906. december 31-i hivatalos kimutatása szerint.

Az 1906 és 1909 közötti időszakban a vizsgált elit családok tagjai meghatározó pozíciókat töltöttek be a Szegedi Hitközség tágabb vezetésében: a képviselő-testület nyugdíjbizottságának elnöke buziási Eisenstädter Nándor volt. A bizottság tagjai között szerepelt Bach Jenő, buziási Eisenstädter Nándor, buziási Eisenstädter Róbert, buziási Eisenstädter Ignác és Milkó Sámuel is.

⁷³ SzZsH 1906. évi jelentése

⁷⁴ cedoko - cedáká = adomány

Nándor halálát követően a nyugdíjbizottság elnöki székébe Groszmann Fülöp került, míg Milkó Sámuel az alapítványi ellenőrző bizottság tagjaként felügyelte a jótékonyági alapok szabályos és átlátható működését.⁷⁵

Gazdasági folyamatok és társadalmi átrendeződés az első világháborút követő időszakban

Az első világháború kitörése jelentős változásokat hozott a mindennapi gazdasági életben, mivel bezárt a tőzsde, és rövid időre korlátozták a bankbetétekhez való hozzájutást is. A hátország működését szigorú korlátozások szabályozták: megszűnt a szokásos vasúti forgalom, az utazást hatósági engedélyhez kötötték, polgári célokra pedig nem lehetett igénybe venni a távirót és az interurbán telefont. A gyárak alapanyag-ellátása egyenetlenné vált, így ebben az időszakban azok az üzemek működtek eredményesen, amelyek hadi megrendelésekre gyártottak. Ezzel párhuzamosan exporttilalmat rendeltek el az alapvető élelmiszerekre és nyersanyagokra, így a gabonára, zabra, lisztre, húsrá, élő állatokra, szénre, olajra és a gyapjúra is. A háborús nehézségek miatt a magyar ipar nagyon nehezen jutott hozzá a kőolajhoz, gyapothoz és rézhez, miközben a gazdaságot magas infláció jellemezte.

Ez a háborús helyzet egy olyan szegedi gazdasági struktúrára nehezedett rá, amely korábban sajátos fejlődési pályát mutatott.⁷⁶ Bár a 19. század közepén Szeged fontos szerepet játszott a vasúthálózatban, ezt az előnyét a város később a könnyű- és nehézipar fejlődéséhez nem tudta kihasználni, így a malomiparban érdekelt Back család maradt az egyetlen olyan vállalkozó, amely nagy üzemet működtetett a városban.⁷⁷ Jóllehet a 19. század második felében megjelent a helyi malomipar és élelmiszeripar, a szegedi lakosságból több mint kétszer annyian éltek mezőgazdasági, kereskedelmi és forgalmi tevékenységből, mint az iparból.⁷⁸ A háborús évek és az azt követő időszak kedvezőtlenül érintették a kisebb műhelyeket is. Az iparosok közül sokan anyagi nehézségekkel küszködtek, és nem állt rendelkezésre elegendő forrás a

⁷⁵ SzZsH 1906. évi jelentés

⁷⁶ HONVÁRI 2021.104.

⁷⁷ BLAZOVICH 2005.142.

⁷⁸ BLAZOVICH 2005.160.

műhelyek újjáépítéséhez, így nem mindenki tudta folytatni a mesterségét. A pénz elértéktelenedése miatt a helyi Ipartestület 1922-re csaknem csődbe ment.⁷⁹ Bár a háború utáni évtizedben a kereskedelem megélénkült Szegeden, az újonnan létrejött vállalkozások jelentős része néhány év után tönkrement. Az elkezdődő gazdasági növekedésnek végül az 1929-es gazdasági válság szabott gátat, amelynek pénzügyi krízise négy szegedi kisbank számára hozott csődhelyzetet, ami a betéteseket is súlyosan érintette.⁸⁰ A háború és a válság hatására a helyi gazdasági elit szerkezete is átalakult. Míg a századforduló után a gyárosok fejlődtek és kerültek gazdaságilag meghatározó elit pozícióba, addig a háború után a kereskedők helyzete jelentősen javult az iparosokéval szemben. Ebben az időszakban ellentétes folyamat figyelhető meg a legnagyobb helyi vállalkozások terén: míg Back Bernát malomtulajdonos korábban a legelső helyek egyikén szerepelt a vállalkozások között, addig 1929-re a 38. helyre került, Pick Jenő szalámigyáros pedig a 27. helyet foglalta el. A város ipara a háború után stagnált, az ipari vállalkozások nem fejlődtek, hanem nehézségekkel küzdöttek, miközben a nagyobb vállalatokkal szemben az egyedi igényeket kielégítő kisebb műhelyek kezdtek el jelentősen fejlődni.⁸¹

A gazdasági nehézségek Szeged más hagyományos ágazatait is érintették, így a vállalkozások nagy része tönkrement, az addig jól működő fakereskedelmi és fafeldolgozó ipar beszűkült, a Maroson pedig megszűnt a fa vízi úton történő szállítása.⁸² Ez a piaci átrendeződés más régiókban is megmutatkozott, hiszen a nyugati piacok beszűkülése és a gazdasági világválság hatása miatt a győri malomipar is értékesítési gondokkal küzdött, így az ottani üzemeket a második világháborúig folyamatosan korszerűsítették.⁸³

Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása a korábbi, gazdasági és társadalmi kapcsolatokra épülő regionális hálózatok meggyengülését vagy felbomlását eredményezte. A politikai és társadalmi bizonytalanság mellett a háborúból hazatérők körében

⁷⁹ HONVÁRI 2021.110.

⁸⁰ TAMASI 2001.91.

⁸¹ TAMASI 2001.105.

⁸² TAMASI 2001.89.

⁸³ CSENDES 2022.152–153.

felerősödő etnikai és nemzeti identifikációk is hozzájárultak a helyi konfliktusok kiéleződéséhez. Óbecsén ez 1918-ban zavargások-hoz vezetett: a frontról hazatérő katonák vezetésével zajló fosztogatások során a helyi zsidó közösség üzleteit és lakóházait kifosztották, majd felgyújtották.⁸⁴ Az Óbecsén kirobbant zavargások megfékezésére a hatóságok statáriumot hirdettek, aminek eredményeként bezáratták a kocsmákat, megtiltották az alkohol árusítását, elrendelték a fegyverek beszolgáltatását, és kijárási tilalmat léptettek életbe. Ezen események következtében összesen hetven család menekült el Óbecséről.⁸⁵ Az érintett családok jelentős része rokonainál vagy ismerőseiknél keresett menedéket; közülük tartozott a Galambos család, de Freund József és neje is, akik a biztonságot jelentő Szegedre menekültek.⁸⁶

A cég utóélete és a kapcsolati háló felbomlása⁸⁷

Az 1814-ben Szegeden alapított Eisenstädter S. és társai cég gazdasági tevékenysége a mai országhatárokat meghaladva Temesvárra, Nagybecskerekre és Bécsre is kiterjedt. Működési rendszerében az első jelentős módosulást az első világháború évei hozták el: 1915-ben generációváltás történt a vezetői pozíciókban, Winkler Sándor, valamint buziási Eisenstädter Richárd váltak cégtársá. Korábban a cég vezető pozícióiban csak a család tagjai kaptak helyet.

Az igazi törést a Monarchia felbomlása jelentette, aminek következtében 1920-ban megszűnt a temesvári fióközlet. Ugyanabban az évben, Winkler Sándor halála után fia, Winkler Jenő kérvényezte a cég folytatásának jogosultságát. Alkalmazkodási kísérletként a vállalat 1922-ben bécsi fióktelepet nyitott, ám az új környezetben ez a próbálkozás rövid életűnek bizonyult, így azt 1923-ban felszámolták. Az ekkorra súlyos anyagi helyzetbe került vállalkozás 1923 májusában csődön kívüli kényszeregyezségi eljárást indított, amely a hitelezőkkel való egyezség révén próbálta biztosítani a gazdasági tevékenység folytatását. Nem

⁸⁴ GLÄSSER–ZIMA 2022.115.

⁸⁵ OLOSZ 2024.166–167.

⁸⁶ GLÄSSER–ZIMA 2022. 115.

⁸⁷ HU-MNL-CSML-KL-VII.2.d Eisensädter S. társai cég iratai cégokmánytár

sokkal később, 1923. július 1-jén Winkler Jenő Londonban keltezett kérelmében bejelentette kilépését, és így a cég egyedüli tulajdonosa özvegy Winkler Sándorné (született Schwarcz Zsófia) maradt. A kényszeregyezségi eljárás 1923 szeptemberében fejeződött be, a tulajdonosi szerkezet pedig újra átalakult; társtagként az özvegy Winkler Sándorné mellett Schwarcz Henrik és Schwarcz Béla jelentek meg. Az Eisenstädter család az 1910-es évektől kezdve fokozatosan eltűnt a vezetésből, vállalat későbbi sorsáról további adat nem áll rendelkezésre.

A vizsgált családok és vállalkozások eltérően reagáltak az első világháború és a Monarchia felbomlása utáni változásokra. A Holtzer család a háborús összeomlás után is megőrizte gazdasági befolyását,⁸⁸ a Pick család a válság ellenére versenyképes maradt, és nemzetközi piacra szánt tőkehús-feldolgozással, illetve konzervgyártással bővült.⁸⁹ Ezzel szemben mások elveszítették pozícióikat: a Milkó család vállalkozását 1921-ben részvénytársasággá szervezték át, amely végül 1938-ban megszűnt.⁹⁰ A legkedvezőtlenebbul az óbecsei Freund József járt, 1918 augusztusára eladósodott. Az óbecsei zavargások után áron alul eladta az óbecsei főutcai házát Draskóczy Ede ügyvédnek, és Szabadkára költözött.⁹¹

Következtetések és módszertani tapasztalatok

A tanulmány rámutat, hogy a vizsgált korszakban a rokonsági kapcsolatoknak a magánéleten túl komoly gazdasági szerepük is volt. A házasságok, a több települést összekötő családi szálak és a családon belüli munkamegosztás mind segítettek a pozíciók megőrzésében, és lehetőséget adtak a felemelkedésre. A család így egyszerre jelentett érzelmi közösséget, gazdasági egységet és társadalmi tőkét. A sikeres családok mögött álló legfőbb közös vonás a helyi és a régiók közötti kapcsolatok tudatos használata volt, ami a gazdaság mellett a társadalom többi területén is vezető szerephez juttatta őket.

⁸⁸ FRAUHAMMER 2021. 7.

⁸⁹ BLAZOVICH 2007. 167.

⁹⁰ FARKAS 2014. 105.

⁹¹ GLÄSSER–ZIMA 2022. 115.

A társadalom különböző rétegeiben persze más-más rendezőelvek működtek, de a felekezeti és a nemzetiségi hovatartozás minden szinten meghatározó maradt. A dualizmus idején kiépült helyi kapcsolatrendszerek azonban az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával hirtelen elveszítették a szerepüket, és a korábban jól működő társadalmi kötelékek szétestek. A kutatáshoz választott alulnézeti perspektíva hasznos módszernek bizonyult a családtörténetek megértéséhez, mivel közelebb hozta a múltbeli eseményeket, és segített megismerni a helyi társadalmi környezetet. Ugyanakkor a munka rávilágított a források hátrányaira is.

A fő forrásként használt korabeli sajtóhíradások sok esetben torzítanak, mert a vagyonosabb és sikeresebb szereplőkről lényegesen több adat áll rendelkezésre. Miközben a nagyobb családi cégek kiemelkedő szerepük miatt rendszeresen szerepeltek a hírekben és a dokumentumokban, a kisebb manufaktúrák és műhelyek sokkal kisebb nyilvánosságot kaptak, így az ő történetüket jóval nehezebb rekonstruálni. Végül a kutatás arra is rámutatott, hogy a különböző szimbolikus cselekedetek és gesztusok pontos megértéséhez elengedhetetlen a helyi viszonyok és a mikrokörnyezet alapos ismerete.

IRODALOM

ÁBRAHÁM Vera

2014 Zsidóság – jótékonyosság – alapítványok: karitatív tevékenység a Szegedi Zsidó Hitközség történetében. In: BARNÁ GÁBOR – POVEDÁK Kinga (szerk.): *Lelkiségek, lelkeségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép Európában*. Szeged: MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport–Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék

BATTONYA ÖDÖN

1887 Czégek kézikönyve. Az ország területén törvényszékileg bejegyzett kereskedelmi czégekről. Budapest: Pallas Részvénytársaság Nyomdája

- BÁNYAI Viktória
 2014 Messziről jött emberek - Családjogi esetek a 18. századból. In: GLÄSSER Norbert–ZIMA András (szerk.): *Hagyományláncolat és modernitás*. Szeged: MTASZTE Vallási Kultúrakutató Csoport – Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék
- BLAZOVICH László
 2005 *Szeged rövid története*. Szeged: Csongrád Megyei Levéltár
- CSENDES Tünde
 2022 A gabonakereskedelem és a zsidó gabonakereskedők Győrben. *Korall*, 89.sz. 141–160.
- DÁVID Gábor–TORONYI Zsuzsanna
 2006 *Segédlet a héber iratok kezeléséhez*. Budapest: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár
- DÖVÉNYI Zoltán (főszerk.)
 2016 *A Kárpát medence földrajza*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- FARKAS CSABA
 2014 Kézművesség és ipari termelés In: BLAZOVICH László (szerk.): *Magyar Várostörténeti Atlasz 3*. Szeged: Csongrád Megyei Honismereti Egyesület
- FARKAS Mihály
 1895 *A nagy-geresdi ágost. hitv. evang. gyülekezet története*. Sopron: Litfass Károly könyvnyomdája
- FRAUHAMMER Krisztina
 2021 Eltűnt családok nyomában – a Holtzerek. A Szegedi Zsidó Hitközség Archívumának kiállítása. In: *Szegedi Judaisztikai Közlemények 11*. Szeged: Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma. 10–11.
- FRAUHAMMER Krisztina–SZENTGYÖRGYI Anna (szerk.)
 2020 *Windows of celebration. The New Synagogue of Szeged*. Szeged: Municipality of Szeged
- GARAMI Erika
 2007 *Pénztörténet*. Budapest: Tas-11 Kft.
- GERŐ András
 2010 *Dualizmusok – A Monarchia Magyarországa*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó

GLÄSSER Norbert

2017 *„Királyunkat, kit Mózesként rendeltél...” Királytisztelet, konfesszionizálás és állampatriotizmus az izraelita felekezetei sajtóban 1944 előtt.* Budapest: Monarchia Kiadó

GLÄSSER Norbert–ZIMA András

2022 Az „izraelita paritástól” a felekezetközi kapcsolatokig a 19. század végi Óbecsén. *Korall*, 87.sz. 95–118.

2024 Perspektívák szorításában – Szempontok a lokális zsidó múlt történeti tematizálásához Győr példáján. In: *Győri Tanulmányok. Győr Megyei Jogú Város Tudományos Szemléje.* Győr: Palatia Nyomda & Kiadó Kft.

HONVÁRI János

1995 *A győri szeszgyár története.* Kecskemét: Glória Kiadó

HONVÁRI János (szerk.)

2021 Iparváros. Győr iparának története a kezdetektől napjainkig. Győr: Győr+ Média Zrt

KIEVAL, Hillel J.

2000 *Languages of Community: The Jewish Experience in the Czech Lands.* Oakland, CA: University of California Press

KOMORÓCZY Géza:

2012 *A zsidók története Magyarországon I.* Pozsony: Kalligram Kiadó

LÖW Immanuel–KULINYI Zsigmond

1885 *A szegedi zsidók története 1785-től 1885-ig.* Szeged: Szegedi Zsidó Hitközség

LÖW Immanuel

1900 *Löw Immanuel beszédei 1874–1899.* Szeged: Traub és Társa

MÁK Ferenc

2013 Óbecse bibliográfiája. In: GLÄSSER Norbert (főszerk.): *Óbecse a polgárosodás útján – Becej na putu ka građanskom društvu.* Óbecse: Óbecse Község

MANN Miklós–SIPOS Péter

1970 *A Szegedi Szalámigyár száz éve 1869–1969.* Szeged: Pick Szegedi Szalámigyár

MARJANUCZ László

1988 *A szegedi zsidó családok a 19. században.* (Szeged Művelődéstörténetéből 6.) Szeged: Móra Ferenc Múzeum

OLOSZ Levente

2024 „Kifosztották az összes zsidó üzletet” – fosztogatások Kapuváron és környékén; „A zsidókat kitiltották a városból” – antiszemitizmus mint nemzetépítés In: FÓRIS Ákos–GELLÉRT Ádám (szerk.): *Forradalmi erőszak Magyarországon 1918-ban*, Erőszakkutató Intézet: Budapest

ÖLVETI Gábor

1997 A virilizmus érvényesülése a debreceni törvényhatósági bizottság szervezetében /1872 - 1929/, In: Radics Kálmán (szerk.): *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIV.* Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár

PÁL József

2003 Szegedi izraelita jótékony nőegylet szociálpolitikai tevékenysége 1835–1918-ig. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Historica* 6. Szeged: Móra Ferenc Múzeum. 73–108.

2004 A szegedi zsidóság 1918 előtti gazdasági és társadalmi szerepe, a hitközösség és a zsidó egyletek szociálpolitikai tevékenysége. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Historica* 7. Szeged: Móra Ferenc Múzeum. 83–154.

PÉTER László

2015 *Löw Immánuel: Tanulmányok* Szeged: SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport

SOMORJAI Ferenc

2001 *Szeged, új zsinagóga.* Budapest: Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület

SZAKÁL Gyula

2002 *Vállalkozó győri polgárok 1870–1940 között.* L'Harmattan: Budapest

TAMASI Mihály

2001 *A régi szegedi gazdasági elit (1870–1944).* Szeged: Bába és Társai

TOLNAI ÚJ VILÁGLEXIKONA 12.

1928 *Tolnai Új Világlexikona XII. kötet Men–Ném.*
Budapest: Tolnai Nyomdai Műintézet és
Kiadóvállalat

TÓTH Ferenc (szerk.)

2000 *Csongrád megye építészeti emlékei.* Szeged:
Csongrád Megyei Önkormányzat

VARGA PAPI László

2002 *Zsidó magyarok Szegeden, Löw Lipót és Löw
Immánuel.* Szeged: Bába Kiadó

ZANIT Ödön

1898 A katolikus egyház szervezete és közigazgatása. In:
BOROVSKY Samu: *Magyarország vármegyei és
városai: Pozsony vármegye* Budapest: Apollo
Irodalmi Társaság

FORRÁSOK

BÁCSMEGYEI NAPLÓ

1924 Régi emberek, Enyedi Lukács. 1924.február 10. (9.o)

DUNÁNTÚLI HÍRLAP

1904 Back Hermann alapítványai. 1904. szeptember 29.

EGYENLŐSÉG

1888 Egyenlőség. 1888. július 29. (9. o.)

1891 Egyenlőség. 1891. július 24. (11. o.)

1893 Egyenlőség, Buziási Eisenstädter S. Ignác. 1893.
április 14.

MNL: Magyar Nemzeti Levéltár

Eisensätadter S. társai cég iratai cégokmánytár. HU-
MNL-CSML-KL-VII.2.d Magyar Nemzeti Levéltár
Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA

1942 Magyar Zsidók Lapja. október 22. (3. o).

MILKÓ Izidor (Baedekár)

1924 Régi emberek, Enyedi Lukács. *Bácsmegyei Napló,*
1924. február 10, (9.o.)

SZEGED ÉS VIDÉKE

1907 Szeged és Vidéke. 6. évfolyam, 28. szám,
február 2

SZEGEDI ZSIDÓ HITKÖZSÉG ARCHÍVUMA (SzZsHA)

1883 *Közgyűlési jegyzőkönyvek* 1883 év, 87.

1885 A szegedi zsidó hitközség 1885. évi jelentése.

1906 A szegedi zsidó hitközség 1906. évi jelentése

FÁRBÁS József

1932 Tiszavidék 1932. febr. 28., 3.

MELLÉKLET

1. kép: A buziási Eisenstädter család leszármazottjai a szegediizraelita temetőben. Forrás John Panofsky

Buziási Eisenstädter S. Ignác.

A délvidéki magyar zsidóság Wahrmannja, buzias Eisenstädter S. Ignác befejezte pályafutását. A férfi, aki zsidó léteire már az emancipáció előtti is kiváló szerepet játszott a közéletben, f. hó 6-án behunyta munkában gyönyörködő szemét. A délvidék ipara, kereskedelme és közléte, meg a magyar zsidóság egyaránt sokat és nagyot veszített benne, egy képességénél, állásainál és munkabírásanál fogva vezető egyéniséget, akinek nyomában ezren meg ezren haladtak. Amint 1855-ben Temesvárott alapított nagykereskedésével oly domináló állást tudott magának kivívni, hogy 1859-ben már a temesvári keresk. és iparkamara alelnökévé választották és a nemzet és királya között létrejött kibékülés alkalmából az ő Felsége elé menesztett (tisztelg.-küldöttség szóokává a még nem emancipált Eisenstädtert jelölte ki, azonképpen központja, lelke volt ő a délvidék minden mozgalmának, lett legyen az kulturális, hazafias, felekezeti, emberbaráti. Sokan, nagyon sokan gyászolják az ő pihenőre térőt, egyletek, intézmények, hazafias, vallásos, emberbaráti és kulturális intézmények állottak gyászba borulva ravatalánál, melyet a délvidékből toborozott tisztelők végtelen serege övezett az érdem, a munkás eredményes és koszorújával és a vezért megillető tisztességgel.

4. kép: Egyenlőség folyóirat 1893. április 14-15. számához melléklet © ADT

Alförottak ugy a maguk, mint az összes rokon-
ság nevében mélyeséges fájdalommal jelenik felejt-
hetetlen jó édeanyjuknak, illetve testvérüknek, anyósuk-
nak, nagyanyjuknak és sógornőjüknek

özv. buziasí
Eisenstädter Ignácné

szül. Eisenstädter Lina urasszonynak
a Temesvár-belvárosi izr. négyzet dísztemplomja, a koronás
arany érdemkereszt tulajdonosának

folyó évi június hó 17-én délután 4 órakor, női
erényekben fölötté gazdag, családjának és a jóté-
konyságnak szentelt áldásteljes életének 77-ik évében,
hosszabb szenvedés után a Wien melletti Hackingi
Parkszanatóriumban bekövetkezett gyászos elhunytát.

A megboldogultnak földi maradványai Temes-
várra szállítottak és az izr. sírkertben levő családi
sírboltban folyó hó 20-án, pénteken délután 4 órakor
örök nyugalomra helyezték.

Temesvár, 1913. évi június hó 19-én.

Áldott legyen emléke!

buziasí Eisenstädter Richard, Frisch Jacquesné született
buziasí Eisenstädter Thekla, Dr. Fáy Ignácné szül. buziasí
Eisenstädter Márta, gyermekét, Eisenstädter Ignác, özv.
Blau Adolné szül. Eisenstädter Emma, özv. Steinerné
szül. Eisenstädter Julia, buziasí Eisenstädter Nándorné
szül. Eisenstädter Laura, testvérét, buziasí Eisenstädter
Richardné szül. csángóhétfalusi Baronyi Franciska menyé.
Frisch Jacques, Dr. Fáy Ignác, vejei, buziasí Eisenstädter
Antal és neje szül. Eisenstädter Ida, buziasí Eisenstädter
Nándor, buziasí Eisenstädter Róbert és neje szül. Kohn
Hermina, özv. Goldsteinné szül. buziasí Eisenstädter Jozefin,
sógora és sógornő. Frisch Dóra, Dr. Bauer Lajosné szül.
buziasí Eisenstädter Irén, buziasí Eisenstädter Margit,
buziasí Eisenstädter Hermina, Dr. Bauer Lajos, unokái.

5. kép: Egyenlőség folyóirat 1913. június 22. © ADT

6-7. kép: A szegedi neológ zsinagógában található aranszínű menórák, Buziási Eisenstadter Nándor és Róbert adománya (a szerző felvétele)

(16-38) új a 60!

A fenti pénzügyi imaszék Eisenstädter st. Factan
és Analia újranyomása névvel mint sajátja
a papírra kivétel kivételével kivételével
kivételével Szeged 1877. augusztus 12. nap.

Levelezési tagok

(Signature)
Szeged

cultus elofaró

168-
1189

A fenti pénzügyi imaszék a fenti pénzügyi kataszter
mint sajátja Heimer Mann in névvel kataszteresen
névvel kivétel. Szeged 1877. október 12. nap.

(Signature)
Szeged

168-
1189

A fenti pénzügyi imaszék Eisenstädter
Lajos in névvel a hitközség pénzügyi kivétel mint kivétel
kivétel kivétel.

(Signature)
Szeged

(Signature)
Szeged

168-
1189

A fenti pénzügyi imaszék a fenti pénzügyi kataszter
mint sajátja Heimer Mann in névvel kataszteresen
névvel kivétel. Szeged 1877. október 12. nap.

168-
1189

A fenti pénzügyi imaszék a fenti pénzügyi kataszter
mint sajátja Heimer Mann in névvel kataszteresen
névvel kivétel. Szeged 1877. október 12. nap.

Szeged 1877. február 12. nap.
Hitközség
Szeged

(Signature)
Szeged

Az új nyilvánkönyvek 76 / 86 lapján

10. kép: Az imaszékek tulajdonosváltását bemutató könyv (forrás: Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma)

RÉGI SZEGEDI CSALÁDOK

írta: dr. Szabó László

66

A Buziási Eisenstädter család szegedi ágának további sorsa a következő:

1. Eisenstädter Antal az unokatestvérét, Eisenstädter Simon egyik fivérének, Adolfnak a leányát, Idát vette nőül. Gyermekük:

- a) Mária, férje Behr Izsó.
- b) Ilma, férje Brunner Zsigmond.

Eisenstädter Antalnak volt egy Erno nevű fia is, aki gyermekkorában meghalt, 1881-ben. Ennek emlékét őrzi a zsidó hitközségnei a Buziási Eisenstädter Erno nevet viselő 200 fős alaptársa.

Eisenstädter Antal nagy kort ért el. — 1927-ben halt meg.

2. Eisenstädter Nándor és Eisenstädter Laura gyermekük:

- a) Jenny, férje Hecht Adolf.
- b) Adél.
- c) Lili, Begavári Back-Bernát felsőházi tag felesége.

Eisenstädter Nándor 1916-ban halt meg

3. Eisenstädter Róbertnek nem volt gyermeke, meghalt 1918-ban.

A Bécsbe került Eisenstädterek közül

1. Eisenstädter Fülöp gyermekük:
- a) Erzsébet, férje Nierstein Nándor.
- b) Alfréd.
- c) Emil.
- d) Viktor.

2. Eisenstädter Armin gyermekük:

- a) Leona, Bloch Lajosné.
- b) Károly.
- c) Rezső.

Eisenstädter Armin 1897-ben halt meg

3. Eisenstädter Áron gyermekük:

- a) Malvin, férje Weisz Miksa;
- b) Oszkár.

Mindketten Bécsben éltek. Eisenstädter Áron 1898-ban halt meg.

A család *temesvári* ágának alapítója Eisenstädter Ignác és neje, Eisenstädter Lina; ezek is unokatestvérek voltak. Gyermekük:

1. Richard, sz. 1862 január 3. Felesége Csángóhétfalusi Baronyi Franciska. E házasságból származott:

- a) Irén.
- b) Margi.
- c) Hermia.

2. Tekla, sz. 1864 augusztus 18. Férje Frisch Jakab.

3. Árpád, sz. 1867, meghalt 1891.

4. Márta, sz. 1877 augusztus 8. Férje dr. Fái Ignác Ezek a Buziási Eisenstädterek.

Eisenstädter Simonnak testvére, Lajos, szintén családot alapított, de az ő utódai már nem lettek nemések. Eisenstädter Lajos egy régi és igen tekintélyes szegedi kereskedő család leányát, Szégl Annát vette nőül. Gyermekük voltak:

1. Ignác, Boeskerelen.
2. Hugó, Boeskerelen.
3. Károly, Temesvárott.
4. Emma.
5. Lina, Buziási Eisenstädter Ignác felesége.
6. Julia.
7. Laura, Buziási Eisenstädter Nándor felesége.

A Kárász-ucca 5. sz. házat Eisenstädter Lajos építtette 1870-ben. A ház 1912-ben Wagner Gusztáv birtokába jutott.

Eisenstädter Simonnak volt egy Adolf nevű testvére is. Ennek az Eisenstädter Adolfnak a leánya volt Eisenstädter Ida. Eisenstädter Antalnak a felesége.

Eisenstädter Simon egyik fivérének (Adolfnak?) fia volt Eisenstädter Lukács, a Szegedi Napló megalapítója, aki nevét Enyedi-re magyarsította, országgyűlési képviselő, majd miniszteri tanácsos lett a pénzügyminisztériumban. Enyedi Lukás Zsófia Andor és Vököc Franciska leányát, Ilonát vette nőül.

Mikor Eisenstädter Simon Szegedre költözött, magával hozta az anyját, Eisenstädter Máriát is, ki 1772-ben született és 1836-ban halt meg.

Eisenstein. A makkai származású Eisenstein Jakab 1867-ben tett érettségét a piaristákórá s orvosi tanulmányait elvégezve a bécsi egyetemen, még az árvíz előtt Szegeden telepedett le és itt az árvíz után a városi közkórház orvosa, majd főorvosa lett. Két fia tragikus körülmények között elhalt; leánya Sz. Szigeti Vilmos írónak, majd ettől elválva Dettre János dr. ügyvéd, ny. főispánhoz ment nőül.

Eisler. Eisler Fülöp nagykereskedő család nevét Vot-ra változtatta. Családját I. e. né alatt.

11. kép: Régi szegedi családok. Délmagyarország, 1931 © ADT

A SÁRKÖZI NÉPVISELET JELENTÉSEINEK VÁLTOZÁSA DECSEN

Bevezetés

Kutatásom témája a sárközi viselet¹ Decsen és annak egy táncsoportban (melynek én magam is része vagyok) betöltött szerepe. A középpontban a közösségnek a viselethez társított jelentése és a hozzá való viszonyulása áll. Azt vizsgálom, hogy a táncsoport tagjai hogyan használják az öltözeteket, ezek ma milyen jelentéseket hordozhatnak, hogyan vélekednek ezekről az érintettek.

Fontos szerepet szánok személyes tapasztalataimnak. Decsi lakosként, édesapám ágán tősgyökeres sárközi felmenőkkel rendelkezem, hatéves korom óta táncolok a helyi Gyöngyösbokréta Hagyományörző Egyesületben. A táncpróbák és a fellépések alkalmával megismerhettem a viselet helyes használatát és képet kaphattam annak szimbolikus jelentéseiről is. Résztvevő megfigyelést² végeztem, amely saját lakóhelyemen egyszerre jelentett előnyt és kihívást is. Előnyt jelentett a helyismeretem és közösségben elfoglalt helyem. Hátráltatott azonban a mély beágyazottságból fakadó látásmód, a kutatókkal való személyes viszony

¹ „Ma számunkra a népviseleteket nagyrészt az teszi népviseletté, hogy a városi emberek többé-kevésbé tetszőleges, személyes ízlés szerint megválasztott öltözeteivel szemben, egy-egy viseletben járó falu a közös szabályok szerinti öltözködésre ad példát. Ha közelebről megvizsgáljuk, ez az egy-egy falura vagy falucsoportra jellemző viselet azt is megmutatja, hogy egy ilyen közös szabályrendszeren belül a speciális helyzetek, egyéni szándékok, vonzalmak, kapcsolatok hogyan kapnak a közösség többi tagja számára is „elolvasható” kifejezést az öltözet egyes vonásaiban. Természetesen az öltözködésnek ezt a jelszerű, jelentéshordozó használatát is meg lehet találni a társadalom más köreiből, rétegeiből is, és a falusi öltözködési szabályok, szimbolizációs eljárások elődeit szintén föl lehet fedezni sokszor más társadalmi rétegekben, sőt az Európa széles területeit átjáró áramlatokban is.” FLÓRIÁN 1997. 587–590.

² A résztvevő megfigyelés az antropológia egyik módszere, amelyet idegen környezetben kutatók alkalmaznak, ahol szükséges „beépülni” a helybeliek közé. KISDI 2012. 42.

vagy ismeretség, amely a külső kutatói pozíció felvételét nehezítette meg.³ A résztvevő megfigyelés mellett félig strukturált mélyinterjúkat készítettem decsi táncosokkal, lakosokkal, akik a táncsoporttal kapcsolatban állnak. A kérdéseim arra irányultak, hogy az alany mit tud a sárközi viseletről, és annak viselési szokásairól, kitől, hogyan és mikor szerezte meg ezeket az ismereteit, illetve számára mit jelent a sárközi viselet, hogyan kötődik a viselethez, mikor és hogyan találkozott vele először?

Az adatközlőknél fényképeket⁴ is készítettem népviseleti ruhadarabjaikról és családi fényképeikről, melyeken viseletben vannak a hozzátartozóik. A fotók segítettek megérteni, hogy az egyén számára mit jelentenek a népviseleti darabok és a családi képek.⁵ Az interjúk készítése során gyakran megfigyelhető volt, hogy az adatközlők a képek és a ruhadarabok kapcsán történeteket mondtak el. Egy másik fontos tényező, hogy ezeket a családi képeket, hol őrzik, vagy őrzik-e még. Emellett felfedeztem két különböző fotón egy viseletet is, amiről eddig nem hallottam és nem is láttam máshol, ennek utána járását tervezem a jövőben.

Nem csak a viselet esztétikai szerepére fókuszálok, hanem azokra a forrásokra is, amelyek a hagyományos öltözék, a 19. század első feléből származó adatokat tárgyalják, melyek szerint a ruhadarabok szimbolikus jelentéssel bírtak: információt közvetítettek a viselő egyén anyagi és társadalmi helyzetéről is.. Ezek a jelentések a kivetkőzés⁶ folyamatával és a viselet mindennapi használatának átalakulásával megváltoztak: egyes rétegek eltűntek, helyüket újabbak váltották fel.

A 19–20. században dokumentált és mai formájában ismert sárközi viselet a 19. század folyamán végbement folyószabályozások után alakulhatott ki. Ugyanebben az időszakban irányult nagyobb figyelem a sárköz népművészetére.⁷ Kovách Aladár így fogalmaz először 1907-ben megjelent írásában: „Ilyen elszigetelt életmód mellett, mint minden egyéb szokásukban, a népviseletben is sokat megtartottak a régi módiból.”⁸ Malonyay Dezső a

³ ERIKSEN 2006. 48.

⁴ FEJŐS 2004. 8–9.; FEJŐS 2004. 18–19.; GRANASZTÓI 2004. 63–70.

⁵ FÜLEMILE 1991. 50–52.

⁶ A helyiek a viselet elhagyását így nevezik, ezért a dolgozatomban a továbbiakban is ezt fogom használni.

⁷ ANDRÁSFALVY 1967. 8.

⁸ KOVÁCH 2021. 5.

sárközi viseletet vagy a nők karikázóját honfoglaláskori „maradványként” írja le.⁹ A Mády Zoltán által összeállított *Tanulmányok egy sárközi falu társadalmáról* című könyvben, sárpilisi szociológiai kutatások említést tesznek a lakosok viselethez való viszonyáról és a ruhák viseléséről. Fél Edit tanulmánya a viseletet a tárgykutatások szempontjából mutatja be, kitér az öltözködésre és tartalmi elemeire, a társított jelentésekre (életkor, alkalma), a viseletek változásaira.¹⁰

A dolgozatomban tehát a hagyományos viseletet napjainkban, használóinak gyakorlatait és az arról való vélekedésüket vizsgálom. Milyen tényezők befolyásolják vagy hozzák létre a jelentést? Van-e szerepe a viseletnek az identitás vagy a közösség létrehozatalában?

Sárköz és Decs társadalmi, gazdasági és történeti áttekintése

A Sárköz a Duna és a Sárvíz ártéri, mocsaras területe, ahol a falvak (Decs, Alsónyék, Báta, Öcsény, Sárpilis)¹¹ a vízből kiemelkedő halmokon jöhettek létre.¹² A 19. századi folyószabályozások¹³, és az 1890-es szántóföld-kiterjesztések¹⁴ nyomán fellendülő mezőgazdaság teljesen átalakította a korábbi hagyományos életformát.¹⁵ A mezőgazdasági konjunktúra és kereskedelem¹⁶ révén jelentős gazdasági gyarapodás indult meg, ami drasztikusan növelte a családok közötti vagyoni és társadalmi különbségeket.¹⁷ A jólétet elsősorban a felhalmozott, vagyonokat érő, sokszor használatlan ünnepi ruhák és textíliák¹⁸ reprezentálták a sok esetben három generációt tömörítő, a családfő haláláig¹⁹ egyben tartott nagycsaládokban.²⁰

⁹ MALONYAY 1912. 54–61.

¹⁰ FÉL 1991. 46–47.

¹¹ MNL 1981. 402–403 „Sárköz”

¹² ANDRÁSFALVY 1967. 3.

¹³ KATONA 1962. 7.; ANDRÁSFALVY 1967. 54–58.

¹⁴ ANDRÁSFALVY 1967. 58.

¹⁵ BALÁZS-KOVÁCS 2024. 11.; MÁDY 1942. 23–24.

¹⁶ ANDRÁSFALVY 1956. 60–61.

¹⁷ KATONA 1962. 35–36.

¹⁸ MÁDY 1942. 24.

¹⁹ KATONA 1962. 36.

²⁰ ANDRÁSFALVY 1956. 60.

A vagyon elaprózódását megelőzendő alakult ki az ún. *egykézés*,²¹ amely a református törzslakosság drasztikus fogyását eredményezte; helyükre más vidékekről katolikus betelepülők érkeztek, akik 1940-re már a népesség 40%-át alkották.²² Ebben a struktúrában a nők kiemelt szerepet kaptak, hiszen a lányok és menyecskék pazar öltöztetése a családi vagyon első számú mutatójává és reprezentációs eszközévé vált.²³ A 20. század második felében a kollektivizálás, az iparosodás és a városi divat ugyan kiszorította a viseletet a mindennapokból, ám a hozzá kapcsolódó tudás a hagyományörző táncsoportokban új kontextusban tovább élhetett. Napjainkra Decs társadalmában az egykézés és a betelepülések következtében rendkívül összetett képet mutat: a falu 2024-es lakosságának (3764 fő) már csak 9,2%-a református, míg 28,6%-a katolikus.²⁴ A hagyományos életforma háttérbe szorulását, a helyiek többsége mára a 10 km-re fekvő Szekszárdra jár dolgozni és iskolába.

A sárközi népviselet helyi megjelenése

A sárközi népviselet egyik legfontosabb funkciója az életkor és a társadalmi státusz jelölése volt. A szigorú normarendszer napjainkban komoly dilemmát okoz a hagyományörzők körében, hiszen a házasság és a gyermekvállalás kitolódásával kérdésessé vált, hogy a mai beöltözők a valós életkoruk vagy a státuszuk szerinti ruhát viseljék-e.

A korosztályi tagozódás szerint a kislányok a konfirmációig (14 éves korig) világos kasmír (ternó)- és selyemruhákat hordtak egy sor pántlikával vagy *oblegációval*, fejükön perémmel vagy homlokbársonnyal.²⁵ Az eladósorba lépő nagylányok a konfirmációra a menyasszonyéval vetekedő értékű, gazdagon díszített új selyemruhát kaptak – amelyet később már csak úrvacsorára vettek fel –, szoknyájukra két sor pántlika került, fejükön

²¹ ANDRÁSFALVY 1956. 4–61.; MNL 1977. 646. „Egyke”

²² KATONA 1962. 39–42.

²³ MÁDY 1942. 12–21.

²⁴ A Központi Statisztikai Hivatal 2024. évi adatai

https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=24989

(utolsó

letöltés: 2026.04.03.)

²⁵ Lásd Melléklet 1. kép

pedig pártát vagy tornyosbársonyt²⁶ viseltek hátpántlikával. A legdrágább menyasszonyi viselet az idők során sokat változott: a korai fekete selyemruhát – amelyet tornyos bársony, mirtuszkoszorú, nyakbodor²⁷ nyakbavetővel, gyöngy és vállkendő egészített ki – később felváltotta a világos selyemruha, amely mellett ezek a nehéz kiegészítők már elmaradtak, és helyüket a fehér fátyolos párta²⁸ vette át. A férjezett fiatalasszonyokat az első gyermek születéséig a parittya főkötő²⁹ és a fejre csavart, tüllszerű bíbor különböztette meg a lányoktól. Az idő múlásával a kontypántlikás főkötőt felváltotta a kendő, a ruhák színe pedig a kor előre haladtával fokozatosan sötétedett (sötétzöld, lila, sötétkék), míg végül az idős korra vagy a férj elvesztése miatti gyászra már kizárólag a fekete viselet maradt.³⁰

A sárközi az egyik legdíszesebb és legdrágább magyar népviselet, egy komplett öltözet régen és ma is egy tehén árába került. A minőségi anyagokat külföldről, Lyonból, Bécsből és Csehországból hozatták. Mivel a nők öltöztetése a család vagyonát reprezentálta, a faluban éles rivalizálás alakult ki, és a ruhák egymás közötti bírálata az idős asszonyok körében mindmáig él. „És akkor a templomban mindig úgy volt, hogy apósom úgy mesélte, hogy felültünk a karzatba, templomban, azt néztük, hogy kinek, melyik asszonynak milyen színű a ruhája, és amikor elmentünk Lyonba vásárolni az anyagokat, akkor olyat vettünk, hogy olyan ne legyen senkinek, hogy mit tudom én, zöld, meg kék már volt, akkor világos színűt, vagy rózsaszín, vagy mit tudom én. Tehát ezek a riválisok megvoltak akkor is már egymás között, és nézték egymást, most milyen ruhában jön a templomba vasárnap.”³¹

A férfi viseletet, melynek a nőivel szemben kisebb a presztízsértéke, hamar városi szabókkal készítették.³² Az egyik férfi táncossal és feleségével készített interjúban arról kérdeztem őket, hogy milyen ruháik vannak. Figyelemre méltó, hogy a feleségnek 7-8 öltöző ruhája is van különböző alkalmakra, míg a férjnek csak

²⁶ Lásd Melléklet 8. kép

²⁷ Lásd Melléklet 2. kép

²⁸ Lásd Melléklet 4. és 5. kép

²⁹ Lásd Melléklet 3. kép

³⁰ Lásd Melléklet 6. és 7. kép

³¹ nő, 1968 óta él Decsen

³² FÉL 1991. 45.

a *bocskaija*. „(Férj) És nekem milyen saját viseletem van? - (feleség): Neked a bocskai.- (férj): Nekem meg is állt a történet.³³

Reprezentációs színterek és rivalizálás

A viselet az egyházi ünnepek rangjára is utalt. Karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor, díszesebb és drágább ruhát vettek fel, mint máskor.

„És voltak kisebbek, nagyobbak, hogy voltak olyan drága ruhák, hogy nem is volt szabad beülni a padba.”³⁴

A hétköznapok ebben a tekintetben jól elkülönültek: „Olyan gyüvő-menő, hogy ügyet kellett intézni. Hát talán a kassai selyem nem, nem a kassai selyem, hanem majd mutatok neked. Van egy barna szövetszoknyám, az a gyüvő-menő. Ügyet kellett intézni, elmegyek valami hivatalosba, bemegyek Szekszárdra.”³⁵ A reprezentáció egyik legfőbb színtere tehát a templom és az odavezető út volt.

„Azt tudod, hogy ő azért nem járt a templomba, a református templomba, mert ő is református volt, mert hogy kinézik, a ruhája meg az öltözéke miatt. Akkor még (a '80-as évekig is) ment ez a rivalizálás a nagy múltú családok között.”³⁶

Az idősek viselethez való viszonyulásáról egy másik adatközlő is beszél: „az öregeknek fanatizmusa volt a ruha, majdnem, mint egy vallás”³⁷.

A viselet meghatározó szerepet játszott Decs, különösen a református közösség életében, ami sokszor komoly egyéni rivalizáláshoz vezetett. Emellett az egyes sárközi települések öltözetei között kisebb helyi különbségek is megfigyelhetők voltak.

„Tehát ez a Decs, Ócsény aránylag egyforma, mindegyik Sárköz. Hiába mind azt mondjuk, hogy a sárközi falvak, hogy az öt sárközi falu, a viseletben mégis van közöttük eltérés. A decsiek nem teljesen úgy öltöznek, mint az ócsényiek, az ócsényiek még a fejüket sem úgy kötik, például egy bírónénak olyan érdekesen, máshogyan kötik, és azt még igazán még nem tanultam meg, mert ott Ócsényben még ott a Nimi néni, az beköti Bíróné fejét, ezt,

³³ házaspár 30 év körüliek

³⁴ nő, 75 év körül

³⁵ nő, 70 év körül

³⁶ férfi, 50 év körül

³⁷ férfi, 45 év körül

azt, am azt, tehát azt. És még a Bátai sem pontosan olyan, mint a Decsi. Sárközi, sárközi, de mégis vannak eltérések. A színekben, meg mindenfélében, például amíg Decsen meg Ócsényben nem szeretik a sárgát, a sárga szoknyát, a bátaiak meg a sárgát szeretik, ternóban is mondjuk.”³⁸

A sárközi népviselet funkció- és jelentésváltozásai

A népviselet kutatásában a formai leírások mellett³⁹ kiemelt szerepet kap a szimbolikus és interpretív antropológia megközelítése.⁴⁰ Ezen elméleti keret szerint az öltözködés a nyelvhez hasonlóan olyan jelentéshordozó szimbólumrendszer,⁴¹ amely segíti a társadalmi eligazodást,⁴² és a kultúrával együtt folyamatosan alakul, újraértelmeződik.⁴³ Clifford Geertz szerint a jelentések ezen mintázatai nemcsak leképezik a valóságot, de bizonyos mértékig magát a társadalmi változást is irányítják.⁴⁴ Ez a dinamika határozta meg a sárközi népviselet sorsát is, amelynek funkciói az elmúlt évszázadban gyökeresen átformálódtak, megalapozva a mai korosztályi különbségeket. Miközben a múlt század elején a ruha még szigorúan a kort, a családi állapotot és a vagyoni rivalizálást reprezentálta, a későbbi politikai és társadalmi hatások átírták ezeket a kulturális kódokat. Az adatközlők visszaemlékezései alapján az 1950-es és 1960-as évek hozták a legélesebb fordulatot: a korábban büszkén viselt, gazdagságot hirdető sárközi ruha hirtelen veszélyessé vált, mivel nyíltan szembehelyezkedett a módos parasztokat kuláknak bélyegző, új állami ideológiával.

„(..)hogyan volt egy olyan időszak a Kádár-korszakban, hogy lenéztek azt, hogy is mondjam, ledegradálódott. Nem is csak, hogy lenézett. Belesulykolták a falusi közösségekbe, hogy az nem érték, ami az ő kezükben van. Ekkor kerültek ki a gyönyörű 200 éves bútorok a pincékbe, kamrákba, mindenhova, a nem őket megillető helyre. A ruhák is a te dédnagymamád nagyon sokáig

³⁸ nő, 78 év körüli, decsi viseletkészítő

³⁹ TÖTSZEGI 2009.

⁴⁰ KISDI 2012. 141-142.

⁴¹ LETENYEI 2012. 173.

⁴² KISDI 2012. 141-142.

⁴³ N. KOVÁCS 2007. 96-99.

⁴⁴ GEERTZ 2001. 137141.

bőszoknyásan járt. Én még emlékszem rá, ezt is meséltem már, hogy mikor vetkőzött ki, és eladta a ruhákat, mert mi még kicsik voltunk, és azt mondta, hogy fölül Szekszárdra ment valami hivatalos ügyet intézni, és fölment bőszoknyásan. És akkor így leült hozzá egy valaki, aki a vonaton utazott, tehát nem hintón utazott, hanem a vonaton és, így elhúzódott, hogy ne érjen ennek a parasztasszonynak a szoknyája hozzá. Tehát ilyen helyzetek voltak a mindennapokba...”⁴⁵

Egy másik családnál elmondták, hogy a nagyszüleiket ’56-ban kitelepítették a sárpilisi házukból és elkobozták a vagyonuk nagy részét, a megélhetésért a ruháikat el kellett adniuk. A ruha eladása ebben az időszakban szinte általános volt. Többen a megromlott anyagi helyzetük miatt voltak erre kényszerülve, mások, pedig azért, mert már nem láttak benne értéket.

„Ő eladta a nagyon szép ruháit, eladta, mert szegény sorba kerültek, és akkor szükségük volt a pénzre. Mondta mindig, hogy Finnországba vitték el két sor pántlikás ruháját.”⁴⁶

„(...) mondjuk ezelőtt 50 évvel, ha jöttek falura, vagy 60 évvel, hát hogy mondjam, fillérékért vitték a ruhákat. Mert ugye azt mondják erre, hogy nem értékes. Mondják, adnak ötezer forintot, akkor odaadom nekik. De ha valaki azt mondja, hogy figyelj ide, 150 vagy 200 éves, ki ne add a kezedből, akkor vigyázok rá.”⁴⁷

A Kádár-korban fiatalok közül többen voltak, akiket nem érdekelt a viselet, nem akartak vele foglalkozni.

„Az az igazság, hogy mi nem szerettük, tudod? Tehát mi szerettük volna, már örültem konfirmálásakor, fehér kiskosztüm, és pliszírozott alj volt hozzá. Szekszárdon voltak maszekok, és akkor pliszíroztak. Hogy mondjam, mi már akkor rendesen akartunk öltözni. Utána meg én Bonyhádra a keribe jártam, és akkor ott meg már eleve más ruhák, meg jó iskolaköpeny, de hát ruháink is akkor már mások voltak.”⁴⁸

A más városokban való továbbtanulás és a kollégiumi életforma ráadásul kiszakította a fiatal generációt a megszokott falusi közegből, ami felgyorsította a régi tradícióktól és a viselet hordásától való elszakadást. „és akkor a nagymama szétszedte, és csinált

⁴⁵ nő, 70 év körüli

⁴⁶ nő, 1968 óta él Decsen

⁴⁷ nő, 70 év körüli

⁴⁸ nő, 80 év körüli

nekem egy szép pongyolát belőle. De hát ki kellett mosni, és akkor tudod, olyan loty lett. Szóval nem maradt meg az a szép tartása. (...) Figyelj, ez tönkrement.”⁴⁹

„(...)újra kellett hasznosítani, mert nagy volt az ötvenes években, a háború után nagy volt a szegénység, és nagyon sokan akkor a ruhákból mást csináltak, tehát újrahasznosították, utána meg ugye bejött a TSZ, bejött a TSZ-es kolhozosítás, vagy TSZ, vagy hogy mondjam. És akkor meg már nem ezek a ruhák nem feleltek meg mindennapos munkára, kinti munkára, (...). Tehát akkor végül is megszűnt, csak még templomban sem hordták már, hanem kivetkőztek, és akkor mást csináltak belőle. Amikor nem hordták napi szinten.”⁵⁰

A kivetkőzés időszakát az interjúalanyaim különböző időpontokhoz kötik, egyesek az '50-es, mások a '60-as évekre tették. Ettől kezdve szinte kizárólag akkori idős asszonyok és férfiak hordták a népviseletet.

A táncsoportok és programok szerepe

A kivetkőzést követően a sárközi népviselet megőrzésében a darabokat megőrző magánszemélyek mellett a helyi intézmények játszottak kulcsszerepet. Az adatközlők visszaemlékezései alapján e folyamat egyik legfontosabb bázisa a decsi Gyöngyösbokréta Hagyományörző Egyesület, amely kisebb megszakításokkal már az 1960-as évektől kezdve működött, majd 1992-ben alakult egyesületté. A színpadi fellépéseken a tagok elsősorban a tekintélyes templomi viseletet, valamint a korábban bálokon és vásárokon hordott *ternó* szoknyát öltötték magukra. A táncosok egy része saját, családon belül örökölt ruhákban szerepelt, a hiányzó darabokat pedig az egyesület vezetői közvetlenül a falu idős lakóitól vásárolták fel, biztosítva ezzel a viseletanyag fennmaradását.

„Tudod, volt az az időszak, amikor kivetkőztek. Tudod, mikor levettették a népviseletet. És akkor azok szépen ott voltak megőrzésre. És akkor, mikor felelevenedett ez a Gyöngyösbokréta, akkor előkerültek. Most képzeld csak el, '61-62-ben. Tehát ott akkor előkerültek a népviseletek. Tehát akkor még ott voltak az

⁴⁹ nő, 80 év körüli

⁵⁰ nő, 75 év körüli

öregesek, akik tudták, ahogy most a Zs. néni is, meg mi is csináltuk, hogy hogy kell felöltöztetni egy menyasszonyt. Akkor előkerült azok a ruhák, hogy a menyasszonyi ruhája volt valakinek. És akkor így a Gyöngyösbokréta meg ugye, hogy nem kell, nem vesztek, nem kell nekem semmire, nem veszi föl senki. (...) És akkor, hogy följánlották, tehát nem az, hogy el lett tőlük könyörögve. (...) Vagy a Gyöngyösbokréta tagja, vagy aki táncolt, az vette meg magának, vagy amit ő már nem kellett, de felajánlották, akkor az az egyesület vette meg. (...) Mert hát ha áll a szekrényben, azt csak nézed 15 évig vagy húsz évig, akkor minek, mikor hát van, aki hordja, meg rendben tartja, meg viseli. És akkor jaj, de szép ruha, kitől vetted? Azért csak meg lett emlegetve a tulajdonos is, hogy ez annak volt ám a konfirmálás ruhája, vagy az én első ternó szoknyám volt, tehát itt azért visszakerültek a köztudatba.”⁵¹

A ruhák egy funkcióváltáson estek át, ekkor már színpadi viseletként éltek tovább. Az idősek azonban ragaszkodtak hozzá, hogy a viseletet rendesen és megfelelően hordják a táncosok, fontosnak tartották megemlíteni, hogy ruhákhoz történetek kapcsolódnak.

„...mostani fiatalok, tehát ők azt úgy kapták, a Gyöngyösbokrétán belül, azt csak azt hallották az öregektől, hogy odafigyelj rá, hogy értékes a ternó is, nem csak akár a selyem. Sőt, még én is emlékszem, mikor volt egy olyan, hogy mi is énekeltünk a C. S-nével bőszoknyásan, ternóban. Lányok voltunk, akkor a lányt nem öltöztették rögtön mázolt virágosba. 16 évesen még nem. És mikor volt, hogy táncolni kell, vagy valami, hogy nagyon vigyázz rá, hogy a paszomány össze ne akaszkodjon a flitterrel. Odafigyelj, nem ugrálsz!”⁵²

A csoporttagokról is említést kell tenni, akik ebben az időben táncoltak, hogy ők milyen motiváció miatt kezdtek el táncpróbákra járni, illetve, hogyan toborozták őket.

„Hát magáért a programért. Tehát nem lehet azt mondani, hogy mindenki elhivatott és elvakult hagyományörző volt, hogy megőrizzük a hagyományt, hanem ugye mindig voltak olyan emberek, akik a hagyomány, (...) és akkor hívtad ezt, hívtad azt, hívtad

⁵¹ nő, 70 év körüli

⁵² nő, 70 év körüli

a másikat, hogy gyere, énekeljél, akkor, mert van, mert nincs ruhám, akkor ugye volt az egyesületnek már akkor is ruhája, tehát azért voltak ruhái. Akkor volt, akinek volt ruhája, meg nem is volt botlába, tehát így ez ilyen komplexen tevődött össze.... Van, aki mondjuk, hát mert miért üljön otthon? Mikor ott jó társaság volt, rendezvények voltak, összetartott az egyesület. Tehát csináltak saját maguknak is programokat. Meg hát azért, mert könnyű volt akkor, mert hát, hogy mondjam? Szerintem rájöttek arra, hogy sikerük van.”⁵³

Így a motivációk között volt a program és a társaság is, emellett a sikert is említi, ami a díszes, szép viseletből adódik: „Hogy jaj, de szépek, jaj, de szép volt ez a. jaj, de szép a ruhád!”

A rendezvények közül kiemelkedik a többnapos Sárközi Lakodalom, amelyet kezdetben évente Decsen, majd a többi sárközi településen is megtartottak, az 1980-as évektől pedig a Duna Menti Folklórfesztivál keretében szerveztek újjá. A hagyományörzés másik alapját a helyi kórusok jelentették. Az adatközlők beszámolóí szerint a fellépéseken sárközi szőttest vagy népviseletet viseltek, és helyi népdalokat adtak elő. Bár a korábbi énekar feloszlott, a táncsoport tagjaiból később megalakult az egyesület asszonykórusa, amelynek népdalkincsét nagyrészt visszatanulták. Az intézményi tovább éltetést az 1980-as években a decsi általános iskola honismereti szakköre is támogatta, amely a sárközi tradíciók alapjaival ismertette meg diákokat.

„Amire én jártam ilyen honismereti órára, ott azt csináltuk mi, hogy készítettünk egy makett házat, ami a sárközi háznak az alaprajzához hasonlított. Tudod, ahol volt a tisztaszoba, akkor volt az a konyha rész, ahol a szabadkéményes szitu volt, meg volt az a szoba, ahol élt a család. És akkor egy ilyen kutatást csináltunk, lementünk, (...) az I. az tudja, hogy az Öreg utca alatt volt még egy utca, nem tudom, hogy még megvan-e. Ott is ilyen vízszél van ott.”⁵⁴

Az interjúalanyom arról is beszélt, hogy ezeken az órákon tanultak hímezni, varrni is, de fiúként nem érdekelték ezek. A decsi illetve sárközi hagyományok fenntartása a falu vezetésének is fontos volt. Az imént felsoroltak hozzá tudtak járulnia falusiak identitásának megerősítéséhez, ezen felül a Decsről kialakult kép

⁵³ nő, 70 év körüli

⁵⁴ férfi, 50 év körüli

turisztikai jelentőséggel is bírt.

Mit jelent ma a viselet?

Napjainkra a sárközi népviselet hordása elveszítette mindennapi funkcióját; viselése lényegében a színpadi fellépésekre, és a konfirmáció alkalmaira korlátozódik. Decsen jelenleg két csoport – a Gyöngyösbokréta Hagyományőrző Egyesület és a Csillagrózsa Hagyományőrző Néptáncegyüttes – tartja életben ezt a gyakorlatot, összesen körülbelül 60 táncossal. Saját tájegységük tánckincsét mutatják be, színpadi öltözetük pedig a hagyományos ünnepi viseletből alakult ki.

A hagyományőrzés, mint jelentés

Bár a ruha eltűnt a hétköznapokból, a darabok megőrzése a modern divattal szemben a hagyományőrzés jelképévé vált.⁵⁵ A hagyomány az átadás során ugyan változik és új jelentéseket kap, de a lényege megmarad.⁵⁶ A legidősebb, a kivetkőzést még látó korosztályból nem mindenki ragaszkodik a múlthoz, de négy adatközlőm nagyon aktív: egy helyi testvérpár, egy viseletkészítő és egy gyöngyfűző asszony. Utóbbi kettő házasság révén került a faluba, mégis ők a kultúra fő éltetői. Tanfolyamokat szerveznek: a gyöngyfűző maga tanít, a viseletkészítő pedig rostkötő kurzust szervezett, és a ruhák összeállítását egyedül, régi fotók alapján tanulta meg.

„Mikor elkezdtem járni a kórusba is meg a tánccsoportba is, akkor már teljesen más szemmel néztem, meg értékeltem ezeket a hagyományokat, hogy micsoda csodálatos dolog ezt tovább vinni, tovább adni. Őket a dolgokat”⁵⁷

A testvérpár decsiek és ők még emlékeznek rá, amikor az édesanyjuk elhagyta a viseletet, de őket ez akkor nem érdekelte, így a magatartásukban egy megbánás is megfigyelhető, hogy ami van azt meg szeretnék menteni.

„(..)és volt, ahol csak az utód volt olyan születésű, vagy olyan lélekkel született, hogy rejtegette, meg rakosgatta.”⁵⁸

⁵⁵ HOFER 1987. 7–8.

⁵⁶ SHILS 1987. 30–31.

⁵⁷ gyöngyfűző, nő 75 év körüli

⁵⁸ nő, 75 év körüli

„(...) fontosnak tartom, mert már vagyunk annyira öregek, hogy felfogjuk ésszel meg már bánhatjuk(...)”⁵⁹

Ő ezzel magyarázta, hogy miért rakta el még is a régi szőtteseket és miért őrzik még többen, ha szekrényben is, a régi ruhákat és textíliákat. A húga viszont hosszan ki fejtette és ő még fontosabbnak tartja a megőrzést, mint a nővére. Ő a fényképen való megőrkítést is lényegesnek tartja, mert legalább úgy legyenek megőrizve ezek a régi ruhadarabok, ezzel is hangsúlyozva az értékmentő attitűdjét.

„És ha elfeledkezünk róla, akkor a te lányaid már nem emlékeznek, ha te nem emlékszel rá, nem tudod megtanítani, hogy ők is tudják. (...) Ő nem fogja tudni, csak akik így mondjuk vagy népdal kapcsán, vagy tánc kapcsán, vagy szövés, kéz, kézimunka vagy mert a gyöngyfűzés is, ha vannak olyan fiatal, akit az érdekel, vagy a faragás, vagy a fazekak, annak kapcsán, az beszüremkedik minden. Beszüremkedik. És akkor ti, fiatalok fogjátok tudni ezt is, hogy hogy vigyázok rá, hogy milyen. Mindent, mindent. A hagyományörzők, a hagyományörzők. Hát meg a múzeumban, de a nagy többség ezt nem fogja tudni.”⁶⁰ „(...) le kellene fényképezni, mert mindent kézzel csináltak (...)”⁶¹

A következő korosztály a 40–50 év közöttieké: három férfi és két nő. Van köztük egy decsi testvérpár, egy Sárpilisről átköltözött apa, egy tánccsoport-vezető és egy messzebről beházásodott asszony. Ők már máshogy kötődnek a ruhákhoz, mint az idősebbek. Náluk – főleg a férfiaknál – a viselet már nem a szigorú hagyományörzésről, hanem a családi emlékekről és a szülőföld szeretetéről (a lokálpatriotizmusról) szól. A sárpilisi férfi például elmesélte, hogy esze ágában sincs eladni a családi ruhákat, mert komoly értéket lát bennük, de újakat már nem vásárol, mivel szerrinte a mai világban már más dolgok fontosabbak.

„Ugye azért fontos, hogy maradjon, persze, maradjon, ha Sárköz, akkor legyen Sárköz (...) Fontosnak fontos, hogy maradjon fenn minden tájegységnek a sajátja. Valószínű nem hiába születik oda az ember, születik, meg hát az ősök csak itt, amelyik itt volt, amelyik meg nem, az meg itt maradt, meg ide jött vissza. Mindegyik

⁵⁹ nő, 70 év körüli

⁶⁰ nő, 70 év körüli

⁶¹ nő, 70 év körüli

táncolt, meg muzsikált, meg izé, belefolyt ebbe a történetbe.”⁶²

„(...) hogy nem összemosni kell ezeket a sajátságainkat, hanem az, hogy tiszteletben kell tartani.”⁶³

„Bár azzal együtt, hogy az újaknál is próbáltam arra törekedni, hogy minél inkább menjen a hagyományos vonalon.”⁶⁴

„Szóval én nálam inkább azt mondom, hogy ez a viseletgyűjtésnek a lényege, hogy próbáljam meg a régit megőrizni, ha másra nem, csak arra, hogy meg tudjam mutatni, hogy ilyennek kéne kinézni, és nem ilyenek.”⁶⁵

A csoport egyik női tagja számára a hagyományörzés a régi öltözködési szabályok szigorú betartását jelenti. Kritizálja a mai, újonnan varrt ruhákat, mert szerinte túl vannak díszítve, és olyan színeket kombinálnak rajtuk, amilyeneket régen sosem használtak volna. A másik, Bajáról Decsre házasodott asszony felvidéki és dusnoki rác gyökerekkel rendelkezik, de a családjában nem tartották a régi szokásokat. Decsre érkezve lenyűgözte a helyi tradíciók gazdagsága. Mivel ő maga kulturális gyökerek nélkül nőtt fel, gyermekeit már egészen kicsiként beíratta a néptánc csoportba, hogy nekik már legyen egy biztos alapjuk, amibe később kapaszkodhatnak. Számára így a népviselet a családi gyökereket és az identitást szimbolizálja.

„és jött ez a lehetőség, hogy táncolni lehet, akkor úgy elhatároztam, hogy ha már itt lakunk Decsen, akkor az én gyerekeim igenis ismerjenek meg egy népi hagyományt, legalább azt, amiben ők vannak, és ez nem is akármilyen népi hagyomány itt Decsen, és ezért szorgalmaztam, hogy igenis járjatok táncra, igenis legyenek ezek a népviseleti dolgaitok.”⁶⁶

A következő korosztályba egy házaspár tartozik, akik 30 év körüliek. Ők évek óta több tánc csoportban is táncoltak. A férj szerint ezt a hagyományt meg kell élni, tudni kell azt is, hogy ezeket milyen hordani. A feleség szerint a viseleteket fontos megőrizni és ha az családból örökölték, akkor még nagyobb büszkeség, hogy ezeket hordhatják.

A legfiatalabb, 20 év körüli csoportból két lány emelte ki a

⁶² férfi, 45 év körüli

⁶³ férfi, 50 év körüli

⁶⁴ nő, 45 év körüli

⁶⁵ nő, 45 év körüli

⁶⁶ nő, 45 év körüli

hagyományokat. Az egyikük szerint a népviselet egyszerűen nagyon szép, és a múltat őrzi. A másik lány úgy látja, hogy a ruha hordásával olyan régi szokásokat tudnak életre kelteni, amikkel ma már kevesen foglalkoznak. Az ő válaszából egyértelműen látszik, hogy büszke a döntésére, és jó érzéssel tölti el, hogy a táncon keresztül ő is élte ezt a hagyományt.

„(...) egy olyan régi hagyományt eleveníték meg velem, amit nem sokan tesznek már rajtam kívül. (...) Szerintem egy borzasztó hasznos és érdekes dolog, hogy van viselet. Ez egy igazi kuriózum, hogy ma is lehet viselni a régi ruhákat és bemutatni. Szerintem azért elég nagy az eltérés a között, hogy régen és most hogyan viseljük. Most már más világ van. De nem szabad elfelejteni, hogy régen más ruhákban jártak az emberek és sokan nem tudják, hogy milyen viselni és miket hordtak. És ez egy műveltséghez tartozik, hogy tudják, hogy mit hordtak, hogyan nézett ki, milyen súly volt.”⁶⁷

Figyelemre méltó, hogy a két fiatalabb korosztály számára már nem elég a ruhák egyszerű birtoklása. Nekik fontos a viselet tényleges hordása és megélése is, ami egy mélyebb személyes kötődést biztosít. Mivel ők mindannyian táncosok, a ruhákkal leginkább mozgás közben találkoznak, így a tánc és a viselet hordása náluk összekapcsolódik.

Közösség és identitás

Az identitás kérdése már az előző részben is előkerült, de érdekes látni, hogy kiknél a legerősebb ez a vonal. Különösen azoknál a férfiaknál jelenik meg ez a mély kötődés, akik maguk sosem táncoltak egyik csoportban sem, csak a gyerekeik vagy rokonaik révén kerültek kapcsolatba a ruhákkal. Emellett a legfiatalabb generáció tagjainál is fontos az identitás, de ők a népviseletet már egyértelműen a táncszínpaddal és a színvonalú fellépésekkel kapcsolják össze.

„Számomra a viselet egy olyan dolog, amit büszkén viselhetek magamon, egy olyan régi hagyományt eleveníték meg velem, amit nem sokan tesznek már rajtam kívül. Úgy gondolom ez nagy dicsőség a mostani fiatalok között. És egy közösséget is jelent ahová tartozhatok. Az én szülőfalum hagyományos viseletét

⁶⁷ nő, 20 éves

hordhatom, úgy hogy már nem ez a mindennapi.“⁶⁸

„De szerintem mindenki benne van az, hogy olyan dolgot képviselnek, amit a nagymamájuk, dédmamájuk viselt. Sokan ezekről a viseletekről nem is tudnak, mert nem járnak semmilyen olyan helyre, ahol ezekkel megismerkedhetnének. Én ugye a táncsoporton keresztül ismerkedtem meg a különféle sárközi ruhákkal.“⁶⁹

Az idézett lány szülei nem helyiek (anyja alsónánai sváb, apja brassói), de ő már Decsen született, így tudatosan választotta a sárközi hagyományokat. A táncsoport segít ráatalálni neki ezekre a gyökerekre. A népviselet a mai fiataloknak segít kiszakadni a hétköznapi életből és a modern világ egyformaságából, így a saját, egyedi identitásuk részévé válik.

Egy 18 és 21 éves lány testvérpár szintén a családi gyökeket emelte ki. Dédanyjuk egy régi kulákcsaládból származott, és ő tanította meg nekik a viselet elnevezéseit, szeretetét és tárolását. A lányok főleg azért mentek táncolni, hogy hordhassák ezeket az örökölt ruhákat. Büszkék rá, hogy a fellépéseken kitűnnek, és szívesen mesélnek a családjuk múltjáról.

Ebben a folyamatban a táncsoportnak mint közösségnek óriási szerepe van. Sokan a barátok és a jó társaság miatt kezdenek el próbákra járni. A közös élmények és a tánc szeretete összetartja a csapatot. A fiataloknak a tánc és a ruha ma már egyet jelent ezzel a közösséggel, ami biztonságot és egy biztos pontot ad nekik az életben.

Összességében a sárközi népviselet jelentése generációnként változik. Régen a társadalmi eligazodást és a vagyont mutatta meg, ma viszont a múlt tiszteletéről, a saját identitásról és a közösségi élményről szól.

Viseletek átadása és átvétele

A ruhák átadása és átvétele jól mutatja, hogy tulajdonosaik mit jelentenek ezek a tárgyak a gyakorlatban. Magánemberként én magam is vásároltam és kaptam viseleteket, így a saját tapasztalataim is azt mutatják, hogy ezt a folyamatot több tényező ala-

⁶⁸ nő, 20 éves

⁶⁹ nő, 20 éves

kítja. Az átadásnak három fő formáját különíthetjük el: az eladást, az ajándékozást és az öröklést.

Az első forma az eladás. A viseletek eladása nem új keletű dolog, hiszen az 1950-es és 60-as években a szegénység és a politika miatt már rengeteg ruha került ki Sárközből. Ma már más okokból válnak meg tőlük: leggyakrabban azért, mert a fiatalokat nem érdekli a hagyomány, nincs örökös, vagy a rokonok nagyon messze laknak. Az eladók egy része nem ebben a kultúrában nőtt fel, így ők már csak a pénzt látják a ruhákban. Sok idős asszonynak viszont ma is rengeteget jelent a viselet, de mivel nincs kire hagyniuk, inkább maguk adják el a darabokat, hogy biztosan lássák, jó és értő kezekbe kerülnek. Az egyik ilyen idős adatközlőtől én magam is vásároltam három szoknyát. Ő elmesélte, hogy régen az anyósa segítségével 11 öltöző ruhát gyűjtött össze, de végül belátta, hogy meg kell válnia tőlük, hiszen az ember egyszerűen úgyis csak egyet tud hordani.

„Aztán egyszer jött egy felvásárló, és akkor kérdezte, hogy oda-küldték hozzám, hogy van sok ruhám eladó, akkor már gyászoltam, én már mondom, úgyse öltözök bele. Habár arra tartogattam őket, ha bekerülök a Szeretetotthonba, akkor abból tudok pénzt csinálni. Nagyon jó áron el tudom őket adni. Aztán mégsem nem vártam meg, hogy bekerüljek, hanem előbb eladtam őket. És akkor így jutott neked is belőle.”⁷⁰

A sárközi ruhákból mára egyfajta anyagi befektetés lett, amelyeket a tulajdonosok leggyakrabban az örökösök hiánya miatt adnak el. A vásárlók köre főként gyűjtőkből és néptáncosokból áll. A táncosokat elsősorban az motiválja a vásárlásban, hogy saját viseletük legyen, ha a családtól nem örököltek semmit, vagy szeretnék tovább bővíteni a már meglévő ruhatárukat. Az egyik táncsoport-vezető például kifejezetten a régi ritkaságokat keresi, illetve azokat a darabokat, amelyekhez jó áron lehet hozzájutni. Mivel a viseletekre állandó és komoly kereslet van, az eladók nagyon magas árat kérnek értük: egy-egy különlegesebb darab értéke még ma is felér egy vagy két tehén árával. A vásárlás mögött olykor az a szándék is meghúzódik, hogy a fiatalok utólag pótolják azokat a régi családi ruhákat, amelyeket a felmenőik annak idején kényszerűségből eladtak.

⁷⁰ nő, 75 év körüli

Az ajándékozás mögött is többféle szándék állhat. Előfordul, hogy a tulajdonosok nem kötődnek szorosan a viselethez, vagy éppen fájdalmas emlékek kapcsolódnak a darabokhoz. Ilyenkor a ruhákat vagy régi fényképeket olyan rokonoknak, ismerősöknek adják, akikről tudják, hogy szívükön viselik a hagyományt. Erre az egyik interjúalanyomnál is láttam példát: ő korán elveszítette az édesanyját, és mivel a régi tárgyakat az ő hiányával és a gyásszal kapcsolja össze, inkább megváltik tőlük. Különösen érdekes, hogy ezekért a darabokért egyáltalán nem fogad el pénzt; számára az anyagi haszonszerzés helyett az a fontos, hogy az emlékek méltó és értő kezekbe kerüljenek.

„Eldobtuk, mert fönt volt a padláson, míg apám megőrizte, mert hát nem kellett a bátyámnak se. De el is vitték, kiraktam az utcára, el is vitték. Szép volt, meg kalap (...).”⁷¹

Az ajándékozás másik típusa a családi emlékezetéről és a gyökerekről szól. Ilyenkor az a cél, hogy a megajándékozott is emlékezzen az ősökre, vigyázzon a ruhákra, és később a tudással együtt adja majd tovább őket. Ez a fajta emlékezés szorosabbra fűzi a generációk közötti kapcsolatot, és segít megőrizni a múltat,⁷² Azok a ruhák, amelyekhez ilyen családi történetek kapcsolódnak, igazi értékes ereklyévé válnak a család szemében.⁷³

„Ezért fontos, hogy ne csak a szőtttest lásd, meg ne csak azt az egyszerű konyharuhát lásd, hanem tudd a hozzávaló élethelyzetet, mikor, hogyan, mire használták.”⁷⁴

A harmadik típus egy konkrét család példáján keresztül mutatható be, ahol a dédanya erős hatása miatt ma is szigorúan őrzik a hagyományokat. A velem egyidős lányoknak rengeteg mindent megtanított a viseletről; mesélték például, hogy gyerekként addig nem kelhettek fel az ágyból, amíg meg nem tanulták tökéletesen összehajtogatni a szoknyákat, vagyis a rokolyákat. A dédnagy-mama a konfirmálásukra egy-egy teljes saját viseletet készíttetett nekik. Mivel a konfirmáció után a család már felnőttként kezelte a lányokat – ami több feladattal és nagyobb felelősséggel járt –, a kapott ruha náluk a felnőtté válás jelképévé vált. Ez a momen-

⁷¹ nő, 80 év körüli

⁷² KESZEG 2008. 327–328.

⁷³ TÖTSZEGI 2006.

⁷⁴ nő, 70 év körüli

tum szorosan kapcsolódhat a viselet század eleji, eredeti jelentés-tartalmához. Egy másik történet a családba való beilleszkedést példázza. Egyik adatközlőm mesélte, hogy amikor férjhez ment és Decsre költözött, el kellett mennie a férje egyik rokonához, hogy szőtteket válasszon magának. Ő ezt a pillanatot úgy élte meg, mint a családba való befogadást.

„Azt se tudtam, hogy hogy tartozik a családhoz. Körülbelül megmondták, hogy na, kinek a kije, meg a mit tudom én, de nem értettem. És utólag meg igazából nem is, hogyha így belegondolok, nem is az ő feladata lett volna az, hogy én onnan kapjak valamit. De ő fontosnak tartotta, és én ezt értékelem, és igazából szeretettel fogadott. Igazából így utólag visszagondolva az volt az egyetlen gesztus, hogy engem ebbe a családba befogadtak.“⁷⁵

Ez a gesztus a decsi családba való befogadás szimbolikus megnyilvánulása volt. Bár a fiatalasszony nem magát a népviseletet, hanem szőtteket kapott ajándékba, a lényegen ez nem változtatott. A konkrét ruhákat a család megtartotta magának, a szőtteket és párnahuzatokat pedig a mai napig sokkal jobban ki tudják használni a mindennapokban.

Az öröklés leginkább a családhoz és a hagyományokhoz való kötődéstől függ. Rengeteget számít, hogy az utódoknak mennyit meséltek a ruhákról, és mennyire tanulták meg tisztelni azokat. Ennek a folyamatnak van egy láthatatlan része is, amely a családi emlékezeten alapul: ha az örökítők még élnek, nagyon odafigyelnek arra, hogy a fiatalok, kellő gondossággal bánjanak ezekkel a féltett értékekkel.

„(...) ti tudjátok a történetét is, mert úgy lesz étellel teli az a szöveg, amit kaptok. Mert ha mi nem örököltük volna, akkor ezt mi nem tudnánk odaadni.“⁷⁶

Létezik az öröklésnek egy olyan formája is, amely mögött nincs mélyebb tartalom: ilyenkor sem az örökítő, sem az utódok nem kötődnek szorosan a hagyományokhoz. Az örökös a ruhákat vagy egyszerűen eladja, vagy csak tárolja őket anélkül, hogy bármilyen módon kötődne hozzájuk.

Tötszegi Tekla egy nádasmenti faluközösségen keresztül mutatja be, hogyan vándorolnak a ruhadarabok a családon belül,

⁷⁵ nő, 45 év körüli

⁷⁶ nő, 70 év körüli

és milyen fontos szerepük van a rokoni kapcsolatok ápolásában.⁷⁷ Bár Decsen a viseletek útja nem jelenik meg ennyire összetetten, a két közösségben közös, hogy a családi emlékezetet magukba a tárgyakra kódolják.⁷⁸

Összességében a viseletdarabok átadása és átvétele összetett jelentésrendszert tükröz. Az átadási formák mögött eltérő viszonyulások húzódnak, a piaci értékétől kezdve az érzelmi kötődésig és a hagyományörzésig. A viseletek így nem csak tárgyként, hanem a múlt, az identitás és a közösségi kapcsolatok hordozójaként jelennek meg, amik az átadás során új értelmet nyernek.

Összegzés

A sárközi népviselet napjainkban már messze nem csupán egy letűnt kor tárgyi emléke, hanem a helyi identitás és a közösségi emlékezet élő, folyamatosan alakuló szimbóluma. Bár az idők során a ruhák funkciója és társadalmi szerepe jelentősen átalakult, a viselet megtartó ereje és szimbolikus értéke továbbra is meghatározó maradt Decsen és a Sárközben.

Míg régen a szigorú társadalmi normák és a vagyoni helyzet kifejezőeszköze volt, a mai generációk számára a népviselet hordása már egy tudatos, belső igényből fakadó identitásválasztás. A helyi néptáncscsoportok és kulturális közösségek fontos szerepet játszanak ebben a folyamatban, lehetőséget adva a fiataloknak, hogy büszkén éljék meg és mutassák meg gyökereiket. A ruhák anyagi és eszmei értéke ma is rendkívül magas, így tulajdonosaik komoly kulturális tőkeként tekintenek rájuk. A viseletdarabok különböző átadási és átvételi formái jól leképezik a családok belső kapcsolatrendszerét, a generációk közötti folytonosságot és a tradíciókhoz való egyéni viszonyulást.

A későbbi kutatásokban érdemes lenne mélyebben megvizsgálni, hogy a digitalizáció és az online tér (például a közösségi média és az aukciós oldalak) hogyan formálják át a sárközi viseletek kereskedelmét és a gyűjtői köröket a fiatalabb generációk körében. Izgalmas lehet annak elemzése is, hogy a piaci árak növekedése hogyan hat a ruhák közösségen belüli megőrzésére,

⁷⁷ TÖTSZEGI 2006.

⁷⁸ TÖTSZEGI 2006.

és vajon a funkciótlaná váló, ládában őrzött darabok hogyan nyerhetnek új, szerepe és jelentést a mai modern kultúrában

IRODALOM

ANDRÁSFALVY Bertalan

1956 A sárközi társadalom és műveltség alakulása. *Sárköz 2.* 58–62.

1973 *A Sárköz és a környező Duna-menti területek ősi ártéri gazdálkodása és vízhasználatai a szabályozás előtt.* Vízügyi történeti füzetek 6. A Sárköz ősi ártéri gazdálkodása. Budapest: Vízügyi Dokumentációs és Tájékoztató Iroda

BALÁZS-KOVÁCS Sándor–DECSI-KISS Mária–NAGY Gyöngyi

2024 „*Kalárisnak mondik...*” *Sárközi Gyöngymunkák.* Budapest: Hagyományok Háza

CSÍKI Tamás

2012 Ethnográfia – a nemzeti (népi) emlékezet tudománya. *Ethnographia 123.* 221–254.

ERIKSEN, Thomas Hylland

2006 *Kis helyek–nagy témák – Bevezetés a szociálintropológiába* Budapest: Gondolat Kiadó

FEJŐS Zoltán

2004 Miért a fotó? In: Fejős Zoltán (szerk.): *Tabula könyvek 6. Fotó és néprajzi muzeológia.* Budapest: Néprajzi Múzeum. 7–37.

FÉL Edit

1991 Női ruházkodás a Sárközben. *Ethnographia 102.* 9–49.

FILEP Antal–KÓSA László

1981 Sárköz. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon 4.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 402–403.

FLÓRIÁN Mária

1997 Népviselet. In: Balassa Iván (főszerk.): *Magyar Néprajz 4.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 587–590.

- FÜLEMILE Ágnes
 1991 Megfigyelések a paraszti női viselet változásához. Magyarországon – az I. világháborútól napjainkig. *Ethnographia* 102. 50–77.
- GEERTZ, Clifford
 2001 *Az értelmezés hatalma*. Budapest: Osiris Kiadó
- GRANASZTÓI Péter
 2004 A néprajzi fotográfia dokumentációs értéken. In: FEJŐS Zoltán (szerk.): *Tabula könyvek 6. Fotó és néprajzi muzeológia. Tanulmányok*. Budapest: Néprajzi Múzeum. 63–71.
- HOFER Tamás–NIEDERMÜLLER Péter (szerk.)
 1987 *Hagyomány és hagyományalkotás*. Budapest: MTA soksz.
- KATONA Imre
 1962 *Sárköz*. Budapest: Gondolat Kiadó
- KESZEG Vilmos
 2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság (KJNT), Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet
- KOVÁCH Aladár
 2021 *A tolnamegyei Sárköz népviselete* Onga: Nemzeti Örökség Kiadó (eredeti közlés: A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője 1907. VIII. évf. 71–93)
- KISDI Barbara
 2012 *A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei*. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem
- LETENYEI László
 2012 *Kulturális antropológia. Elméletörténet*. Budapest: Typotex Kiadó
- MALONYAY Dezső
 1912 *A magyar nép művészete 4. A dunántúli magyar nép művészete*. Budapest: Franklin-Társulat

MÁDY Zoltán

- 1942 *Tanulmányok egy sárközi falu társadalmáról.*
Budapest: Államtudományi Intézet Táj- és
Népkutató Osztálya

MORVAY Judit–TÁTRAI Zsuzsanna

- 1977 Egyke. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar
Néprajzi Lexikon 1.* Budapest: Akadémiai Kiadó
646.

N. KOVÁCS Tímea

- 2007 *Helyek, kultúrák, szövegek: a kulturális idegenség
reprezentációja.* Debrecen: Csokonai Kiadó

SACHSENMAIER, Dominic

- 2008 Sokféle modernitás–egy elmélet és annak
lehetőségei In. NIEDERMÜLLER Péter et al. (szerk.):
*Sokféle modernitás. A modernizáció stratégiai és
modelljei a globális világban.* Budapest:
L'Harmattan

SHILS, Edward

- 1987 A hagyomány. Bevezetés. In: HOFER Tamás–
NIEDERMÜLLER Péter (szerk.): *Hagyomány és
hagyományalkotás.* Budapest: MTA soksz.

TÖTSZEGI Tekla

- 2006 *Családi emlékezet a viseletdarabok tükrében.* In.
Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 14. 248–
260. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság
- 2009 *A mérai viselet változása a 20. században.*
Marosvásárhely: Mentor Kiadó

MELLÉKLET

*1. kép: Kislány kék ternó szoknyája köténnyel
(a szerző felvétele)*

*2. kép: Nyakbodrok
(a szerző felvétele)*

*3. kép: 20. század eleji házaspár. Az asszony parittya főköötőt visel
(a szerző felvétele)*

*4. kép: Menyasszony és vőlegény az 1920-as évekből
(a szerző felvétele)*

*5. kép: Menyasszony és
vőlegény az 1940-es évek
elejéről (a szerző
felvétele)*

*6. kép: F fiatalok gyászvisélet-
ben (a szerző felvétele)*

*7. kép: Asszony
gyászviséletben
(a szerző felvétele)*

*8. kép: Tornyosbársony
(a szerző felvétele)*

